

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXIV
Књига 62

Нови Сад, јул—август 2002
Број 7—8

САДРЖАЈ

Тема Гласника:
ПРОБЛЕМ КРИВИЦЕ

ЧЛАНЦИ

Др Радивој Степанов	Кривица — од мита до права / 191
Др Јанко Кубињец	О кривици / 203
Душка Добросављев	Јавно мишљење: избегавање одговорности
и кривица / 220
Ljuan Marko Gashi	Проблем кривице — теолошко-психолошко
гlediште / 226

РАСПРАВЕ

Др Маријана Пајванчић	Посланички мандат и његова заштита / 236

АДВОКАТУРА

Марија Белић	Скупштина Адвокатске коморе Војводине / 251
Измене и допуне модела Закона о адвокатури / 253	

ХРОНИКА

- Ставови и закључци Управног одбора Адвокатске коморе Војводине — Изборна
Скупштина Адвокатске коморе Србије / 255

ПРАКСА

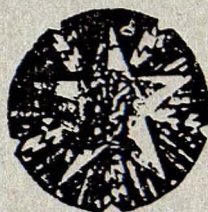
- Из праксе Савезног уставног суда / 257

IN MEMORIAM

- Стеван Рончевић (1930—2002) / 261
Др Никола Воргић (1924—2002) / 263

САОПШТЕЊА

- Са седница Управног одбора Адвокатске коморе Војводине / 265

Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
„ГЛАСНИК” Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом

CONTENTS

Topic of Glasnik: THE PROBLEM OF GUILT

ARTICLES

Radivoj Stepanov, Ph.D.	The guilt — From Mythos to Law / 191
Janko Kubinjec, Ph.D.	About the Guilt / 203
Duška Dobrosavljev	The Public Opinion: Escape From Responsibility and Guilt / 220
Ljuan Marko Gashi	The Problem of Guilt — Theological and Psychological Viewpoint / 226

DISCUSSIONS

Marijana Pajvančić, Ph.D.	The Member of Parliament and Protection of his Mandate / 236

THE BAR

Marija Belić	The Assembly of the Vojvodina Bar Association / 251

Changes and Additions of the Model of Law on the Bar / 253

CHRONICLE

- Conclusions and opinions of the Vojvodina Bar Association — The Electoral Assembly of the Serbia Bar Association / 255

CASE LAW

- From the practice of the Federal Constitutional Court / 257

IN MEMORIAM

- Stevan Rončević (1930—2002) / 261
Dr Nikola Vorgić (1924—2002) / 263

NOTICES

- From the Meetings of the Managing Board of the Vojvodina Bar Association / 265

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

**ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ**

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Коста Мајински (1928—1932), *др Никола Николић* (1933—1936), *др Василије Сиџанковић* (1936), *др Славко М. Ђурић* (1937), *Владимир К. Хаџи* (1937—1941), *Милорад Бојић* (1952—1972), *Сава Савић* (1973—1987), *Мирослав Здељар* (1987—1994)

Уређивачки одбор

Др СЛОБОДАН БЕЉАНСКИ

главни и одговорни уредник
адвокат у Новом Саду

Др Енике Веџ, адвокат у Новом Саду, *Милан Добросављевић*, адвокат у Новом Саду, *др Јанко Кубињец*, адвокат у Бачком Петровцу, *др Жељко Фајфрић*, адвокат у Шиду, *мр Славен Бачић*, адвокат у Суботици, *мр Владимир Медовић*, адвокат у Новом Саду

Технички уредник
Мирјана Јовановић

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/І. Телефон: 021/29-459, 21-235
Рукописи се не враћају

ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXIV
Књига 62

Нови Сад, јул—август 2002
Број 7—8

ЧЛАНЦИ

UDC 343.222

Др Радивој Стџејанов
професор Филозофског факултета у Новом Саду

КРИВИЦА*

— ОД МИТА ДО ПРАВА —

САЖЕТАК: У раду су обухваћени основни правни, социолошки, политички и културолошки аспекти кривице. Структуру рада чине следећи делови: *Уводне напомене; Кривица у Старом завету (Хебрејској Библији) и светиној (рабинској) литератури; Античка књижевност и филозофија о кривици; Кривица у римском и германском праву; Савремена схваћања проблема кривице; Одговорност (кривица) у Србији — ишћања без одговора?*

Кључне речи: кривица, одговорност, индивидуална кривица, колективна кривица, политика и кривица, савладавање прошлости, *dolus, culpa*

I. Уводне напомене

У великом цивилизацијском луку, од архајског до савременог доба и нашег времена, од митске до модерне мисли, дискретно или изразитије, прерушено или огољеније, присутан је проблем *кривице*. Отуда, кривица представља континуирани и неизбежни дискурс филозофије и етике, антропологије и теологије, психологије и социологије, политике и права.

* Рад примљен: 20. VI 2002.

Кривица је веома често централна тема у књижевности и уметности; она има митолошке корене и савремена тумачења; о њој се говори у најранијим сачуваним записима и ништа мање у Библијским књигама.

Она се појављује у различитим облицима и друштвеним околностима, неједнаке је тежине и различитих носилаца, различитог је дејства и последица (које за собом оставља).

Кривица човека и народе прати као сенка, али не ретко они се налазе у сенци кривице.

Право је, барем начелно, преузело на себе веома тежак и незахвалан задатак: да кривицу спозна, да јој одреди природу, да јој сагледа размере и интензитет, и да (можда) омогући искупљење од кривице.

II. Кривица у Старом завету (Хебрејској Библији) и свештеној (рабинској) литератури

а. Спрега *кривице* и *греха*, садржана је у хебрејским изразима: *Ашмах*¹, *Пеџа*², *Хајша*³ и *Авон*⁴. Они стварају специфичну појмовну мешавину у којој су (строга) семантичка разграничења кривице и греха доиста тешко могућа. Ипак, заједнички именитељ значења ових израза указује, с једне стране, да је *једино човеку својствена сјознаја и осећање кривице (за своје њосјуйке)*, а са друге стране, да *њосјојање кривице њредсјавља бијну њресјосјавку за дијалоџ између Боџа и човека*.

Схваћена као *оџресење* човека према Богу, кривица долази или као последица *њресјуйа (Аверах) једне од 613 зајовесји (Мицвој)*, или као *оџресење о некој, њјединачној наредби Боџа (Цивах)*.

Према *Тори*⁵ опраштање (измирење) кривице везано је за „*жр-шџву (њ)окајницу*” (*жршџву њокајања*) — *Ашам*, која је касније у *Халаки*⁶ градуирана у три категорије: *Ашам Хасидим* — жртва окајница побожних, *Ашам њјалуи* — жртва окајница када није сигурно да се ради о кривици, и *Ашам вадаи* — жртва окајница када се поуздано ради о кривици.

Међутим, *Сјтари завети (Хебрејска Библија)* указује и на две кривице (два греха) које се издижу изнад свих других, дакле, кривице

¹ *Ашмах* значи *кривица*.

² *Пеџа* је *злочин, грех, њресјуй*.

³ *Хајша (Натта)* је *грех*.

⁴ *Авон (Авон)* значи *смрћни грех*.

⁵ *Тора* је закон у пет књига: књига I — *Књига Посјанка*; Књига II — *Књига Изласка*; Књига III — *Левийски законик*; Књига IV — *Књига бројева*; Књига V — *Поновљени закони*.

⁶ *Халака* — верска упутства (од хебр. глагола *хлк*, који значи *ходајти, ићи*; именица *халака* значи *ходање*).

које су „у небо вапијуће”. Једну чини кривица за браћоубиство. Отуда, Каин у митском покајању пред Господом сам признаје: *кривица је моја велика да ми се не може ојросити*⁷. Ова врста кривице има *религијско кривични* предзнак. Друга врста у „небо вапијуће” кривице је више *световног и облигационог* карактера; она постоји када на(до)кнада за извршен посао није исплаћена или испоштована.

Поред петокњижа, у *Хебрејској Библији*⁸ се налазе и приповести које проблематику кривице илуструју на појединим примерима (*Давид-Баи Шеба /убиство и њрељуба/ и Јона /нејослушност/*). Карактеристично је да у овим причама насупрот грешнику (и кривцу) стоји *активни* Бог који кривца изводи на прави пут. Конструкција ових прича темељи се на следећој тријади: најпре следи грешни чин: *Пеша* или *Хаџа*; потом долази увиђање кривице: *Видуи* или *Hodaat Natta* и излазак на прави пут; коначно, долази до помирења са Богом и опрост кривице: *Kapparah*⁹. Ваља отуда истаћи да је (са) *Јом Киуром*, који се узима као *Дан помирења*¹⁰, кривица и опрост — сродно појму *лустрација*¹¹, стоје у самом средишту колективног религиозног живота. Наиме, у једном изузетно метафоричном обреду, првом жртвом која се приноси *Јахви* признају се греси које су Јевреји починили, а другом жртвом се одгони грех народа и отклања колективна кривица.

6. Што се тиче *свештене* (одн. *рабинске*) *литературе*, она је заправо усмерена на *шумачење сјорних места* у *Тори*. Како *Тора* садржи и законе, рабинска литература представља једну врсту *не само религијског* већ и *јавног шумачења Сјарог завети* (*Хебрејске Библије*). Управо отуда појам *Чувах* стоји у самом средишту опширних расправа о кривици. Тако, према једном становишту, *Бал Чувах*, човек који је испрва грешио, али се потом искрено покајао, ближе је Богу, „он стоји на вишем”, него *Zaddik* (праведник) који је увек исправно радио. Иза оваквог става, стоји талмудско поимање *човека у себи* (*Adam asto*) као полузаслужног (полуправедног) и полукривога (истовремено). Време када ће се догодити обраћење и опрост од кривице и греха (*чувах*) не мора да игра никакву улогу, макар то било и пред сам крај живота. Нешто друго је у том ослобођењу од кривице битно. То, да није довољно само рећи: „Ја сам грешан, али Дан помирења ће ми донети опрост”. Потребно је, (како то *Тал-*

⁷ *Прва књига Мојсијева*, глава 4, 13; *The Holy Bible* — Свето писмо, Toronto-Canada, 1973.

⁸ *Хебрејска Библија* или *Сјари завети*; њу чине: *Закон (Тора)*; *Пророци* и *Сјиси*.

⁹ *Кайар* — *ојросити*, *ослободити* греха, *окајати*, *илаити* за грехе.

¹⁰ *Дан помирења* (хебр. *Јом Кирир*) славио се 10. месеца *тицирија*. У касном јеврејству био је изузетно (познат) уважен и свечано дочекиван. У *Новом завету* се помиње једноставно као *Дан* (хебр. *јом, арат, јомта*). *Мишна* о њему има посебан трактат који се зове *Јомта*.

¹¹ Лат. *lustratio*, свечано чишћење од грехова, чишћење жртвом, посвета; види: М. Вујаклија: *Лексикон сјарних израза*, 1970, стр. 529.

муд¹² тражи), искрено и часно признавање кривице да би дошло до њеног опроста и до стварног обраћења. Значи, до ослобођења од кривице се не долази вербално и „спољашњим чином“; оно се не може извршити обичним формалистичким чином или „само (на) устима“.

Кад признавање кривице доиста буде „унутрашњи чин“ човека, интериоризовано схватање сопствене кривице, тада је тек чин опростења објективно могућ.

III. Античка књижевност и филозофија о кривици

Одлучујући корак од „фактицистичког“ према „прозно култивисаном“ изражавању кривице наступио је античком трагедијом. Есхил¹³ је први у својим комадима, готово децидирано говорио о намерној повреди *nomos* (νόμος). У његовим трагедијама, по први пут садржана именица *hamartia* (ἁμαρτία) може да значи следеће: са једне стране, фактичко огрешење, које је утемељено у несавршенству људске природе; али, са друге стране, и оно огрешење на које није отпоран морални карактер човека. При томе, античко значење речи *hamartia* (ἁμαρτία) и *hamartema* постаје јасније тек кроз једну нову реч *atihema* (ατιημα) која значи невољно или ненамерно, или кривица до које је дошло несрећним случајем. Поред *hamartema* као погрешака, *atihema* као несрећног случаја, у регистру облика кривице постоје и преступи који су *adikema* (ἀδικημα). На тај начин у античкој књижевности срећу се и најранији покушаји правног нијансирања облика кривице.

Треба имати у виду да Есхил¹⁴ указује и на *тхеомахијску кривицу предака*.¹⁵ Ову кривицу окајавају и потомци. Греси потомака надовезују се на грехе предака; заправо, греси предака појављују се као узроци трагике потомака. Бог не делује све док је човек морално

¹² *Талмуд* (од хебр. глагола *lmd* — учиџи, настала је именица *шалмуд* што значи наука) је збирка закона и тумачења најстаријих познаваоца писма и њихових школа у којима су објашњавали Мојсијев закон (хебр. *tora*).

Талмуд се састоји од *Мишне* (хебр. *mišna* значи понављање) и од *Гемаре* (хебр. *gemara* означава допуну, додатак).

Мишна садржи усмену предају, коју чине наука и различита упутства која је Бог дао Мојсију на Гори синајској, која нису записана у Библији, него су усменим предањем пренешена са колена на колена. То су углавном казуистичке норме и упутства која настоје у танчине да усмере (и регулишу) живот побожног Јевреја. Та верска упутства се зову још и *халака* (од хебр. глагола *hлк*, који значи ходати, ићи).

Гемара представља исказ будућег начина живљења, морално понашање. Та морална упутства први је у народу прикупљао Раби Акиба, а после њега Juda Hakkadoš, управник Високе богословске школе у Тиберијади.

¹³ Есхил (524—456. п.н.е.) — хеленски песник и драмски писац; написао је 79 драмских дела од којих је сачувано седам: *Агамемнон*, *Хекфори*, *Еумениде*, *Оковани Прометей*, *Седморица йроши* Тебе, *Молишељке*.

¹⁴ Есхил (524—456).

¹⁵ Милош Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Београд, 1982, стр. 274 и даље.

чист. Његовом гневу (или одмазди) човек се излаже тек онда кад га (сам) изазове својим теомахијским делањем. (Судбина Агамемнона због жртвовања своје недужне ћерке Ифигеније).

И код Софокла¹⁶ стоје *hamartia* појмови, додуше, без видљиве разлике између свесног чињење неправде и ненамерне, ланчане повезаности несрећних околности које су супротне интенцији актера.

Кривица, односно *намерношћу огрешења* остаје понекад отворена; на пример, Едип изричито одбија пребацивање за *hamartia* и за себе каже да је делао невољно и ненамерно. Код Еурипида¹⁷ је ова дихотомија стабилизована; он посебно *наглашава могућношћу кривичног делања у лошој намери*. Тематско „преливање” кривице из античке књижевности у античку филозофију отворило је већ тада несметан пут до модерног и функционалног правног значења појма кривице у римском праву и каснијим развијеним правним системима.

Иако у грчкој Антици на почетку није постојала самостална област права, правна кривица се, мада не у потпуности, може уз помоћ појма *haitia* (αἵτια) разликовати од интелектуалних и моралних погрешака *δμαρτία*. Пошто је право — *nomos* (νομος) утемељено у божанском уређењу космоса, казна богова следи за повреду божанског уређења, без обзира да ли се та повреда може приписати управо тим људима (човеку) или не. Отуда следи Солонова¹⁸ теомахијска констатација, како се често догађа „да дете или пак каснији потомци без своје кривице морају да испаштају због дела својих предака”.¹⁹ Један такав резон указује да никако не може бити кривице без неке узрочности (αἰτιη).

Платон²⁰ нарочито у својим *Законима*, повезује кривицу, казну и праведност. Основно питање гласи: треба ли „одвојити нехотична неправедна дела од хотимичних” и треба ли отуда „за хотимичне грешке и хотимична неправедна дела да одредимо веће казне, а за нехотимична мање”?²¹ Одговор на ова питања Платон тражи у разликовању *три облика кривице* за почињена дела: *дела која су настала као последица беса, дела која су пошлекла из уживања у проишљив-правним делима* или, пак, *дела која су проишле из незнања*.

Из етичког става да је „човек принцип својих акција”²² и „да једино од њега зависи којих ће ствари он бити узрочник”, Аристотел²³ закључује да својевољна (хотимична) дела „настају свесно и са

¹⁶ Софокле (496—406. п. н. е.); написао је 120 трагедија; најпознатије су: *Антигона*, *Краљ Едип*, *Електира*, *Едип на Колону*.

¹⁷ Еурипид (485/480. — око 427); његове трагедије су: *Електира*, *Ијон*, *Медеја*, *Киклој*, *Тројанке*, *Херакле* и друге.

¹⁸ Солон (638—599. п. н. е.) атински реформатор политике и права.

¹⁹ *Schuld* у: *Historische Wörterbuch der Philosophie*, Band 8: R-Sc, 1992, S. 1465 и даље.

²⁰ Платон (427—347. п. н. е.).

²¹ Платон: *Закони*, 860а-е, 861а-е; Београд, БИГЗ, 1990, стр. 290—291.

²² Аристотел, *Никомахова етика*, 1113б, Глава III, Београд, 1980, стр. 62.

²³ Аристотел (384—322).

хтењем” и зато се код њих не може искључити кривица. Предумишљај представља „промишљену тежњу ка оним стварима којима човек влада”. Међутим, човек је одговоран и за стања у којима не влада самим собом, нпр.: стања пијанства и незнања (те је сходно томе и крив за дела која резултирају из оваквих стања). „Али, за то што је човек постао такав, он сам сноси кривицу и то стога што је дозволио да до тога дође”.²⁴ Једино незнање за које човек није крив не подлеже кажњавању. Тешко је рећи, у којој је мери ово схватање ушло у грчко законодавство и правосуђе.

IV. Кривица у римском и германском праву

Римско право је врло рано правило разлику између дела која су заснована на „*dolus*” (противправна воља, предумишљај) и оних дела која нису базирана на њему. У раним данима Републике (3. в. п. н. е.) у право се путем појма „*culpa*” уводи нови моменат. Он обухвата кривицу која долази из незнања (немарност); међутим, ово се односи само на *немарно постојање*, а не и на *непостојање због немарности*. Тек у посткласичном периоду римског права у први план интересовања избија питање „кривице”; тек ту се она повезује са „*dolus*”: „*Magna negligentia culpa est; magna culpa dolus est*”.²⁵ Кривица (*culpa*) постоји када обазрива особа (*diligente*) може да предвиди (*provideri poterit*) настанак опасности (штете) или пак ако прекасно настоји да их спречи; кривица не постоји у случајевима када би неко морао да буде „далековид” (*divinare*) како не би почињено неко дело. Ипак, нијансирано строго разграничење између *dolus* и *culpe* није постојало.

Из практичних потреба, постглосатори су доцније утврдили сложену скалу која садржи пет (одн. шест) облика кривице: па тако нпр. познати представник постглосаторске правне школе Бартолус, наводи следеће: *culpa latissima, latior, lata, levis (levior), levissima*. Прве две одговарају појму „*dolus*”, док остали одговарају термину „*culpa*”. Ова скала је по традицији важила све до 16. века, а при томе је често била модификована или критикована.

Германско право Средњег века зна најпре једино за појам *одговорности за успех* (*Erfolgshaftung*). Основу дела које се санкционише, чине луда храброст, лакомисленост и умишљај, а за њих могу да буду окривљена не само деца већ и животиње. Повезивање штетног успеха са штетном намером (*opset, upset*) дозвољава пак разликовање између намерно и ненамерно почињеног дела. *Sachsenspiegel* није дозвољавао одговорност без претходно утврђеног нехата, а истовремено се овде говори о томе да „лудацима и неразумним љу-

²⁴ У кривичном праву овој ситуацији одговара дело: *aktionen libere in causa...*

²⁵ Велика непажња је нехат, а велики нехат је умишљај.

дима не треба судити". Међутим, тек *Constitutio Criminalis Carolina* (1532) прави јасну разлику између предумишљаја и немарности. Током 18. века сретала се често подела на *три* врсте дела: на *дела која су почињена са предумишљајем*, на *дела која су настала услед немарности* и на *случајно почињена дела*. И то је представљало само модификовану варијанту старог разликовања између појмова *dolus*-а и *culpa*-е које се одржало све до почетка 19. века.

Карактеристично је да је немачка реч *Schuld* као ознака за кривицу споро добијала одговарајуће место и значај у немачком правном миљеу. Чувени немачки правник и филозоф кривичног права Анселмо фон Фојербах²⁶ користио је појмове „*dolus*” и „*culpa*”, а „моралном кривицом” сматрао је „свако кршење обавезујућег закона”. Један други немачки правни теоретичар Д. Нетелблат, кривицу дефинише као „кажњиви недостатак исправности неког деловања” — *culpa in genere*, а супротан појам *culpa in specie* темељи на кажњивом недостатку увиђања (*quo ad intellectum*) неисправног деловања.

V. Савремена схватања проблема кривице

Уздизање појма кривице до „системског појма” уследило је тек у 19. веку. Управо од тада су многи аутори настојали да изграде дефиницију кривице која би у *једној* формулацији обухватила како тоталитет, тако и различите облике кривице. У том настојању посебно је значајан правни социо-психолог Франц фон Лист (Franz von List) који налази да почињена ваља посматрати унутар његовог психолошког и друштвеног окружења које се утврђује емпиријским путем; кривица не треба да се схвати као вољна кривица, а казна не треба да се изрекне као мера освете, већ као мера заштите и као васпитна мера. *Етичка кривица* је правно неважна, а и урачунљивост (могућност да починилац буде окривљен) се раздваја од приписивања стварне кривице. У *материјалном* погледу кривица представља *помањкање „социјалног начина размишљања”*. За разлику од других теорија које кривицу заснивају на повреди обавеза путем воље почињеноца, Листов натуралистичко-социолошки појам кривице даље развијају А. Лефлер и посебно Г. Радбрух, који ће рећи да се из *прошвиравног деловања* могу извучити закључци у погледу антисоцијалног начина размишљања, те се стога ово означава као *кривица* која представља „заједнички појам” за *умишљај* и за *нехај*.

Они аутори, као што је А. Холд фон Фернек, који се налазе под утицајем неокантовског учења о вредностима, одбацују социолошко и психолошко учење о кривици, у оквиру ког се кривица по-

²⁶ Густав Радбрух се, након што су га нацисти брутално отерали са универзитета, бавио филозофијом кривичног права Анселма Фојербаха.

јављује као „атрибут индивидуалности”, сматрајући да постоји повезаност између појма моралне и правне кривице. Међутим, повезаност не значи истовремено и поистовећивање ова два појма кривице! *Правна кривица* је „чин воље који се коси са обавезама, а који за последицу има противправни учинак”. *Морална кривица* не мора за последицу да има видљив противправни предзнак.

Свој наставак овај правац налази у нормативном учењу о кривици, нарочито код Р. Франка, који поред умишљаја и нехата, у конститутивне „елементе кривице” убраја и *урачунљивост* и *околности које праће неко дело*, пошто управо оне одлучују о степену кривице, умањивању кривице, и коначно, о самом искључивању кривице. Надовезујући се на Р. Франка, један број аутора у кривици види самосталан *нормативан елемент* (повреда обавезе) *поред психолошког елемент*а *умишљаја* (као таквог). Нормативно учење о кривици често се означава као владајуће и једино исправно упркос томе што неки аутори инсистирају на потпуном раздвајању правне и моралне кривице, или пак у кривици примарно препознају „анти-социјално стање воље”, односно „оцену о негативној вредности коју доноси нека заједница (правно уређење) у вези са социјално штетним понашањем појединца”. До успостављања везе између нормативног и психолошког појма кривице долази код Е. Шмита који у могућности постављања захтева да се људи придржавају прописаних норми, види јединствену суштину свих врста кривица, а у немогућности, разлог за искључивање кривице (у погледу могућности постављања захтева одлучујући фактор представља фиктивно просечно понашање осталих људи). Према мишљењу Х. Канторовича из нормативног учења о кривици могу се изводити исправни закључци: кажњиве поступке треба појмовно одвојити од особе која их чини; искључиви кривац је субјекат одређеног дела; стога му се и може пребацивати да је починио противправно дело; и то ако постоје сва три обележја кривице: *урачунљивост*, *могућност приписивања кривице* и *могућност да се од људи одређене ствари захтевају*. Немачки филозоф права, А. Кауфман²⁷ сматра да се кривица и казна односе само на биће „које је способно да одговара за своја дела и које је у могућности да схвати смисао казне као заслужене патње за кажњиво чињење зла”.

Интригирајуће питање кривице и њених појмовних облика, на половини управо минулог столећа, у доброј мери из позиције личне драме проживљене током хистерије немачког национал-социјализма, отворио је Карл Јасперс²⁸ у свом делу *Питање кривице*²⁹ које је објављено у Немачкој 1946. године. По његовом мишљењу, само су филозофија и теологија позване да осветле питање кривице у њего-

²⁷ Arthur Kaufmann (1923—1999).

²⁸ Karl Jaspers (1883—1969).

²⁹ Код нас: Карл Јасперс, *Питање кривице*, СамиздатFree Б92, 1999.

вој пуној сложености и дубини. Пошто расправе о питању кривице (проблеми кривице) често пате од појмовних неспоразума, методолошких приступа и „тачки гледишта”, Јасперс је, ради боље прегледности овог проблема, као и „да би се чували од површности у говору о кривици”, указао на *четири* појма кривице: *кривичну одговорност*, *политичку кривицу*, *моралну кривицу* и *метафизичку кривицу*.³⁰

Кривична одговорност постоји код злочина који су објективно доказива дела којима се несумњиво крше закони. Судови су оне инстанце које у правном поступку поуздано утврђују чињенице и по том на њих примењују закон.

Морална кривица је последица одговорности појединца за све своје поступке, укључујући и спровођење политичких и војних одлука. *Код моралне кривице никад није на снази изговор за неморално понашање позивањем на вици ауторитета* наложа за деловање. Нема тог наређења које оправдава неделу; злочини остају злочини и кад су наређени. *Код моралне кривице највиша инстанца је совјестена самост.*

Метафизичка кривица „депонована” је у антрополошком коду човека. Као припадник људског рода, човек је саодговоран за сваку кривду и неправду у свету, а посебно за злочине почињене у његовом присуству или са његовим знањем. Ако човек *не* предузме све што је у његовој моћи да спречи злодела, и сам је делом због тога крив. „Ако нисам заложил свој живот да спречим убиство другог, већ сам стајао по страни, осећам се кривим на начин који није правно, ни политички, ни морално адекватно појмљив... Као припадник људског рода, уколико нас несрећан случај не поштеди таквих ситуација, долазимо до границе на којој се пред нас поставља избор: или безусловно заложити свој живот, мада без сврхе јер изгледа за успех не постоје, или због немогућности успеха изабрати да се остане у животу. Срж нашег бића чини управо безусловност која међу људима ипак постоји... као спремност да се живи заједно или не живи уопште.”³¹ То да ње нема у солидарности свих људи већ да она остаје сведена на најужу људску повезаност чини кривицу сваког од нас. Једина инстанца за ову кривицу јесте Бог.

Политичка кривица настаје не само *поступцима* званичника него и грађана једне државе. Сваки појединац сноси последице поступка државе чијој власти је потчињен и у чијем поретку се одвија његово стварно постојање! Овде је реч о већ утврђеној политичкој одговорности. Она је општа, *јер сваки човек сноси одговорност за своју власт!* Оно што остаје упитно код ове врсте одговорности јесте управо то: што је она *по природи* својој *екстериоризирана* и *што се* *појединачни поступци* као манифести *личне слободе независно од по-*

³⁰ Исто, 21–22.

³¹ Исто, 21–22.

нацања државе не могу узети као алиби за особођење од политичке одговорности.

Кривица према Јасперсу има последице по оно спољашње, по стварно постојање. *Код злочина последица је казна. Морална кривица ошвара процес окајавања и прејорода, док мейсфизичка кривица има за последицу преображај људске самосвести пред Богом. Политичка кривица прејийосйавља одговорности субјекта.*³²

Политичка одговорност према мишљењу неких филозофа представља „Ахилову пету” Јасперсове филозофије „питања кривице”, али за многе савременике она је изазовна и „актуелна тема” XX века.

Имајући у виду да је европска историја, а посебно историја немачког народа током целог минулог столећа дала релевантних повода истраживачкој и филозофској тематизацији питања политичке кривице, те односа политике и кривице³³, немачка ауторка, професор политичке теорије и политичке културе Антониа Груненберг (Универзитет у Олденбургу) у својој књизи *Уживање у кривици* (прев. Р. С. — *Lust an der Schuld*) пише како је од I светског рата размишљање о кривици све више и више продирало у политику. Једна друга немачка ауторка, политиколог либерално-конзервативне оријентације Гезине Шван (Универзитет у Франкфурту/Одра), снажно је покренула на размишљање о политичкој кривици у својој књизи *Политика и кривица (Politik und Schuld)*. Ту је тематизовање односа политике и кривице беспредрасудно и консеквентно структурирано: кривица — основно стање човека; заједничке одлике историјског разумевања кривице; традиција и модерна психологија — искуства у опхођењу са кривицом; прећутана кривица на примеру националсоцијализма; психичке и социјалне последице прећуткивања; оштећења демократије; заједничко превазилажење прећуткивања.

VI. Одговорност (кривица) у Србији — питања без одговора?

Шта је одговорност и како се овај појам може разликовати од појма кривице?

Који типови одговорности могу бити идентификовани?

Ко може бити означен као субјект одговорности — појединац или народ, нација?

³² Исто, 24—25.

³³ Питањем политике и кривице, индивидуалне и колективне кривице, одговорности бавили су се: Georg Adamski, Helmut Bach, Ernst-Wolfgang Bökenferde, Günter Braun, Hubertus Buchstein, Ingrid Coper, Etienne François, Gerhard Göhler, Alfred Grosser, Jerzy Holzer, Walter Kerber, Hans-Dieter Klingemann, Leszek Kolakowski, Gerd Löffler, Wolfgang Mann, Friedrich-Karl Schlothmann, Peter Steinbach, Christa und Werner Thärichen...

Шта је исправан пут размишљања о „нашој” одговорности за трагедију која нас је задесила?

Да ли смо спремни да проговоримо о нашој одговорности одн. кривици или смо спремни да носимо последице прећуткивања своје прошлости? (Г. Шван: „...психичке и моралне последице *прећуткивања кривице* хендикемирају долазеће генерације и темељни консензус демократије”).³⁴

Да ли уопште имамо или немамо право да размишљамо о одговорности?

Да ли размишљање о „нашој” одговорности стиче легитимитет тек када и „друга страна” отвори питање „своје” одговорности?³⁵

Имамо ли макар језички „рефлекс” за разликовање „превладавања” од „савладавања прошлости”? Немци су, изгледа, једини европски народ који је нашао различите изразе за комплексну појаву „избављења од прошлости”. Наиме, они „савладавање прошлости” означавају изразом *Vergangenheitsbewältigung* док „превладавање прошлости” означавају изразом *Vergangenheitsaufarbeitung*. Израз „савладавање прошлости” јасно упозорава да је реч о процесу у коме ваља изаћи на крај са прошлошћу, у коме ваља загосподарити прошлошћу која управља нама.³⁶

Најзад, да ли је наш принципијелни циљ да сазнамо истину о томе шта нам се и зашто догодило и да коначно искорачимо у „демократску нормалност”?

ЛИТЕРАТУРА

Делимо Жак: *Страх на западу (Од XIV до XVIII века)*, I, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1987.

Димитријевић Ненад: *Случај Југославија. Социјализам, Национализам, последице*, Београд, Самиздат/Б 92, 2001.

Ђурић Милош: *Историја хеленске културе*, Београд, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, 1982.

Häring Bernhard: *Kristov zakon*, I—III, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1973.

Јасперс Карл: *Пишање кривице*, Самиздат/Free Б 92, 1999.

Повести грчке културе, том I—IV, Нови Сад, Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1992.

Schein Seth: *Smrti junak*, Zagreb, Globus, 1989.

³⁴ Gesine Schwann, *Politik und Schuld*, 2001, S. 17.

³⁵ Димитријевић Ненад, *Случај Југославија. Социјализам, Национализам, последице*, Београд, Самиздат/Б 92, 2001.

³⁶ Водинелић В. Владимир, *Правна одговорност за ауторитарну прошлост. Један вид правног превладавања прошлости*, „Нова српска политичка мисао”, Београд, год. VII, 1999, бр. 1—2, стр. 29—51.

Schuld y: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 8: R-Sc, Schwab & Co AG Verlag, Basel, 1992, S. 1442—1471.

Schwan Gesine; *Politik und Schuld. Die zerstörerische Macht des Schweigens*, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1977.

Splett, J.: *Schuld*, in: *Handbuch philosophischer Grundbegriffe* (Hrsg. H. Kring, H. M. Baumgartner, Ch. Wild), Bd. 5, Koesel-Verlag, München 1974.

Стојчевић Драгомир, Ромац Анте: *Dicta et regulae iuris*, Београд, Са-времена администрација, 1984.

The Holy Bible — Sveto pismo, Toronto-Canada, Yugoslavica, 1973.

Водинелић В. Владимир: *Правна одговорност за ауторитарну прошлост. Један вид правног превладавања прошлости*, „Нова српска политичка мисао”, Београд, год. VII, 1999, бр. 1—2, стр. 29—51.

Водинелић В. Владимир: *Крајици инвентар и коментари њејнаесет заблуда о лустрацији*, „Данас”, Београд, понедељак, 10. јун 2002, стр. 8.

SCHULD — VOM MYTHOS ZUM RECHT

Prof. Dr. Radivoj Stepanov

Zusammenfassung

In der Arbeit werden die grundlegendsten juristischen, soziologischen, politischen und kulturologischen Aspekte der Schuld behandelt. Die Struktur der Arbeit ist in sechs Teile gegliedert: Einleitende Bemerkungen; Schuldbegriff im Alten Testament (der hebräischen Bibel) und der kirchlichen Literatur (Rabbinerliteratur); Antike Literatur und Philosophie der Schuld; Schuld im Rahmen des römischen und des germanischen Rechts; Zeitgenössische Auffassungen des Schuldproblems; Verantwortung (Schuld) in Serbien — Frage ohne Antwort?

Grundbegriffe: Schuld, individuelle Schuld, kollektive Schuld, Politik und Schuld, Vergangenheitsbewältigung, Vergangenheitsaufarbeitung, dolus, culpa.

Dr Janko Kubinjec
advokat u Bačkom Petrovcu

O KRIVICI*

SAŽETAK: Autor pristupa fenomenu krivice sa pravno-filozofskog aspekta i analize i kritike Jaspersovih shvatanja. Ukazuje na razliku između empirijskih vrsta krivice (pravna, moralna, politička, običajna) i njihove metafizičke osnove. U metafizičkoj sferi teorijski um utvrđuje pojam krivice, dok u empirijskoj sferi praktični um stvara pojedinačne norme i sudove o krivici.

Ključne reči: krivica, empirijska sfera, pravo, metafizika, ontologija

Povod za ovaj tekst je problem krivice za zločine koji su u nekoliko „naših” ratova u poslednjih deset godina izvršeni na području bivše Jugoslavije. No, ja ipak neću govoriti o „našoj” krivici. Iz prostog razloga što ne postoji „naša krivica”. Krivica je univerzalna kategorija, kao što je svaka pravna kategorija univerzalna jer u protivnom nije kategorija prava nego privilegije zaodnute u formu prava. Uostalom, svaka istina o principima je univerzalna. U principijelnoj sferi — a o toj će ovde biti reči — ne postoji i ne može postojati ništa po čemu se razlikuje ratni zločin u Ruandi, u Drugom svetskom ratu, u krstaškim ratovima, ništa po čemu bi se mogli razlikovati „naši” i „njihovi” zločini. Principi bića, principi duha i time i principi pravnog fenomena ne poznaju suštinske diferencije ustanovljene po prostornom ili vremenskom pravcu: zločin je uvek to što jeste, u svakom vremenu i na svakom prostoru.

Nema, dakle, „naše krivice”.

* Rad primljen: 13. V 2002.

* * *

„Sada kad je Nemačka uništena, ja se po prvi put osećam lagodno kao Nemač” — napisao je Karl Jaspers 27. juna 1946. u pismu Arentovoj.¹ Važno je da je to izrekao Nemač i to Nemač koji je živeo u Nemačkoj. To nije lako reći, ali to se mora reći. To na našim prostorima danas treba da izgovore pripadnici onih nacija za koje zločinci tvrde da su postupali u njihovo (nacionalno) ime. To je teško suočavanje sa stvarnošću, ali neizbežno da bi se uspostavila jasna razlika između pripadnika jedne nacije i zločinaca koji tvrde da su vršeći zločine postupali u ime te nacije i u njenom interesu.

Naša današnja politička elita, ona koja je na vlasti i ona koja je u opoziciji, ne samo da poznaje kategoriju „naših zločinaca”, nego je njome čak veoma impresionirana, tako da „naše ratne zločince” tretira kao nacionalne heroje.

* * *

Ratni zločinci se uvek pozivaju na politički legitimitet i čak na mit-sku podlogu svojih postupaka — oni zločine čine u ime nacije, vere, političke ideje i otud ratne zločince javno mnjenje obično dovoljno ne razlikuje od nacionalnih heroja, kao što ne razlikuje zlodela od podviga. No, pozivanje na nadindividualne motive ujedno otvara pitanje individualizacije krivice za ratne zločine. Tako se upravo kod razmatranja ratnih zločina neizbežno dospeva do problema definisanja subjekta krivice. Dakle, upravo se kod ratnih zločina najjasnije postavlja pitanje individualizacije, odnosno pitanje nadindividualne krivice. O ovom problemu je veoma interesantno pisao Jaspers u svojoj maloj knjižici *Pitanje krivice (Die Schuldfrage)*. U ovom članku ću se u najvećoj meri pozivati upravo na ovo Jaspersovo delo.

* * *

Jaspers razlikuje četiri vrste krivice, kojima odgovaraju četiri različite instance odlučivanja. Međutim, Jaspers propušta da odredi sam pojam krivice. Prilikom čitanja navedene knjižice, neprestano sam osećao nedostatak definicije onoga o čemu je reč: krivice kao podloge na kojoj tek treba da se izgrađuje razmatranje vrsta krivice, instanci odlučivanja i drugog. Jaspers je verovatno bio gledišta da se pojam krivice podrazumeva. Ali, to naravno nije tako.

Krivica je jedan od osnovnih problema prava — jednako kao što je to i vlasništvo. U izvesnom smislu bi se čak moglo reći da su osnovni problemi prava — upravo problem krivice i problem vlasništva jer kada se oni reše, rešen je i problem prirode samog prava. Međutim, da bi se

¹ Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 7.

zaista dospelo do suštine stvari nikada ne treba polaziti od onoga što je posebno (partikularno) nego od onoga što je opšte (univerzalno).

U tom smislu, možemo ovde ukazati na poznat Hegelov pokušaj uspostavljanja suštinske razlike između građanskog i krivičnog prava. Hegel smatra da se građansko i krivično pravo suštinski razlikuju u tom smislu što u građanskom pravu lica priznaju objektivno pravo, dok ga u krivičnom pravu negiraju, tako da je krivično delo u stvari nepravo (negacija samog prava). Hegel smatra da do građanskog spora dolazi samo onda kada postaje sporno čije subjektivno pravo je zaštićeno objektivnim pravom — u pitanju je kolizija subjektivnih prava, problem supsumpcije činjenica pod pravo a ne problem važenja samog objektivnog prava². U krivičnom pravu, naprotiv, lica ne priznaju samo objektivno pravo, dakle nije u pitanju pravna kolizija, nego negacija prava. To znači da se problem supsumpcije ovde i ne postavlja, delikvent ne pretenduje na to da mu se objektivnim pravom prizna i zaštititi subjektivno pravo na delikt, on ne postupa da bi ostvario pravo, nego upravo da bi učinio nepravo.

Osnovni Hegelov propust uočava se najpre u određenju građanskog prava. Naime, Hegel građansko pravo poistovećuje sa jednim njegovim institutom — ugovorom. Tačno je da „ugovor pretpostavlja da se oni koji stupaju u nj priznaju kao osobe i vlasnici, kako je on odnos objektivnog duha, to je u njemu već sadržan i pretpostavljen moment priznanja”³. Međutim, nasuprot Hegelu treba ukazati na to da građansko-pravni odnosi ne nastaju isključivo iz ugovora, gde se zaista radi o priznavanju objektivnog prava i priznavanju drugoga kao lica i vlasnika. Građansko-pravni odnosi u mnogim slučajevima nastaju i iz neprava (npr. iz štete ili npr. dužnik jednostavno ne želi da izmiri obavezu, iako ne osporava da je po objektivnom pravu dužan da to učini). Kada bi Hegel bio u pravu, tada uopšte ne bi bio potreban postupak prinudnog izvršenja odluka u građanskim sporovima. Ne postupajući po odluci građanskog suda, lice ne priznaje objektivno pravo koje mu nalaže da postupa u skladu sa tim odlukama, dakle, čini nepravo koje u savremenim pravnim sistemima nije inkriminirano, tj. građanskog je karaktera.

Krivično pravo Hegel određuje kao negaciju (objektivnog) prava uopšte (ne samo građanskog prava). U logičkom smislu, u građanskom pravu, po Hegelu, u pitanju je konačna negacija subjektivnog prava drugoga, koja svoju granicu ima u objektivnom pravu. U krivičnom pravu, po njemu se javlja beskonačna negacija, negacija koja nema granicu jer prevazilazi i samo objektivno pravo — inkriminirano ponašanje po njemu ima karakter beskonačnog logičkog suda. U tom smislu, Hegel piše: „[...] zločin je beskonačni sud, koji negira ne samo posebno pravo, nego u isto vreme opštu sferu, negira pravo kao pravo”⁴. Dok se u građanskom u

² Usporedi: Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1964, str. 89 (§ 81—82).

³ *Ibid.*, str. 80—81 (§ 71).

⁴ Hegel, G. V. F., *Nauke logike III*, Beograd, 1979, str. 67.

pravnom odnosu suprotstavljaju samo posebne volje, u krivičnom pravu dolazi do sukoba posebne i opšte volje⁵.

Nedostaci ovakvog diferenciranja krivičnog i građanskog prava vidljivi su već iz kritike Hegelovog shvatanja građanskog prava, gde sam ukazao na to, da i u građansko-pravnom odnosu često dolazi do „negacije samog prava”, dakle suprotstavljanja posebne i opšte volje.

U ontološkom smislu ne postoji razlika između pojedinih grana prava, pa ni između krivičnog i građanskog. Ako se stvarni odnos, kao temelj apstraktno-pravnog odnosa, svode na odnos čoveka prema izvan-ljudskoj prirodi — tada se „određeno” područje krivičnog prava (npr. delikti iz strasti) zaista ne može objasniti — ne može mu se pronaći prirodni temelj, pa se mora pribeci veštačkim konstrukcijama, kao što je to učinio Hegel. U tom slučaju se, naime, zaista čini da nužno mora postojati neka suštinska diferencija krivičnog i građanskog prava.

Međutim, ako se uoči da to „određeno” područje krivičnog prava, „koje se ne može objasniti”, jeste ono koje nastaje povodom čoveka kao prirode (naveden primer delikta iz strasti) a ne povodom izvan-ljudske prirode — tada se uviđa da problem ne leži u razlici dve grane prava, nego u pogrešnoj restrikciji „činjenične podloge prava” na sferu izvan čoveka. Kod Hegela je ovaj propust logičan, s obzirom da on prvi pravno relevantan odnos čoveka prema stvarnosti svodi na odnos prema prirodi izvan čoveka, naime na faktički posed⁶.

Uostalom, kategorija faktičkog poseda nije dovoljno obimna ni za objašnjenje svih područja građanskog prava jer se ni ovde svi pravni odnosi ne uspostavljaju povodom izvan-ljudske stvarnosti — poseda (npr. ograničanje poslovne sposobnosti lica zbog njegovih unutar-ljudskih prirodnih nedostataka). S druge strane, i na području krivičnog prava u ovom smislu srećemo potpuno istu situaciju — i ovde se pravni odnosi uspostavljaju i povodom ljudske prirodnosti (npr. delikti iz strasti) i povodom prirodnosti izvan čoveka — „poseda” (npr. imovinski delikti). Dakle, ako bi se i pokušala utvrditi neka diferencija pravnih područja po osnovu razlike u njihovom stvarnom temelju (dilema: posed ili ne), tada se granica tih područja ne bi kretala granicom postojećih pozitivno-pravnih disciplina, pa ni granicama građanskog i krivičnog prava. Pitanje je da li se takva granica (naime, prirodno-temeljna) uopšte može precizno odrediti — no to i nije značajniji problem jer ona svakako nije potrebna. Ništa u pravnom fenomenu, niti u njegovom pojmovnom određenju, ne zahteva takvu granicu, jer i nema suštinske razlike između građanskog i

⁵ Uporedi: Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1964, str. 89 (§ 82).

⁶ Namerno ovde izbegavam izraz *detencija* jer je detencija faktički posed koji ima pravni značaj u jednom pozitivno-pravnom smislu, utoliko što ima jedan sasvim određen položaj prema čisto pravnom posedu, dok je ovde reč o faktičkom posedu koji je za još jedan korak udaljen od pozitivno-pravne sfere i sasvim prethodi toj pozitivno-pravnoj sferi. Faktički posed o kome je ovde reč još nema pozitivno-pravni nego samo ontološki određen položaj, određen odnos, prema fenomenu prava.

krivičnog prava u samom njihovom temelju. Razlika između ovih, kao i ostalih grana prava nastaje tek kada se iskorači iz temeljnih kategorija pravnog fenomena.

Dakle, niti se poreklo građanskog prava može tražiti u posedu, niti se suština krivičnog prava može tražiti u negaciji objektivnog prava, u neposrednom činjenju neprava.

Prva neposredna kategorija pravnog fenomena nije posed, nego mnogo šire područje — to je neposredna stvarnost, pozitivno-pravnim jezikom rečeno „činjeničnost“, koja obuhvata ne samo celokupnu prirodnost, nego i celokupnu duhovnost, s obzirom da se pravni odnosi ne uspostavljaju samo povodom prirodnih, nego i povodom duhovnih fenomena. Ova prva kategorija pravnog fenomena ima logički status njegove materije. Logički status forme pravnog fenomena ima pravna norma koja pruža apstraktno-pravno određenje stvarnosti. Pravna norma je dakle druga osnovna kategorija pravnog fenomena. Kada se neposrednoj stvarnosti onoga što postoji dâ pravna forma, dobija se pravo kao sadržaj. Na logičkom nivou materija i forma daju sadržaj, u pravnoj odredbi neposredna stvarnost i norma daju pravo.

Sadržaj je odredba jedinstva materije i forme, rezultat njihovog sjeđinjavanja. Na ovom mestu je od suštinskog značaja okolnost što su materija i forma pravnog fenomena sačinjeni od principijelno ontološki različitih supstrata, s obzirom da je supstrat materije najčešće materijalnost („prirodnost“), dok je supstrat forme isključivo duhovnost. Već iz ove okolnosti proizilazi da u kategoriji sadržaja, dakle u kategoriji spajanja materije i forme, nikada ne dolazi do njihovog neodređenog prožimanja u nekoj opštoj konfuziji u kojoj bi se te dve polazne kategorije gubile u svom identitetu. Materijalnost i nadalje ostaje materijalnost, kao što i duhovnost ne gubi ništa od svoje duhovnosti. Ali, ni to još nije suština onoga što ovde treba reći. Naime, konfuzija materije i forme u pravnom fenomenu ne nastaje zbog toga što u odnos stupaju dve kategorije sa različitim ontološkim supstratom — ova okolnost različitog ontološkog supstrata ovde služi samo lakšoj i jasnijoj prezentaciji onoga što se tek želi reći. Naime, suština je u ontološkom zakonu po kome materija i forma već po svojoj ontološkoj — a ne ovoj ili onoj posebnoj — prirodi nikada ne stupaju u međusobnu konfuziju. Materija i forma zadržavaju svoj izvorni ontološki identitet uvek kada se spajaju u celinu koju u logici označavamo kao sadržaj.

Materija i forma u kategoriji svog spajanja, u logičkoj odredbi sadržaja, ne stupaju dakle u konfuziju, nego u odnos dve jasno identifikovane kategorije: materije i forme koje i nadalje zadržavaju svoju osobenost. Materija i forma su dakle u stalnoj relaciji, u stalnom međusobnom odnosu. Relacija materije i forme je samo druga strana sadržaja — slikovito rečeno, jedno je lice a jedno naličje jednog istog fenomena. U kategoriji sadržaja, materija i forma se posmatraju kao dve kategorije koje čine treću kao celinu. U kategoriji relacije, materija i forma se posmatraju kao dve kategorije koje stupaju u odnos.

Kao što je već navedeno, materija pravnog fenomena je stvarnost (činjenice na koje se primenjuje pravo) a forma pravnog fenomena je norma. Te dve kategorije — materija i forma, odnosno stvarnost i norma — čine celinu, naime logički sadržaj koji u pravnoj odredbi jeste kategorija prava. No, njihova druga strana, strana njihovog odnosa, strana relacije stvarnosti i norme — jeste pravda.

Analognu situaciju srećemo i u drugim duhovnim fenomenima. Tako u ekonomiji kategorija materije jeste upotrebna vrednost, kategorija forme jeste prometna vrednost, kategorija sadržaja jeste roba a kategorija relacije jeste cena. To ujedno znači da je upotrebna vrednost u ekonomiji analogna stvarnosti (činjeničnom osnovu) u pravnom fenomenu, da je prometna vrednost analogna normi, da je roba analogna pravu i da je cena analogna pravdi (metaforički rečeno: pravda je cena prava).

I kao što je u nivou logike relacija samo druga strana sadržaja, tako je u ekonomiji cena samo druga strana robe a u pravnom fenomenu pravda samo druga strana prava. Time nije rečeno da je relacija isto što i sadržaj, odnosno da je cena isto što i roba, te da je pravda isto što i pravo. To ovde naglašavam. Ako je nešto nečemu druga strana, to ujedno znači da se ne radi o identičnim kategorijama. Može se reći da je reč o kategorijama koje prijanjaju jedna uz drugu.

Sada ću preći na pojedine posebne odredbe prava i time se konačno približiti pojmu krivice o kome je u ovom radu reč.

U stvarnom pravu ontološku prirodu materije ima kategorija faktičkog poseda, ontološku prirodu forme ima norma o vlasništvu, prirodu sadržaja ima kategorija svojine a prirodu relacije pravda (stvarno pravo ne poznaje posebnu odredbu pravde koja bi bila specifična za ovo područje). Oponirajući iznetom Hegelovom shvatanju, ukazujem da je ovde reč samo o stvarnom a ne celokupnom građanskom pravu. Ali, nama kategorije stvarnog prava ovde kao takve nisu interesantne i ovde su iznete samo radi lakšeg shvatanja onoga što želim reći o kategorijama krivičnog prava.

Analogno onome što je već rečeno, materiju krivičnog prava čini činjenični osnov na koji se pravo ima primeniti, formu krivičnog prava čini norma o deliktima, kategoriju sadržaja krivičnog prava čini kategorija delikta a kategoriju relacije čini krivica.

Materija (1)	Forma (2)	Sadržaj (1+2)	Relacija (1:2)	Fenomen	Objekt zaštite
Materija	Forma	Sadržaj	Relacija	Logika	—
Kvalitet	Kvantitet	Kvantum	Srazmera	Matematika	—
Upotrebna vrednost	Prometna vrednost	Roba	Cena	Ekonomija	Efikasnost
Prirodna vlast	Norma	Pravo	Pravda	Pravni fenomen	Pravda
Detencija	Norma o vlasništvu	Svojina (vlasništvo)	Pravda	Stvarno pravo	Pravda

Događaj i prirodna ličnost izvršioca	Norma o deliktima	Delikt	Krivica (kao vrsta pravde)	Krivično pravo	Pravda
Događaj i prirodna ličnost izvršioca	Subjektivni sud o deliktima	Prestup	Krivica (kao griža savesti)	Moral	Dobro
Događaj i prirodna ličnost izvršioca	Sud zajednice o deliktima	Prestup	Krivica (kao prekor zajednice)	Običaj	Uobičajeno
Proizvoljnost	Zakon duha	Duhovni fenomen	Duhovni fenomen	Duhovnost koja uređuje odnose	Sloboda

Krivica je dakle pravda u odredbi krivičnog prava.

Krivica je relacija činjeničnog osnova i norme o deliktima. Možda nije suvišno ukazati na to da činjenični osnov čine i stvarne (prirodne i duhovne) karakteristike delikventa a ne samo inkriminirani događaj (čisto pozitivno-pravno rečeno: činjenični osnov ne čini samo krivično delo, nego i učinilac).

Utvrđivanje krivice je pravno vrednovanje činjeničnog događaja i izvršioca koji ga je prouzrokovao po kriterijumima koji su dati u pravnoj normi. Krivica nije psihički odnos učinioca prema delu, kao što se to obično smatra⁷. Psihički odnos učinioca prema delu je samo deo činjenične podloge koja je predmet valorizovanja po kriterijumima datim u pravnoj normi. Krivica se ne može odrediti kao psihički odnos učinioca prema delu najpre zbog toga što taj psihički odnos pripada tek jednoj komponenti kategorije krivice, naime njenoj činjeničnoj komponenti a pored toga taj psihički odnos jeste samo deo te činjenične sfere, samo jedan ograničen segment činjenične podloge koju pored tog psihičkog odnosa čine i sve ostale činjenične okolnosti i događaji kao što su ličnost učinioca, motiv dela, radnja dela, posledica itd.

Krivica nije činjenična, nego čisto pravna kategorija. Ali, to nikako ne znači da se ona svodi na pravnu normu. Krivica je uvek odnos norme i činjenica. Bez obzira da li je reč o opštem pravnom aktu ili o pojedinačnom, činjenični elemenat je uvek neizostavna kategorija krivice — bez činjeničnog elementa ne može biti reči o krivici. Ali ni bez normativnog faktora u istoj meri ne može biti reči o krivici. Kada tvrdim da je krivica čisto pravna kategorija, to dakle ne znači da je ona normativna kategorija. Stanovište da nešto jeste pravna kategorija, ne podrazumeva izostavljanje činjenica jer pravnog fenomena uopšte nema bez činjenične podloge. Stanovište da nešto jeste pravna kategorija, ovde znači samo to da to nije čisto činjenični fenomen koji je nezavisan od pravnog fenomena.

⁷ Uporedi na primer: Stojanović, Z., *Krivično pravo — opšti deo*, Beograd, 2000, str. 163.

Konfuziju u odnos činjenica i prava u velikoj meri unosi nepoznavanje kategorije modaliteta egzistencije duhovnih fenomena. Naime, svi duhovni fenomeni, uključujući i pravni, mogu postojati u modalitetu mogućnosti ili u modalitetu stvarnosti. U opštoj pravnoj normi činjenice egzistiraju isključivo u modalitetu mogućnosti a u pojedinačnoj pravnoj normi isključivo u modalitetu stvarnosti. Dakle, ni opšte pravne norme ne postoje bez jasnog i određenog odnosa prema činjenicama koje one, da bi uopšte uspostavile odnos prema njima, moraju sadržati u sebi, doduše tek u modalitetu mogućnosti.⁸ Ne postoji u ekonomiji cena ničega, ne postoji u estetici umetnička vrednost ničega i ne postoji u pravnom fenomenu pravna vrednost ničega — vrednost je uvek odnos duhovnosti prema stvarnosti, bez obzira da li je to u ravni mogućnosti ili u ravni neposredne stvarnosti.

S druge strane, neophodno je neprekidno i jasno razlikovanje činjenične i pravne sfere. Nerazlikovanje činjeničnih i pravnih kategorija je u velikoj meri karakteristično upravo za krivično pravo. Građansko pravo mnogo bolje stoji sa ovim razlikovanjima. Ako se postavi pitanje da li je svojina, kao jedna od osnovnih kategorija građanskog prava, pravna ili činjenična kategorija, odgovoriće se da se podrazumeva da je reč o pravnoj kategoriji. To je svakako i tačno, ali treba imati u vidu da kategorija svojine obuhvata i činjeničnu komponentu — u opštem pravnom aktu u modalitetu mogućnosti u pojedinačnom pravnom aktu u modalitetu stvarnosti — jer ne postoji svojina na ničemu. Ali, ako iz oblasti građanskog prava pređemo u područje krivičnog i ako u suštini istovetno pitanje postavimo ovde, stvari će odjednom postati manje jasne. Čini se naime, da za razliku od građanskog prava u kome je osnovna kategorija — svojina — pravna kategorija, da dakle u krivičnom pravu osnovna kategorija — krivica — jeste neposredno činjenična, da je krivica „psihički odnos učinio- ca prema delu”⁹. Međutim, psihički odnos učinio- ca prema delu isto je što i psihički odnos pretendenta na stvar prema stvari na kojoj se može imati vlasništvo. I kao što ovo drugo nije svojina, tako ono prvo nije krivica. Ali i kao što ovo drugo jeste jedan segment činjenične podloge za svojinu, tako i ono prvo jeste jedan segment činjenične podloge za krivicu. Najzad, kao što svojina postoji tek kao odnos normativne i činjenične sfere, tako i krivica postoji tek kao odnos istih tih sfera — jer pravni fenomen nastaje tek kada se taj odnos činjenične i normativne sfere uspostavi.

Važno je skrenuti pažnju na to da „psihički odnos učinio- ca prema delu” ne samo da nije krivica i uopšte pravna kategorija, nego ona nije ni celina činjenične podloge na koju se odnosi pravno vrednovanje (koje

⁸ Detaljnije o tome: Kubinjec, J., *Struktura i modalitet pravnog fenomena*, Zbornik za teoriju prava Srpske akademije nauka u umetnosti, Beograd, 1990, knj. IV, str. 188—195.

⁹ Čisto činjenični pojam krivice srećemo i kod Hegela — može se reći da Hegel u velikoj meri krivicu svodi na uzročnu vezu: „Svaki pojedinačni moment koji se pokazuje kao uvjet, razlog, uzrok neke takve okolnosti, pa je, prema tome, pridonio ono svoje, može se smatrati da je za to kriv, ili u najmanju ruku da ima krivnje za to.” (Hegel, G. V. F.: *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, 1964, str. 108 (§ 115).

obuhvata pravnu kvalifikaciju i određivanje i odmeravanje sankcije). „Psihički odnos učinioca prema delu” nije faktor ništa bliži kategoriji krivice od ostalih segmenata činjenične podloge: psihičkih svojstava izvršioca dela, ali i njegovih fizičkih karakteristika, kao i od samog dela i njegovih posledica. Sve je to činjenična podloga krivice. Međutim, kako ispravno piše M. Grubiša „činjenična sfera seže samo do reproduciranja događaja iz stvarnog života, do utvrđivanja odlučnih činjenica kako su se u stvarnosti odigrale, i tu ona svršava. Sva daljnja aktivnost vodi isključivo u pravnu sferu”.¹⁰

Potrebno je ukazati na to da krivica nije neki osoben pravni problem, osoben utoliko što bi se ontološki bitno razlikovao od ostalih pravnih kategorija — od pravnih kategorija kao što su svojina, preduzeće, konfiskacija, brak i dr. Osnovna ontološka struktura kategorije krivice se ne razlikuje od osnovne ontološke strukture bilo koje druge pravne kategorije, bez obzira da li je reč o kategoriji izvan ili unutar krivičnog prava.

Genuini jezik svakako poznaje i opšti pojam krivice koji nije pravni. Nepravni, prirodni jezik govori o nepravnom pojmu krivice i u svakom momentu raspravljanja o krivici u pravnom smislu toga moramo biti svesni. Genuini jezik naravno poznaje i opšte jezičke pojmove svih drugih termina koji se pojavljuju i kao pravni pojmovi. Za sve te pojmove važi jedno isto pravilo: da se uvek jasno mora voditi računa o tome da li je reč o pravnom pojmu ili o istom terminu ili sintagmi iza koje se krije nepravni pojam neke odrednice. Da bi bilo jasnije o čemu ovde govorim, navešću jasno stanovište već pomenutog M. Grubiše o pitanju karaktera sintagme „nužna odbrana”. „Tako na pitanje je li nužna odbrana činjenično ili pravno pitanje, odgovorit ćemo da to ovisi o tome da li je promatramo s aspekta konkretnog događaja ili s aspekta ocjene da li su se u tom događaju stekli svi elementi što ih čl. 9. st. 2. KZJ traži za postojanje nužne odbrane. Samo kad kažemo da će o rješenju pravnog pitanja biti riječ kad ocjenjujemo da li su se u konkretnom slučaju stekli svi elementi iz čl. 9. st. 2. KZJ, ne mislimo time kazati da ćemo te elemente promatrati kao činjenice, a da će pravni zaključak biti samo to da su se svi oni stekli, već ćemo morati pravno ocjeniti da li i svaki taj element, kakav je izgledao u stvarnosti, odgovara njegovu pojmu iz čl. 9. st. 2. KZJ.”¹¹

Pojmovi prirodnog, genuinog jezika postaju pravni pojmovi kada ih pravo preuzme i dâ im svoje pravno određenje. „Svi ti pojmovi, samim tim što ih zakon preuzme, što ih upotrijebi za označavanje određenih pravno relevantnih postupaka, pojava, odnosa itd., postaju pravni pojmovi, bez obzira na to da li potječu iz obična govora ili terminologije neke naučne grane, vještine i sl., i bez obzira da li su upotrijebljeni u svom prvobitnom ili u nekom izvedenom zapravo specifičnom smislu.”¹² Međutim, taj proces promene pojma usled prenošenja u drugo područje odvija

¹⁰ Grubiša, M., *Činjenično stanje u krivičnom postupku*, Zagreb, 1980, str. 146.

¹¹ *Ibid.*, str. 151.

¹² *Ibid.*, str. 146.

se i u suprotnom pravcu. Pojedini izvorno pravni pojmovi, kao što su svojina, ugovor, maloletstvo, itd., kojih nije bilo pre pojave prava jer su oni pre svega pravni, prenose se u sferu opšte komunikacije i dobijaju opšte, nepravno jezičko značenje, koje je samo u veoma udaljenoj i pretežno metaforičkoj vezi sa svojim poreklom, tj. sa svojom pravnom odredbom.

Dakle, krivica je pravna vrednost — to je pravda u području krivičnog prava. Kao što je već rečeno, materiju krivičnog prava čini činjenični osnov na koji se pravo ima primeniti, formu krivičnog prava čini norma o deliktima, kategoriju sadržaja krivičnog prava čini kategorija delikta a kategoriju relacije čini krivica.

Određenje krivice se mora zadržati na ovoj principijelnoj ravni, bez iskoraka u činjeničnu sferu. Ako bi se određenje krivice pokušalo uz i najmanje zalaženje u činjeničnu sferu (npr. psihički odnos, uzročnost, itd.), to bi podrazumevalo bitno odstupanje od iznetog pojma krivice i ujedno zauzimanje stanovišta kome je imanentan nedostatak koji etika poznaje kao tzv. naturalističku grešku, koja se u krajnjoj liniji sastoji u pokušaju izvođenja vrednosti neposredno iz stvarnosti, dakle duhovnosti neposredno iz prirodnosti. Ali, ovde nije prilika da se o tome nešto više kaže.

* * *

Karl Jaspers razlikuje četiri vrste krivice: krivičnu odgovornost, moralnu krivicu, političku krivicu i metafizičku krivicu¹³. Pokušaću da iznesem pojedine primedbe na Jaspersovo viđenje stvari.

Pre svega treba reći da krivična odgovornost nije vrsta krivice. Ono što Jaspers označava kao krivičnu odgovornost treba precizno definisati kao pravnu krivicu. Tako dospevamo do određenja vrsta krivice po kriterijumu duhovnog fenomena u kome se pojavljuje: pravna, politička, moralna i metafizička krivica.

Jaspersova podela je nepotpuna jer izostavlja jedan od duhovnih fenomena kojima se uređuju društveni odnosi a u kome se kategorija krivice takođe pojavljuje — to je običaj. Dakle, radi potpunosti, potrebno je svakako navesti i običajnu krivicu, krivicu koja se pojavljuje u običaju.

Najzad, nije potpuno jasno koji kriterijum vezuje metafizičku krivicu sa ostalim vrstama, naročito s obzirom na okolnost da se po Jaspersovom određenju metafizička krivica principijelno razlikuje od ostalih vrsta krivice (pravne, moralne i političke).

Analizu pojedinih vrsta krivice Jaspers vrši sa stanovišta instance odlučivanja i subjekta odgovornosti. Tako je kod njega u pravnoj krivici instanca odlučivanja sud a subjekt odgovornosti delikvent, u moralnoj krivici instanca odlučivanja je savest a subjekt odgovornosti je svaki čovek, u političkoj krivici instanca odlučivanja je sila i pobednikova volja a su-

¹³ Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 21.

bjekt odgovornosti svi građani, dok je u metafizičkoj krivici instanca odlučivanja bog a subjekt odgovornosti svaki čovek¹⁴. Izneta Jaspersova razlikovanja prikazujem u sledećoj tabeli.

Vrsta krivice	Instanca odlučivanja	Subjekt odgovornosti
krivična odgovornost	sud	delikventi
moralna krivica	sopstvena savest	svaki čovek
politička krivica	sila i pobednikova volja	svi građani
metafizička krivica	bog	svaki čovek

Ovu tabelu, načinjenu u skladu sa Jaspersovim shvatanjem, uporediću sada sa tabelom koju iznosim kao svoju a koja je u odlučnoj meri inspirisana Jaspersom, pri čemu ću ukazati na bitne razlike između ove dve varijante.

Vrsta krivice	Priroda zakona	Instanca odlučivanja	Subjekt odgovornosti
pravna krivica (krivična)	pozitivno pravo (nullum...)	sud (princip trećeg)	individua (nedeljiv)
pravna krivica (građanska)	pozitivno pravo	sud	kolektivitet (građani)
moralna krivica	moralne norme	praktični um	individua
politička krivica	političke odluke	političke institucije	politički subjekti (država, partija)
običajna krivica	običajne norme	javno mnjenje	individua i kolektiviteti
krivica kao takva (metafizika)	ontološki zakon	teorijski um	—

Pravna krivica se odmah mora diferencirati na krivičnu i građansku odredbu, s obzirom da se u krivičnoj sferi po prirodi stvari uvek mora raditi o isključivo individualnoj odgovornosti, dok građansko pravo, opet po prirodi stvari, poznaje i odgovornost kolektiviteta, pri čemu svakako ne isključuje ni individualnu odgovornost. Bez razlikovanja ove dve vrste pravne krivice ne može se jasno dati odgovor na pitanje da li je za ratne zločine odgovoran samo „neposredni krivac” ili i kolektivitet u čije ime je on navodno postupao (npr. nacija, država i sl.). Ako se krivična i građanska sfera ne razlikuju, tada se kod odgovora na ovo pitanje zapada u logičke greške, logičke paralogizme, tako što se jedno pitanje postavlja a na drugo se daje odgovor.

Kod krivično-pravne krivice reč je isključivo o individualnoj odgovornosti, s obzirom da se u ovoj sferi pravda vezuje za delikt — kao što je već rečeno, krivica je sa krivično-pravnog aspekta vrsta pravde i to pravda koja u jednom prostornom ilustrovanju ima poziciju druge strane, poedine delikta. Jedan od bitnih elemenata delikta je kauzalnost a ona se

¹⁴ *Ibid.*, str. 21—22.

uvek vezuje za individuu. Bez obzira da li je reč o jednom izvršiocu ili više njih i bez obzira da li je reč i o odgovornosti pomagača i podstrekača — uvek se kauzalna veza uspostavlja sa tačno individualno određenim licima (krivcima). Zbog toga je krivičnom pravu po prirodi stvari stran pojam kolektivne krivice. Dakle, kategorija kauzalnosti svakako nije suština krivice u krivično-pravnom smislu ali je upravo određujuća u uspostavljanju razlike prema građansko-pravnom pojmu krivice. Nije kauzalnost kao takva ono što odvaja krivičnu i građansku sferu krivice, nego je to samo kauzalnost u deliktu.

U građansko-pravnoj sferi je situacija bitno drukčija. Ovde se odgovornost ne mora uvek vezivati za krivicu, s obzirom da građansko pravo poznaje i tzv. objektivnu odgovornost koja je nezavisna od individualne krivice i kod koje je dovoljno da se dokaže ili samo uzročnost a ponekad i manje od toga: da se dokaže pravedna vezanost subjekta koji se poziva na odgovornost za nastupelu posledicu. S obzirom na ovo, u građanskom pravu je ispravno govoriti o pravnoj odgovornosti a ne o pravnoj krivici, jer samo kategorija pravne odgovornosti ima dovoljnu širinu da označi ono o čemu je tamo reč. Ako se sada vratimo na Jaspersovo stanovište, treba reći da nasuprot Jaspersovom stavu u krivičnom pravu nije reč o krivičnoj *odgovornosti* nego o krivično-pravnoj *krivici*, dok je samo u građanskom pravu reč o odgovornosti, naime o građansko-pravnoj odgovornosti.

Kao što je već navedeno, građansko pravo ne isključuje odgovornost na osnovu kauzalnosti, pa čak ni odgovornost na osnovu individualne krivice. Ali, to ovde nije bitno. Sa stanovišta našeg razmatranja je bitno samo da se uoči da građansko pravo poznaje i odgovornost bez individualne krivice i čak bez neposredne kauzalnosti¹⁵.

Dakle, uz pomoć navedenih diferencija u sferi krivičnog, odnosno građanskog prava, stičemo mogućnost da na jasan i određen način odgovorimo na pitanje da li je za ratne zločine odgovoran samo „neposredni krivac” ili i kolektivitet čiji je on pripadnik ili predstavnik po nekom mogućem kriterijumu. Naime, odgovornost u sferi krivičnog prava je isključivo individualna, dok u području građanskog prava odgovornost može biti i individualna ali i kolektivna. Bitno je naglasiti da je ova diferencija imanentna samoj prirodi krivice, odnosno odgovornosti u jednoj odnosno drugoj sferi — što s druge strane znači da bi svako drukčije pravno rešenje bilo u koliziji sa samom prirodom prava i pravde.

Jaspers najpre daje kratke definicije pojedinih vrsta krivice, zatim govori o instancama odlučivanja kod pojedinih vrsta krivice i na kraju o subjektima odgovornosti, opet s obzirom na prvobitno utvrđene vrste krivice. Smatram da jasnoći ovog sklopa značajno doprinosi i analiza sa stanovišta prirode zakona na koje se pojedine vrste krivice oslanjaju, te sam u svoje razmatranje uključio i ovaj kriterijum.

¹⁵ Kod naknade štete odgovornost preduzeća i drugih pravnih lica prema trećem, predviđena odredbama čl. 170—172. *Zakona o obligacionim odnosima*.

Krivica u području prava zasniva se na pozitivnom pravu, te se tu samim tim pojavljuje problem koji se u krivičnom pravu identifikuje sintagmom *nulla crimen sine lege*. Pošto je ovde reč o najtežim ratnim zločinima, treba reći da bi moglo da se brani stanovište da je kod tih zločina situacija unekoliko specifična jer se protivpravni karakter tih zločina u izvesnom smislu može zasnivati neposredno na prirodi prava, dakle na samim ontološkim zakonitostima pravnog fenomena. Naglašavam da to ujedno znači da se inkriminacija ne oslanja na etičko područje (kao kod teorije o pravu kao etičkom minimumu), nego neposredno na ontološko područje.

U pravnoj sferi instanca odlučivanja je sud, kao što navodi i Jaspers¹⁶. U kontekstu naših aktualnih problema treba samo ukazati na to da sud mora zadovoljavati ono što bismo mogli odrediti kao svojevrсни princip treće tačke, pri čemu je prva tačka oštećena a druga okrivljena strana. Sud mora imati poziciju treće tačke da bi zadovoljio uslov nepristrasnosti, što sa stanovišta naše situacije znači da sud za ratne zločine počinjene na prostorima bivše SFRJ mora biti međunarodni¹⁷.

Jaspers ukazuje na to da kod moralne krivice zločini ostaju zločini i onda kad su naređeni, s obzirom da je instanca odlučivanja sopstvena savest.¹⁸ Možda bi bilo adekvatnije da se instanca odlučivanja o moralnoj krivici definiše kao praktični um, pri čemu treba naglasiti da se praktični um u ovom kontekstu određuje upravo kao instanca odlučivanja, dok njegova funkcija producenta celokupne duhovnosti ovde nije bitna. No, bez obzira da li se instanca odlučivanja u području morala odredi kao sopstvena savest ili kao praktični um, uvek je reč o položaju onoga što bismo u kontekstu nedavno rečenog mogli odrediti kao princip prve tačke — za razliku od principa treće tačke u pravnom fenomenu. Ovo zbog toga što u moralnoj sferi svako odlučuje o svojoj krivici.

U sferi političke krivice, po Jaspersovom gledištu, instanca odlučivanja je sila i pobednikova volja¹⁹. Ovakvo stanovište nije prihvatljivo jer sila i pobednikova volja ne mogu legitimisati nijedan vid krivice. Upravo obrnuto, sila i pobednikova volja moraju potražiti legitimaciju da bi se opravdale. Instanca odlučivanja o političkoj krivici su političke institucije a ne sila ni pobednikova volja. Političke institucije, bez obzira da li je reč o institucijama većinske ili manjinske opcije i da li je reč o institucijama pobednika ili poraženih — u svakom slučaju tek moraju argumentovati svoje stanovište o krivici i učiniti to izvan svake sile i pobedničke pozici-

¹⁶ Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 21.

¹⁷ Kada je — pre ekstradicije Miloševića — republički ministar pravde Vladan Batić bio stanovišta „da mi treba da mu sudimo jer je ovom narodu naneo najviše zla“, upravo je time ukazao koliko smo mi po prirodi stvari unapred diskvalifikovani za poziciju treće tačke, tj. za pravno suđenje.

¹⁸ Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 21.

¹⁹ *Ibid.*, str. 21.

je.²⁰ Podsetimo ovde na Kamijevo „[...] duboko uvjerenje da se nijedna pobjeda ne isplati, i da je svaka povreda čovjeka nepopravljiva”.²¹

Sa Jaspersom se ne treba složiti ni u vezi stanovišta o subjektu odgovornosti u sferi političke krivice. Naime, po njemu odgovornost za političku krivicu snose svi građani, bez obzira na vlastito političko opredeljenje, uz dovoljan uslov da pripadaju određenoj političkoj zajednici o čijoj odgovornosti je reč (u Jaspersovoj knjizi ta zajednica je Hitlerova Nemačka). Jaspers izričito pominje potpuno apolitične ljude, kao što su monasi, isposnici, naučnici, umetnici, itd. i smatra da su i oni politički odgovorni jer se i njihov život odvija u poretku države, te da u savremenim državama niko nije izuzet od političke odgovornosti²². Sa Jaspersom se treba složiti da političkoj krivici podležu svi pripadnici određene političke zajednice — ali nasuprot Jaspersu iz te zajednice treba odmah isključiti sve apolitične ljude pomenutog tipa. Naime, treba precizno reći da političku krivicu snose svi koji su pripadnici određene političke zajednice a da se pripadnik političke zajednice može biti samo u političkom smislu. Ako je neko isposnik u Hitlerovoj Nemačkoj, on u istoj meri nema ništa zajedničko sa tom političkom zajednicom u kojoj meri ni najprimitivniji zločinac nema ništa zajedničko sa operskom predstavom na kojoj se sticajem nekih sasvim nemuzičkih okolnosti zatekao. I kao što se ovom drugom ne može pripisati ništa muzikalno, tako se ni onom prvom ne može zameriti ništa političko. Dakle, političku odgovornost zaista imaju svi pripadnici određene političke institucije (države, partije, nacije i sl.) ali pod neophodnim uslovom da toj zajednici i zaista pripadaju u jednom *političkom* smislu a ne da su samo fizički prisutni među ljudima koji većinski politički pripadaju toj instituciji.

Kao što sam već primetio, Jaspers ne pominje krivicu zasnovanu na običajnim normama, niti navodi razlog zbog koga izostavlja ovu socijalnu instituciju. Ovde samo kratko možemo reći da se „običajna” krivica zasniva na normama koje su rezultat tradicije, da je instanca odlučivanja javno mnjenje a subjekti odgovornosti mogu biti individue ili kolektiviteti.

Najzad, Jaspers govori o metafizičkoj krivici. On piše: „Metafizička krivica je pomanjkanje apsolutne solidarnosti sa čovekom kao čovekom. Ona ostaje jedan nezatomljiv zahtev onde gde prestaje moralno smisljena

²⁰ Jaspers smatra da je pobednik založio svoj život i da mu na osnovu toga pripada pravo na odlučivanje. U jednom nesusštinskom smislu, postavlja se pitanje šta je sa pravom onih koji su izgubili život, zar pravo njihovih sledbenika po ovom merilu nije upravo još veće — a oni su upravo možda izgubili rat i po Jaspersovom kriterijumu nemaju pravo na politički sud. U jednom suštinskom smislu, međutim, svakako treba ukazati na potpunu pogrešnost ovakvog načina razmišljanja koje dopušta i najmanju legitimaciju prava putem sile. „Jer nije nešto naročito jurnuti u vatru, ako ste se oduvijek za to pripremali i ako vam je taj juriš prirodaniji od misli. Naprotiv, velika je hrabrost ići k mučenju i k smrti, a biti svjestan toga da su mržnja i nasilje sami po sebi uzaludni.” (Camus, A., *Pisma jednom njemačkom prijatelju*, Zagreb, 1971, str. 136).

²¹ Camus, A., *Pisma jednom njemačkom prijatelju*, Zagreb, 1971, str. 137.

²² Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 49.

dužnost. [...] Nije dovoljno to što sam oprezno stavio život na kocku ne bi li ih sprečio, jer ako se zločin dogodio i ako sam ja tome prisustvovao i preživeo, dok je neko drugi ubijen, u sebi čujem glas koji mi govori da je to što još uvek živim moja krivica.”²³

U toku Drugog svetskog rata građanin Nemačke, Nemaac Jozef Šulc je bio mobilizovan i kao pripadnik nemačke vojske je dospao u tadašnju Jugoslaviju. U Beloj Crkvi je Jozef Šulc bio određen za vojnika vojne jedinice koja je po naređenju trebala da izvrši streljanje civila. Jozef Šulc je bio svestan da se takvo naređenje nije moglo odbiti. Ali, on je bio običan građanin Nemačke, bio je pesnik, čovek koji nije imao ništa zajedničko sa politikom Trećeg rajha — i čovek koji nije hteo da izvrši takvo naređenje. Jozef Šulc je istupio iz postrojene jedinice, otkinuo je vojničke oznake sa svoje uniforme i bez reči stao uz civile koji su trebali biti streljani. Streljanje je izvršeno. Jozef Šulc je poginuo sa građanima Bele Crkve.

Tragična sudbina Jozefa Šulca suprotstavila se mogućnosti njegove krivice koja bi bila metafizička.

U pokušaju kritike Jaspersovog određenja metafizičke krivice treba podsetiti da sam već ukazao na to da u njegovom kratkom spisu o krivici nedostaje sam temelj koji bi trebao da se sastoji od osnovnog određenja pojma krivice. A upravo je metafizičko područje ono na kome to određene može da se dosegne. No, metafizičko se u tom slučaju ne može određivati na način na koji to čini Jaspers, naime kao sfera iracionalnog, kao zalaganje da se, na primer, žrtvuje svoj život iako se zna da se time ništa neće promeniti.

Metafizičko područje nije manje racionalno od onog ne-metafizičkog. Metafizička sfera bića se od „ostale” sfere diferencira samo time što ono nije fizičko, što je dakle meta-fizičko. Metafizičko je ono što nije priroda nego duh, ali to je ovozemaljski, racionalni duh, koji ima pozitivnu egzistenciju, koji time dakle pripada realitetu utoliko što nije tvorevina fantazije iako po svom supstratu, po „materijalu” od koga je sačinjen pripada idealitetu²⁴. Dakle, zalažem se za ontološko određenje metafizike po kome je metafizika jedno područje bića, njegovo duhovno područje. Na jednom segmentu duhovne sfere bića prostiru se zakonitosti celokupne duhovnosti, pa i zakonitosti prava kao duhovnog fenomena²⁵. Na tim zakonitostima se temelji egzistencija svih autentičnih pravnih fenomena a samim tim i egzistencija kategorije krivice. Sa stanovišta ontološke strukture, situacija je analogna i u ostalim sferama duha, kao što su moral, politika, običaj. Drugim rečima, krivica se u svim ovim fenomenima zasniva na zakonitostima koje leže u meta-fizičkoj sferi. Upravo tom sferom

²³ *Ibid.*, str. 57.

²⁴ Uporedi kod Nikolaja Hartmana: Hartmann, N., *Osnovne crte jedne metafizike spoznaje*, Zagreb, 1976, str. 491.

²⁵ Upućujem na svoj članak: Kubinjec, J., *Predmet i kompetencije metafizike prava*, Glasnik AKV, Novi Sad, br. 2/2000.

se krećemo kada određujemo pojam krivice — o čemu je u ovom radu već bilo reči.

Dakle, ne postoji metafizička krivica kao jedna od vrsta krivice, kao što smatra Jaspers, nego postoji ontološki temelj svake krivice, bez obzira na vrstu. Taj temelj se prostire metafizičkom sferom u navedenom smislu. Zahtev za solidarnošću u jednom čak iracionalnom stepenu, koju po Jaspersu čoveku upućuje metafizička sfera — taj zahtev je empirijskog karaktera. Ontološki zakon krivice o kome ja govorim je izvan svake empirije — to je zakon na kome se svaka empirijska krivica zasniva. To dalje znači da se na ontološkom zakonu zasniva svaka postojeća krivica, s obzirom da svaka postojeća krivica jeste empirijski fenomen²⁶.

Iz iznetog je vidljivo da postoji principijelna razlika između svih empirijskih vrsta krivice (pravne, moralne, političke i običajne) s jedne strane i njihove izvan-empirijske, metafizičke podloge. Sve empirijske vrste krivice zasnivaju se na empirijskim, pozitivnim zakonima prava, morala, politike, običaja — u empirijskoj sferi. Te iste krivice, svi njihovi pojedinačni slučajevi, sa svojim celokupnim empirijskim habitusom, izgrađene su na ontološkim zakonitostima koje leže izvan empirijske sfere, u sferi koja je u tom izvan-empirijskom smislu meta-fizička. To dalje znači da ne postoji „metafizička krivica“ kao vrsta koja bi bila logički ravnopravna sa pravnom, moralnom, političkom, običajnom krivicom — nego postoji metafizičko područje svake empirijske krivice.

Jaspers smatra da instanca odlučivanja kod krivice koju on određuje kao metafizičku jeste bog²⁷. On se time okreće naročitoj vrsti metafizike koju možemo identifikovati kao teološku i koja je u hrišćanstvu doduše sazdana od duha, ali je to duh posebne vrste, naime nije duh realiteta, nego duh čistog idealiteta izvan svakog oslonca na realitet, duh kao neposredna duhovnost, za razliku od duhovnosti realiteta koja je posredovana izvan-duhovnom sferom²⁸. Metafizika krivice o kojoj sam ja ovde govorio, ne obraća se ovoj vrsti duhovnosti, nego duhovnosti koja prijanja uz materijalnost i time pripada svetu realiteta. U metafizici krivice o kojoj sam govorio ne postoji instanca odlučivanja ali postoji nešto što je takvojinstanci analogno — to je tačka kompetencije. Ta tačka dakle nije bog kao što smatra Jaspers, nego je to teorijski um.

Teorijski um je „instanci“ koja saznaje sve ontološke zakone, uključujući i zakone duhovnosti, dakle i zakone prava, morala, politike i običajnosti. Teorijski um je dakle kompetentan da utvrdi šta jeste a šta nije ontološki zakon duhovnosti, odnosno koji empirijski duhovni fenomen

²⁶ Nisu samo materijalni fenomeni empirijskog karaktera, nego su to i duhovni. Svaki opšti pravni akt (zakon, uredba, itd.), svaki pojedinačni pravni akt (presuda, rešenje, itd.), svaki moralni, običajni, politički opšti ili pojedinačni pravni akt imaju svoj neponovljiv empirijski identitet, imaju „pozitivnu“ empirijsku egzistenciju, te time pripadaju empirijskoj sferi.

²⁷ Jaspers, K., *Pitanje krivice*, Beograd, 1999, str. 22.

²⁸ Upućujem na svoj članak o ovim razlikovanjima: Kubinjec, J., *O duhovnosti u hrišćanstvu i pravu*, *Habitus*, Novi Sad, br. 3—4/2001, posebno str. 130—132.

ima autentičnu ontološku strukturu a koji nema (da utvrdi, na primer ka-
kva je strukturalna razlika između kiča i umetnosti ili između privida pra-
va i autentičnog prava). Sasvim precizno rečeno, teorijski um je kompetentan da utvrdi na kom ontološkom zakonu duha mora biti zasnovan od-
ređen duhovni fenomen da bi bio autentičan.

Za razliku od toga, u empirijskoj sferi je merodavan praktični um koji vrši produkciju svih pojedinačnih duhovnih fenomena u području prava, morala, politike i običajnosti. Sa stanovišta krivice to znači da u metafizičkoj sferi teorijski um utvrđuje pojam krivice, njene ontološke zakonitosti, dok u empirijskoj sferi praktični um stvara pojedinačne norme i pojedine sudove o krivici.

ABOUT THE GUILT

Janko Kubinjec, Ph.D., lawyer

S u m m a r y

The author discusses the phenomenon of guilt from law-philosophical viewpoint and from critique of Jasper's opinions. He points on the difference between the empirical kinds of guilt (legal, ethical, political, traditional) and their metaphysical fundament. On the metaphysical level the theoretical mind establishes the concept of guilt, but on the empirical level the practical mind creates the individual norms and judgments about the guilt.

Keywords: guilt, empirical level, law, metaphysics, ontology

Душка Добросављев
проф. филозофије, Нови Сад

ЈАВНО МИШЉЕЊЕ: ИЗБЕГАВАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ И КРИВИЦА

САЖЕТАК: Намера првог дела текста *Јавно мишљење: избегавање одговорности и кривица* је да отвори питање: Да ли и када постајемо криви избегавајући сопствену одговорност? Да ли имамо право да ћутимо када смо суочени са примерима очигледне неправде?

Други део текста бави се проширеним појмом одговорности који је презентовао немачки филозоф Ханс Јонас у књизи *Принцип одговорности*. Јонас показује како појам одговорности у свевременим околностима добија нове хоризонте и нијансе.

Кључне речи: одговорност, кривица, савест, друштвене навике

1. О ГРАНИЦАМА ПРАВА НА ЋУТАЊЕ

Појмови кривице и одговорности су комплексно повезани до те мере да великим делом један другом обезбеђују смисао. Овим текстом се жели отворити питање којим се они упоређују у конкретним околностима: Када избегавање одговорности прелази у кривицу? Које су границе када ћутање пред неправдом и нерационалношћу у друштву може бити оквалификовано као кривица? Наведено питање усмерено је најпре на људе који се професионално баве друштвеним и хуманистичким наукама, али затим и на читаву јавност.

Појам кривице може бити разматран са разних аспеката — као изворна човекова кривица и прародитељски грех који се преноси са поколења на поколење — метафизички и теолошки, као осећање кривице — психолошки, као квалификација у кривичном праву, као

инструмент васпитања — педагошки, као морална квалификација — са аспекта етике итд. У овом тексту примарно је етичко одређење кривице које одговорност посматра као нужни предуслов за кривицу. Тек када се неки појединац сматра одговорним он може бити проглашен и кривим. Под тим се подразумева да одговоран појединац располаже потребним знањем о свом акту и његовим последицама, као и слободном вољом да тај акт изабере. Због тога би се кривица, са етичког аспекта, могла одредити као зла воља, односно воља да се учини нешто лоше. (Томе насупрот, на пример, Сократ је сматрао да нико не чини лоше дело намерно, већ искључиво из незнања и зато је саму врлину одредио као знање.) Ако је кривица дело зле воље, онај ко нема никаквог избора, јер је у незнању, не може бити проглашен кривим. Из овог разлога неурачунљиве особе не сnose кривицу, ни у моралном, нити у правном смислу. Проблем постаје, међутим, комплекснији ако се сагледа у конкретним околностима: знање, слободна воља и одговорност очигледно су ступњевити и различити у разноликим ситуацијама, али нису квантитативно мерљиви. Право, утврдивши кривицу, настоји да је одреди и квантитативно изрицањем одређене санкције сразмерне делу и намери да се оно изврши. Са друге стране, кривица као морална квалификација не представља еквивалент учињеном делу — она се своди на казну сопствене савести и моралну осуду друштва. Међутим, у оба случаја је неоспорно да поменути појмови одговорности и кривице имају читав изнијансирани спектар тежине, који зависи од низа фактора, и да се *à priori* не може по моделу црно-бело установљавати њихова применљивост. У складу са том чињеницом, појединци који имају најобимније знање о проблемима друштва, свеснији могућих алтернатива, сnose највећу одговорност, с обзиром да могућност слободног избора код њих има најшири распон. Питање које се на овом месту намеће, гласи: да ли они имају моралну обавезу, да пред еклатантним примером неправде и нерационалности у друштву иступе у јавност?

Најчешћи одговор људи који се одлучују за пасивност, у суштини је утопистички — посматрајући идеалну парадигму они нису спремни ни за једно реално решење, које је, на крају крајева, увек избор мањег зла. Исти изговор користи и сваки циник, чији је једини инструмент критика, као одбрана од сопствене непродуктивности. Гете је рекавши да је онај који дела увек без савести, формулисао исти приговор и тиме у потпуности расветлио његову суштину: одговорност значи ризиковање, спремност да се сноси кривица. Савест постаје пука фикција уколико је одвојимо од реалног света делања и појма одговорности. Истинитост поменутог приговора је неоспорна — међутим, он ствара широки простор могуће злоупотребе. Постоји одређена граница када он више не може бити валидан, и када прелази у пуку обману сопствене савести и вешту софистичку релативизацију. Који је то моменат када се компромиси ви-

ше не могу правити и када неприхватање одговорности пред јавношћу прелази у кривицу?

Свака професија везана је за одређену врсту одговорности и њој својствене права и обавезе. Задатак појединаца који се професионално баве питањима друштвеног и духовног је да друштву обезбеде критичку перспективу, и укажу на могућа рационална решења. Стварање здраве духовне климе и критичке заједнице није само морална обавеза сваког појединца, већ у овом случају и нешто што професионална етика налаже. Колико је, међутим, иступање у јавност заиста проблематично и комплексно сведок је како далека, тако и наша најближа историја. Начелни говор о моралној и професионалној обавези врло лако се распиреје пред истинском друштвеном неправдом, пред тоталитарним режимом, који прети најосновнијим егзистенцијалним условима живота. Тек у ситуацији када ћутање пред неправдом заиста постаје морална кривица, иступање у јавност се показује у свој својој ризичности. Милан Кундера у *Нейодношљивој лакоћи постојања* одсликава сву тежину иступања у јавност у тоталитарном режиму. Један од главних ликова романа, Томаш, еминентни хирург, написавши чланак о Едиповој кривици, обраћа се комунистичком режиму кога сматра одговорним за многобројне жртве и неслободу у тадашњој Чехословачкој. Он у тексту прича чувени мит о Едипу, који откривши да је погубио сопственог оца и починио инцест са мајком, ископава себи очи и одлази из Тебе. „Нико у дубини душе није био невинији од Едипа. А ипак је казнио сам себе кад је схватио шта је учинио.”¹ Томаш на крају текста пита одговорне зар их не хвата ужас, и каже да када би имали очи и они би их морали ископати. Овом метафором он не позива на одмазду или казну, већ на моралну одговорност, на савест и покајање. Бива, наравно, оптужен за хушкање и претње, а неспреман да се одрекне сопствених речи, Томаш губи место хирурга и наставља да живи као перач прозора. Касније у роману он поставља кобно питање, које је одредило судбину његовог живота: „Је ли боље викати и тако убрзати свој крај? Или треба ћутати и тиме купити спорије умирање?”²

Са друге стране, позитивно формулисано, питање да ли ћутање пред неправдом чини људе морално кривим, би гласило — шта значи право прихватање одговорности? У овом смислу, то је пре свега спремност да се саслуша другачији став, отвореност за дијалог и нову позицију и настојање да се она рационално оцени и самим тим и своја поново размотри, колико год такав задатак био двосмислен и тежак. Једина позиција која не завређује слушање је она која сама не прихвата одговорност и која посеже за нерационалношћу,

¹ Кундера Милан, *Нейодношљива лакоћа постојања*, Сарајево, „Веселин Маслеша”, 1984, стр. 259.

² *Ibid.*, стр. 264.

неспремна да саслуша остале, и да се суочи са собом: ова нетолерантна позиција се у политици испољава као диктатура, у психологији као агресија, у филозофији као идеологија. Гутање пред оваквим ставом је можда граница када неодговорност прелази у кривицу, јер прелази у нехуманост. *Conditio sine qua non* постоји и за дијалог, а то је чувени Кантов категорички императив, који, у свом најједноставнијем тумачењу, налаже да се оно људско увек мора поштовати. Као појам из подручја практичке филозофије, одговорност се не може дефинитивно и позитивно прецизно квалификовати, јер му време доноси нове и различите конотације. Али поред слободе и знања њена дефинитивна одредница била би и хуманост.

2. ПРОШИРЕЊЕ ПОЈМА ОДГОВОРНОСТИ³

У књизи *Принцип одговорности* Ханс Јонас говори о нацрту једне нове етике примерене савременој технолошкој цивилизацији. Он каже да се у новоствореним хоризонтима савременог доба и живљења старо учење о моралу показује као сасвим мало функционално. Развојем моћи и изменом друштвеног поретка, глобалним тенденцијама, галомирајућим напретком науке и технике, и суштина људског делања добија нови смисао. Претпоставке на којима се заснивала некадашња етика у великој мери су се измениле: стање човека није једном заувек утврђено, па ни питање о људском добру, а људско делање и одговорност више нису уско ограничени као некада. Са друге стране, подручје *tehne* је некад било неутрално (осим медицине) и етика је била потпуно антропоцентрична — у смислу да „нељудски објекти” нису били у њеном домену. Хоризонт времена је готово потпуно изостајао, дугорочне последице нису узимане у обзир. Готово све максиме биле су усмерене на ограничени временски и просторни распон. Са порастом знања и моћи се, међутим, јављају и нове димензије одговорности: знање добија ново место у подручју морала. Нове могућности отварају другачија питања која носе специфичну моралну тежину. Са захукталашћу науке и технике, *tehne* прелази из средства у сврху. Човек се више не јавља само у улози субјекта, већ и као објекат технике. Са једне стране, израста проблем повредивости природе, а самим тим и будућности човечанства. Јонас поставља питање и даје одговор: „Који је то улог, етички речено, у који се смемо кладити? — Тај улог никад не сме бити целина интереса дотичних других, пре свега то не сме бити њихов живот. Утолико би нова етика, која би одговарала савременом свету, морала инкорпорирати одговорност за далекосежност данашњег делања. Могуће последице понашања човечанства могле би имати дугорочни одјек: с једне стране, резултат може бити дра-

³ Према књизи Јонаса Ханса, *Принцип одговорности*, Сарајево, „Веселин Маслеша”, 1990.

стична измена човекове околине, ако не и њено уништење, било дуготрајном непажњом, било краткорочном агресивношћу, а са друге стране, измена самог човека утицајем на његове суштинске одлике — продужењем живота, контролом понашања, генетском манипулацијом итд.”⁴

Имајући у виду читаву перспективу претњи које су се у савременом свету отвориле, а са друге стране све више јачајуће могућности глобалне комуникације и информисања, одговорност свих људи, а поготово јавних личности и научника добија једну нову димензију. То је одговорност за будућност, за могућност опстанка будућих генерација. Нити научни експерти, нити политичари имају право или задатак да самостално доносе тако крупне одлуке као што је судбина или начин егзистенције човечанства. Прва обавеза је да се знање мора учинити јавним како би се уопште могло учинити одговорним. Сада је већ историјска чињеница да идеје, једном послате у свет, умеју да добију сасвим другачији смисао и драстичне размере. Биле оне продукт филозофије, политичке теорије или открића атомске физике. Питање које се накнадно поставља, да ли су њихови творци криви за насталу злоупотребу, или једноставно за чињеницу да те идеје нису биле довољно функционалне у реалности, требало би преформулисати: како предупредити овакве дилеме и повући одређене мере предострожности? За одговор на ова питања неопходне су нам духовне науке, јер одређене врсте искуства, као што је искуство историје, филозофије и уметности, методски став природних наука не може рефлектовати⁵. Тиме се духовним наукама, и људима који се њима баве не поставља претенциозни задатак руковања науком уопште, већ свођења ствари на праву меру уносећи другу перспективу, која није искључиво у знаку техничко-технолошког напретка. Међутим, ова обавеза се односи и на сваког појединачног човека, јер се не ради само о питању професионалне одговорности, већ о смислу одговорности уопште.

Проширење појма одговорности у савременом свету кретало би се у смеру свести о далекосежности делања данашњег човека. Иако из садашње перспективе један такав задатак може да изгледа само као још неидентификована, готово фиктивна морална обавеза, за коју, на жалост, ни моралне санкције не постоје, посматрано са једне друге стране, она би се могла претворити у нашу најтежу кривицу.

⁴ *Ibid.*, парафраза.

⁵ О овоме Јонас Ханс, *Принцип одговорности*, Сарајево, „Веселин Маслеша”, 1990, 105: „Ми, дакле, заправо не кажемо ништа више него да нам наука о природи не казује све о природи: њезина немоћ да из својих премиса икад положи рачун о свијести, чак и само о најелементарнијем случају осјећања (дакле, о најбоље документованом феномену цијелог универзума!), то свуда признато свједочанство је — управо врх леденог бријега. Ово је есенцијална, непролазна немоћ, а парадоксална узгредна појава тога је да сама наука о природи, као појава у универзуму који треба објаснити, заувјек остаје искључена из онога што *она* може да објасни.”

THE PUBLIC OPINION: ESCAPE FROM RESPONSIBILITY AND GUILT

Duška Dobrosavljev

Summary

The aim of the first part of the text *Public opinion: escape from responsibility and guilt* is to raise the question: Do we and at which point we become guilty by avoiding our responsibility? Do we have right to remain silent even when we are faced with an extreme case of injustice? By determining concepts of responsibility and guilt, this text tries to outline some limits that must always be respected. The article particularly focuses on the role of people that are professionally occupied with humanities.

The second part of the text deals with the widening of the concept of responsibility that presented German philosopher Hans Jonas in his book *The Imperative of Responsibility*. Jonas shows how the concept of responsibility in contemporary circumstances got new and relevant horizons and nuances. Warning of the danger that we place ourselves in front of by neglecting our responsibility, Jonas insists on essential role of humanities in the world, individual responsibility, knowledge and science that are public, open and accessible to everyone.

Keywords: responsibility, guilt, consciousness, humanities

Ljuan Marko Gashi

apsolvent Filozofskog fakulteta u Novom Sadu

PROBLEM KRIVICE — TEOLOŠKO-PSIHOLOŠKO GLEDIŠTE*

SAŽETAK: Autor analizira problem krivice sa teološkog i psihološkog aspekta. U teološkom smislu krivica se odnosi na pojmove *greh*, *pokajanje*, *ispovest* i *zrelost*. U radu se povezuju ovi pojmovi sa iskustvom psihologije i terapije.

Ključne reči: krivica, teologija, psihologija, terapija

Krivica se u teološkom smislu uvek vezuje za nekoliko pojmova: *greh*, *pokajanje*, *ispovest* i *zrelost*. U narednim redovima pokušaćemo da ove pojmove povežemo i prožmemo sa iskustvom psihologije i terapije i bolje sagledamo fenomen krivice koji se nezavisno sreće u obe nauke.

Krenimo od ispovesti, kao teološkog pojma i iskustva koje je veoma staro i najčešće se vezuje za krivicu, osećaj krivice i oslobađanje od krivice. Koji su u stvari efekti ispovesti? Ispovest se navodi kao jedan od primera religioznog iskustva sa pozitivnim delovanjem na duševno zdravlje. Osećaj krivice je tesno vezan za ispoved i kada je krivica priznata u samom sebi, čovekova savest je spremna da se sa njom nosi na odgovarajući način i oslobodi je se u skladu sa zakonima savesti i duhovnog života. Viktor Frankl je u svom delu *Lekarsko dušebrižništvo* rekao: „Ono što je psihoterapija, posebno psihoanaliza htela da bude, bijaše: svetovna ispoved!”¹

Spomenuti sakrament — sveta ispovest ima u teologiji najsnažnije značenje kada se govori o borbi sa krivicom i oslobađanju od krivice. U daljem tekstu pobliže ćemo se upoznati vezom između krivice i ispovesti.

* Rad primljen: 14. V 2002.

¹ Frankl V., *Ärztliche Seelsorge*, Wien, 1948, str. 180.

Jedan od ključnih činilaca ispovesti jeste shvatanje greha. Greh je u suštini religiozan pojam, jer se zasniva na poimanju čovekovog odnosa prema Bogu. Ako imamo ovo na umu, postavlja se pitanje shvatanja greha danas. Imamo utisak da mnogi ljudi ne shvataju religiozne temelje greha, već se shvata kao određena društvena pojava. Ako neki čin ikome ne nanosi štetu, onda se ne vidi zašto bi to bio greh. Ovakvo plitko shvatanje greha odaje i sakrament ispovesti kada se uz navođenje greha navodi i objašnjenje odnosno opravdanje. Dobar primer prožimanja psihologije i teologije može se videti u sledećem objašnjenju veze između greha i psihičkih stanja ljudi. Prema Szentmártoniju, postoji tri nivoa shvatanja greha i krivice:

1) Greh na nivou instinkata — od iskonskog greha — Adama i Eve, do danas u čoveku postoji napetost između nagonskog i razumskog. Kontrole nisu uvek dovoljno snažne pa nagoni dovode do takvih načina zadovoljavanja koji se ili protive razumu ili štete drugim ljudima. Greh i krivica se ovde sastoje u samoj materiji prestupa. Kajanje se neretko sastoji u jednostavnoj instinktivnoj želji da se izbegnu posledice takvih prestupa, jer se tu ne može više ništa „popraviti”: čin je učinjen i događaj se više ne može izbrisati.

2) Krivica na nivou morala — ovde se prekršaj i krivica postavljaju na nivo čovekovog svesnog i slobodnog samoostvarenja u svetu i u svom odnosu prema drugima i prema Bogu. Radi se o prekršaju prirodnih zakona i Božjih zapovesti. Pritom treba znati da deset zapovesti nisu nešto spolja nametnuto nego izraz čovekove prirodne težnje da svoj život uređuje u skladu sa svojim osnovnim smislom. Odgovornost i krivica rađaju se iz svesti da smo postupili protiv ličnog dobra. Drugim rečima, ono što određuje težinu greha, nije više samo čin, nego i namera. Isto tako kazna za greh, nisu pretinje, odnosno strahovi od posledica, nego moralna krivica je ono što doživljavamo kao kaznu. Pokajanje se sastoji u tome da se pred sobom, lični čin prima kao negacija sebe i taj čin osudi. Važno je uočiti da to nije pasivan stav ili rezignacija već želja i podsticaj da se vrati ravnoteža u moralni red. To se u običnom jeziku naziva odluka da se više ne greši. Ispoved ovu samo-osudu postavlja u komunitarni kontekst jer smo svi sa-odgovorni za objektivni moralni red.

3) Krivica na nivou ljubavi — moralno delovanje ovde se događa u zreloom, odraslom susretu ljudi sa Bogom i međusobno u ljubavi. Zakon koji upravlja ovim susretom nije više samo želja za samoostvarenjem, nego i želja za susretom, tj. poziv da se prevaziđe sebe u ličnom odnosu prema Bogu. Vrhunac ovog odnosa je mistični odnos. Savest ovde prestaje da bude racionalni i logički sud, već postaje „osećaj Boga”, njegove prisutnosti. Greh se doživljava kao nevera u ljubavi. Kazna za greh nije spolja nametnuta muka, nego patnja zbog neugasive potrebe za susretom u ljubavi, što je sada i onemogućeno. Ovu patnju osoba doživljava i na planu ljudske ljubavi: kada uvredimo nekoga koga inače jako volimo, patimo zbog toga, i ne znamo kako da mu sada pristupimo. Kajanje se rađa iz dve sigurnosti: sa jedne strane, očita nevera, sa druge sigurnost u Božje milosrđe koje je uvek veće nego naše srce. Odgovor je na kajanje, oprostjenje, koje obnavlja lju-

bav, tako da i samu krivicu integriše u dijalog ljubavi. Ispovest je znak novog susreta.²

Neko vreme je izgledalo kao da bi psihoanaliza na neki način oslobadala ljude od osećanja krivice. U crkvenim krugovima se izražavala bojazan, da bi ta psihoterapija nastupala kao duhovno neadekvatni konkurent u sakralnom religioznom delovanju i odvrćala vernike od religijske prakse. Da je oslobađanje nekih duševnih poteškoća u dokazivanju nedužnosti postojalo, to je činjenica. Danas psihoterapeut ne oslobađa čoveka osećaja krivice, već mu pomaže da otkrije odgovornost za neki teški osećaj/događaj u čovekovoj savesti. Često se primenjivalo načelo „Razumeti znači opravdati” čime bi se završavao serijal seansi neke terapeutske škole, tj. utvrđivanjem da pacijent nema krivicu za svoj promašaj — dakle bez uvida u čovekov duhovni život i sagledavanje osećanja sa duhovne strane.

Ako su osećanja krivice dovoljno jaka, onda mogu da razore psihičko zdravlje. To se često događa. Tako se npr. neuroza shvata kao bolest nečiste savesti, sa svojim telesnim manifestacijama. To je pozitivni vidik neuroze jer se ona shvata ne samo kao greh, već i kao kajanje i želja da se oslobodi od greha i učini nešto kako bi se uklonio duhovni debalans. Psihologija religije je mišljenja da neuroza za sobom nosi i težnju za oslobađanjem... Samomučenje, samokažnjavanje dolazi od želje za rešavanjem unutrašnjeg konflikta, osoba želi da „umiri” osećanja u sebi, ali to je samo prividni uspeh. Osećaj krivice izlazi iz „muke jedne osetljive savesti”³. Ustvari, u osnovi osećaja krivice leži neugodnost, povezana jakim nemiro, koja proizilazi iz razdora između sopstvenog ponašanja sa jedne strane i savesti, odnosno idealnog Ja sa druge strane. Tim razdorom vredi se osećaj samovrednosti — stidimo se što smo toliko slabi i nismo postupali kako smo trebali da postupamo. Osećamo se slabićima i zakazićima.

Oslobađanje od tog neprijatnog osećanja znači primenjivati pravu terapiju. Uobičajeni izrazi u krugu vernika „Osećam se ugodno kao posle jedne dobre ispovesti” potvrđuju tu činjenicu. Delovanje počiva na veri onoga koji se ispoveda, da mu Bog oprašta krivicu. Ima ljudi koji ne mogu da veruju da ih Bog zaista oslobađa od njihovih moralnih krivica. Kod tih ljudi i nakon ispovesti ostaje osećaj krivice. Brojni su primeri dobrog kontinuiteta psihoterapijskog pristupa nakon kombinovanja sa ispovesti, dakle „male duhovne psihoterapije”. Ispovest postiže rezultate kod jednostavnijih oblika duševnog opterećenja.⁴

Slobodno odlučivanje o ličnom doživljaju nagona čini čoveka moralnim bićem. Stoga je potrebno ispitati da li bolest/opterećenje ima neku vezu sa moralnim dobrom ili zlom. Premda se takav način mišljenja da-

² Szentmártoni, M., *Psihologija duhovnog života*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1990, str. 161—162.

³ Caruso I., *Religion und Psychotherapie*, Innsbruck, 1948, str. 10.

⁴ Satura, V., *Religija i duševno zdravlje*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo 1986.

nas uglavnom odbacuje, ipak se kod nekih bolesnika može dalje primeniti. Neprestano se susrećemo sa pacijentima koji imaju osećaj da je bolest nešto što ne bi smelo da postoji i koji svoju bolest pred svojom okolinom teskobno prikrivaju. Posebno jak osećaj krivice i stida može osobu da snađe kada joj se objasni da je njena bolest duševno uslovljena. Nerado se ide u bolnicu gde se pretežno leče duševne bolesti zbog velikog osećaja sramote i krivice. Naime, psihoterapeut stalno ima posla sa pitanjem prave ili neurotične krivice. Tako je problem krivice u neurozi protumačen na razne načine npr. u Karuzovoj (Caruso) knjizi *Psihoanaliza i sinteza*⁵ i u Fromovoj (Fromm) knjizi na temu *Psihoanaliza i etika*.⁶ Tu se pitanje krivice tretira kao središnji pojam neurotične poremećenosti. Međutim, sa teološkog aspekta, problem se javlja kada krenemo da objašnjavamo ovako: ako primenimo na tok specifično ljudske bolesti merila običnog građanskog morala, koji je orijentisan na deset zapovesti, bolest nema ništa sa kršenjem moralnih zakona. To se nadalje tumači da ni kradljivac ni ubica ne obole od svojih zlodela. Da li je to zaista tako? Ova je okolnost i lekare i laike uvek navodila na to da temu bolest-krivica osećaju kao sasvim nestvarnu. Psihoterapija je, zatim, prva ukazala na suprotno činjenično stanje: ima neurotičkih smetnji koje mogu da nastanu zbog pogrešnih ili preteranih osećaja krivice zbog takve moralne savesti. Već je Frojd (Freud) isticao da moralnu savest, koju on označava kao „super ego”, oblikuju u detetu njegovi odgajatelji i da je podržava religija. Takođe i From govori o takvoj autoritarnoj savesti — jer je formiraju nosioci autoriteta, otac i majka ili neko drugi u ulozi odgajatelja, tako da se ona zasniva na odredbama pod „moraš”. Autoritarna savest se može pogrešno oblikovati u detinjstvu i takođe pogrešno usmeriti. Vladeta Jerotić u svojoj knjizi *Psihološko i religiozno biće čoveka*, u svom pregledu čovekove predhrišćanske i hrišćanske istorije između psihologije i religije, kaže da je već u starozavetno doba počelo lagano razlikovanje dužnosti koja se nametala čoveku autoritetom spolja, na čiji je zakonski zahtev čovek odgovarao pokoravanjem i dužnostima koje je izvršavao sa ličnom odgovornošću. Kolebanje čoveka između „mora—treba” i „hoću” traje već hiljadama godina i to je ustvari sukob autonomne i heteronomne (autoritativne) savesti po Fromu, koji biva još više razbuktan u novozavetno doba. „To je sukob koji čini suštinu ne samo čovekovog dualističkog bića, nego i njegov, uvek drugačiji, lični ili individualni odgovor na večni Božji dar čoveku: slobodu izbora.”⁷

Reč savest znači — „sa-znanje”, i u svim je evropskim jezicima formirana analogno. Smatra se da bi čovekovo „sa-znanje” trebalo da se odnosi na njegov zadatak. Pošto čovek poseduje slobodu, on mora posedovati i znanje o tome na šta treba da usmeri život. Tako From govori o

⁵ Caruso, I.-A., *Psychoanalyse und Synthese der Existenz*, Herder, Freiburg 1952.

⁶ Fromm, E., *Der moderne Mensch und seine Zukunft*, Eur. Verlagsanst., Frankfurt 1960.

⁷ Jerotić, V., *Psihološko i religiozno biće čoveka*, Beseda, Novi Sad 1994.

autoritarnoj i humanističkoj savesti u svom delu *Der moderne Mensch und seine Zukunft*. Humanistička savest je po njemu savest kao znanje o najvišem cilju, kao spoznaji samog sebe. From kaže: „Dobro u smislu humanističke etike znači potvrđivanje života, razvitak ljudskih mogućnosti. Vrlina znači osećaj odgovornosti prema vlastitoj egzistenciji. Zlo vodi ka slabljenju čovekovih snaga, porok znači ne odgovornost prema samom sebi”. Tačnost ove tvrdnje se uvek može proveriti na onim ljudima koji žive život za koji sa sigurnošću znaju da im uništava zdravlje kao npr. zavisni uživatelj droge koji uvek ima lošu savest. Ovo ne ukazuje na dvostruku savest, jer istraživanje autoritarne i humanističke savesti pokazuje da druga sadrži prvu i da je podiže na viši nivo kako je pokazao Eberhardt (Eberhardt).⁸ Ako čovek svoj život, svestan da je povezan sa svim živim bićima, usmerava na najveće funkcionalno bogatstvo života kao na najveću vrednost, tada neće ubiti, krasti, a i ljubav prema svom bližnjem jeste njegova, sama po sebi razumljiva dužnost i najveća vrednost. Tako se autoritarna savest sa njenom „moraš”, koja je potrebna detetu i primitivcu (čoveku koji još živi u relacionim odnosima), uklapa u humanističku savest. Čovek koji živi u takvom sistemu pronalazi svoje najveće ispunjenje u saživotu sa ostalim ljudima. Njegovi međuljudski odnosi su usmereni na partnerstvo, što vodi ka obogaćivanju, uzajamnim primanjem i davanjem. U svetlu ovakvog objašnjenja sebičnost npr. nema ništa zajedničko sa pravom ljubavi prema sebi. Sebični ljudi naprosto ne mogu zaista da vole ni sebe ni druge.

Pošto je čovek slobodan, on može i da prečuje glas svoje savesti i da ne mari za postizanje svog životnog cilja. Ipak, važno je da shvati kako njegova sloboda ne znači samovolju i nezavisnost, već da se od njega zahteva dobrovoljno uklapanje u opšti red života. Razum ga osposobljava da taj osnovni smer života spozna i u sebi nosi znanje o jezgri svog postojanja. Time čovek takođe preuzima na sebe odgovornost, na osnovu čega može onda i da bude kriv. To je egzistencijalna krivica koja se u teologiji tumači kao krivica koja se doživljava kada se napusti red ljudskog sveta.⁹

Shodno tome, nastajanje ljudske bolesti se tumači kao nesposobnost da čovek realizuje svoje biće. Razlozi se pronalaze u skupu faktora gde ima ponajpre ličnog podbacivanja, nemara za subjektivnom savesti, postupanja protiv svoje objektivne savesti i znanja. Ovde se obično uvode pojmovi okoline i pogrešnih stavova koji su se formirali pod uticajem okoline. Sa druge strane ne smeju se pronalaziti opravdanja tamo gde ona ne postoje. Ovde govorimo o krivici koja bez obzira na okruženje, stavove pod kojima čovek raste i razvija se kao ličnost (pod uticajem roditelja, okoline i različitih sistema vrednosti) poziva na odgovornost samog čoveka, takvog kakav je. Kao nastavak ovoga dolazi tragična krivica koja je

⁸ Eberhardt, M., *Das Werten*, Meiner, Hamburg 1950.

⁹ Jores, A., *Čovjek i njegova bolest, osnove antropološke medicine*, Biblioteka „Oko tri ujutro”, Zagreb 1982.

neskrivena i koja se npr. osećala u posleratnoj Nemačkoj. Za zlo koje se u Trećem rajhu događalo niko nije mogao da bude pozvan na odgovornost, osim ako je u to bio neposredno upleten. Ali se ne može poreći da je većina Nemaca podržavala Hitlera, i tako, u onom tragičnom smislu, postali su sukrovci u Hitlerovim nedelima. Na ovo From kaže: „Krivica počinje tamo gde se ne bi sprovođila posebna nadarenost neke nacije ili bi se zanemarivale nacionalne kulturne vrednosti; zasluga bi bila tek u tome da neki pripadnik određenog naroda u svesnom samoodgajanju nadvlada određene karakterološke slabosti svog naroda. A koliki ljudi čine grešku što uzimaju karakterne slabosti svoje nacije kao opravdanje za karakterne slabosti svoje osobe.” Kao ilustracija stoji priča o sinu Dumasa o kome jedna anegdota govori da mu je neka ugledna žena jednom prilikom rekla: „Nezgodno je to za Vas što Vam je otac bio tako slobodnog ponašanja...”, na šta je on odgovorio: „O ne visosti, ako mi baš i ne služi kao uzor, služi mi kao opravdanje”. Ispravno bi bilo da je otac služio sinu kao primer koji opominje. Ali je evidentno da veliki broj ljudi greši jer su ponosni na pozitivne karakteristike svoje nacije iako nisu stekli nikakvu zaslugu ličnim individualnim razvitkom i zalaganjem. Ono za šta se neko ne može učiniti odgovornim, ne može mu se uračunati ni kao zasluga niti kao krivica. To je shvatanje na kraju krajeva bilo osnova svog zapadnjačkog mišljenja od antičkih filozofa do danas, pogotovo od pojave hrišćanstva. Suprotno od paganskog mišljenja, sa tog aspekta i počinje mogućnost bilo kakvog čovekovog moralnog prosuđivanja i to tek tamo gde on može slobodno da odlučuje i da odgovorno deluje, a prestaje tamo gde to više ne može.¹⁰

Prema teološkom shvatanju, veliki broj duševnih i telesnih bolesti zasniva se na tome da čovek nije mogao da izađe na kraj sa nekom krivicom, da ona kao trn leži u srcu zato što je previše bolela, pa je potisnuta, a sada se ponovo javlja u obliku simptoma i bolesti. Kao ilustracija ovome je činjenica da posebna briga koju iskazujemo našim bolesnicima i koja odudara od postupaka kojima se inače odnosimo prema čoveku, ima svoj dubok uzrok u tome što osećamo posebnu isprepletanost krivice o kojoj smo govorili — kao da smo svi sa bolesnicima sukrovci. Dakle, kada se posmatra problem krivice, potrebno je stalno imati na umu kako krivicu pojedinca, tako i krivicu cele zajednice. Posebno je važno, pogotovo jer se takva problematika zanemaruje u udžbenicima, da se problemi krivice u terapeutskoj praksi ne ograničavaju samo na područje osećaja krivice. Svakako, oni predstavljaju centralno područje potpore i ohrabrenja, pomaganja koje oslobađa od preteranih skrupula. Moramo se naročito intenzivno brinuti za te bolesne osećaje krivice, da delovanje takoreći, policijske vlasti nad preoporezovanoj savesti, pacijentu bez potrebe ne bi zagorčala život, jer je ta unutrašnja instanca kontrole od zbuđenog zahteva anđeoskog do najdublje tačke u srcu.¹¹ Ona zahteva perfekcionizam u

¹⁰ Franki, V., *Liječnik i duša, kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1990.

¹¹ Meves, C., *Mali vodič za psihoterapeute*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo 1987.

radu, u moralu, u ljubavi, u svakodnevnom životu, u ponašanju, u spoljašnjoj pojavi. Pošto čovek, mučen samim sobom, naravno neprestano zaostaje za takvim svojim ličnim zahtevima, unutrašnji trajni sud neprestano izriče presude o krivici i kazni najgore vrste. Ličnost takvih ljudi zatim se cepa: na deo koji ustvari na kolenima, sa suzama u očima drhteći od straha, u velikom stresu hoće da udovolji zahtevu tog unutrašnjeg *policajca*, zatim na deo kojeg možemo nazvati unutrašnjom instancom *suca*, koja odbacuje i kažnjava (satima stajati u sobi, ne izlaziti iz kuće, ne jesti, ne održavati higijenu, smrzavati se, raditi kada se drugi odmaraju ili razne oblike autogresije), dok treći deo ličnosti možemo nazvati *dušom „palikuće”*, koji bi policajca i suca najradije digao u vazduh, kako bi ih se oslobodio. Ipak u svakoj diktaturi negde uvek vrebaju ubica tiranina. No upravo to potiskivanje „piromanskih” impulsa onome koji je na takav način zastrašen, stvara toliko posla koji ga konačno dovodi do terapeuta i stavlja u pogon sve moguće rituale: preterano pranje ruku, preterano proveravanje da li su zaista sva vrata zatvorena, preterano zaključavanje svim mogućim ključevima i lancima, proveravanje i ponovno proveravanje. Ovde se osoba suočava sa svojom unutrašnjom negativnom energijom i istovremeno se boji da je se reši, jer je ne bi mogao kontrolisati. Toj energiji ustvari ne bi pretela opasnost od policajca ili suca, kada oni ne bi sprovođili svoju nemilosrdnu diktaturu. Zato osoba oseća da se treba rešiti policajca i suca. Na mesto unutrašnjeg pokretača života treba da stupi jedna instanca koja takođe treba da upravlja, ali najpre treba da olabavi strogi zahtev, koja zna da ne okrivljava, već da voli i koja takođe ne uzima sve toliko tačno pa makar ono i bilo tačno.¹²

Ali nemamo uvek odnos sa takvim prisilnim strukturama. Postoje svakako ne samo bolesni već i potpuno zdravi osećaji krivice, koji su nastali na tlu prave krivice i tako razboleli čoveka.

Ovo je nešto što se u psihoterapiji retko priznaje. Ko generalizuje relativno, neće hteti da prihvati ni objektivnu egzistenciju krivice. Ako se bolesni osećaji krivice javljaju usled preteranih zahteva od strane okoline za radom i efektom, zaključuje se da bi okolinu trebalo promeniti tako da se čovek ni zbog čega više ne bi trebalo da oseća krivim. To je delimično i stalno ali predstavlja opasnost prekoračenja granice ako se generalizuje. Jer savest je ustvari nešto više nego instanca nametnuta od roditelja ili dotičnog društvenog morala, i ne postoje samo zauvek negativni, preterani osećaji krivice, već i objektivna krivica, koju nam nepodmitljivo prijavljuje naša savest čak i tada kada bi svo zakonodavstvo i sav društveni moral bio ukinut. U terapeutskoj praksi se ovakva tvrdnja može proveriti u svakoj doba timé što je skoro nemoguće trajno zamaskirati opravdani osećaj krivice.

Ponekad osoba koja ima osećaj krivice pokušava da i druge zadobije u svojim činima i navodi da urade isto. Međutim to samo prividno poma-

¹² Meves, C., *Mali vodič za psihoterapeute*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo 1987, str. 162.

že. Različito ukidanje zabrana naizgled oslobađa od osećaja krivice i samu savest.

Sada se logično postavlja pitanje: kako u praksi postupiti sa zdravim osećajem krivice, koji sa pravom opominje pacijenta da ne ustraje u krivici koja ga ozleđuje ili u ponašanju koje ga koči? Ono što je veoma bitno jeste da osoba pronade konstruktivni smisao tog opominjača, te instance koja je svakako „svesna pravog puta”. Važno je da osoba prepozna i razume iskušenje i nedovoljnu snagu za savladavanjem tih iskušenja i zatim da pristane na zajednički rad sitnim koracima, i da ne klone pred recidivom.

Sa teološkog aspekta ova priča se prihvata na ovakav način: hrišćaninu odlučujuća uteha trebalo bi da bude Božje obećanje da će ga On izbaviti od svih njegovih krivica. Hrišćanski terapeut-teolog trebalo bi hrišćaninu da pomogne da spozna da je Hrist lekar, koji je otkupljenje obezbedio ne za zdrave, već za bolesne, za recidiviste u grehu i da onda više nema mesta nikakvoj zgrčenosti usled pogaženih namera sa kojima je, kako je poznato popločan put do pakla. Svest o već obezbeđenom otkupljenju, o duši koja je već proglašena zdravom, doživljaju uvek ponovo spašene duše u svetoj pričesti poslednje večere uprkos svim recidivima, u svakom slučaju mnogo više olakšava obrt za onog koji je zatvorenik u svojim konfliktima, nego kada samo vršimo dobra dela i besprekorno se ponašamo.

Zatim, dolazimo do problema odgovornosti. U svom delovanju među ljudima Hrist nije imao uspeha sa onima koji su bili na pozornici i koji su mu se približavali iz koristoljublja, a još manje sa onima koji su mu se približavali iz zlobe. Ovakvi ljudi prema hrišćanskom shvatanju nisu imali u sebi prostora i uslova da prime Hristove poruke. Uostalom, Isusa nije zanimalo kakav je neko spolja, u svojoj društvenoj ulozi, njega je zanimalo čovek, svaki pojedinac i to u dubinama njegovog srca. Upravo je zbog toga svakoj osobi pristupao na svojstven i jedinstven način. Tako je jedan od osnovnih Isusovih zahteva bilo prihvatanje ličnog dela krivice i odgovornosti. Tako Isus ponavlja da zlo ne dolazi od spolja već iznutra, iz samog čoveka. Ko to ne želi ili ne može da prihvati još uvek živi život na daskama, na pozornici, površinski. Ljudi vrlo često zaboravljaju na odgovornost za svoje postupke i uzroke lošeg stanja projektuju izvan sebe. Vrlo je često da čovek pobege od lične odgovornosti u antropološka objašnjenja kao što su a) psihoanalitičko: koje posmatra čoveka kao nevoljno biće kome upravljaju nesvesne težnje i nagoni, a posledice su nalaženje krivca za svoje lične neuspehe i promašaje, nagonie, težnje i promašaje u vaspitanju; b) evolucionističko shvatanje koje takođe pogoduje čoveku da pobege u projekcije i izvinjenja i opravdavanja, jer je on toliko determinisan prirodom i određen da se upravo ta priroda može kriviti za sve.

Hrišćansko shvatanje čoveka je drugačije. Ovde postoji uverenje da je svaki čovek sposoban da zađe u dubine svog bića i da tu pronade svoj lični deo odgovornosti za svoj život, a time ujedno i izvore snage da me-

nja svoj život. Tako su jevanđelisti zapisivali kako je Isus znao šta prebiva u čoveku. Dakle, poznao je dubine ljudske duše, znao je ono što često puta nalazimo u psalmima: da je čovek sklon da živi tako kao da Boga nema ili kao da mu ne dugujemo odgovornost. Isto tako u jevanđeljima se kaže da u čoveku osim zla ima i dobra i da postoji iskonska čežnja za dobrim i sposobnost za dobro. Zato npr. Hrist nikada nije rekao da je neki čovek stigao do dna svoje ljudskosti i da je na neki način „potrošio” sav svoj potencijal dobra u sebi. To Isus nije rekao ni za Judu, već ga je u najdramatičnijem času njegovog života nazvao prijateljem. Time nije teško zaključiti da je Hrist želeo da mu naznači da u njemu ima još prostora za dobrotu i da je još uvek sposoban da bude prijatelj i da Bog još uvek nije potpuno umro u njegovom srcu. U Isusovoj antropologiji uvek postoji mogućnost za više, prema tome ima mesta za lično odlučivanje i odgovornost i suočavanje sa krivicom. Tako se može zaključiti da se Isus uvek u svom pristupu ljudima poziva na njihovu slobodnu odluku i traži da prihvate deo svoje odgovornosti. Drugim rečima, njegova slika o čoveku ne trpi projekcije i da sebe prikazuje kao bespomoćnu žrtvu svoje okoline i svog detinjstva. Na ovu temu imamo priču u Jovanovom jevanđelju 8: 3—11, gde je Isus zapitao učene ljude kada su hteli da kamenuju preljubnicu, „Ko je od vas bez greha neka prvi baci kamen na nju” nakon čega su ljudi počeli da izlaze iz prostorije ostavljajući Isusa i ženu. Tada upita Isus „Ženo, gde su, niko te ne osudi?”, a žena mu odgovori, „Niko, Gospodine”, i Isus joj reče, „Ni ja te ne optužujem. Idi i od sada ne greši više”.¹³

Ova drama zaslužuje da se prokomentariše u svetlu gore navedenog. Dakle, ova žena je sama slomljena, ponižena usred mnoštva ljudi koji su se spremili da je kamenuju nakon izrečene osude na smrt. Žena pritom nije rekla ništa u svoju odbranu, ne brani se i ne krivi nikoga: niti ljude koji su je iskorišćavali, niti svoje pogrešno vaspitanje, niti svoje promašeno detinjstvo, niti nedostatak očinske ili majčinske ljubavi, niti svoju prirodu. Dakle, nikoga i ništa. Ukratko: ona ne projektuje, i uzrok svoje bede ne pripisuje drugima nego prihvata sebe onakvom kakva jeste, prihvata zlo u sebi i svoj deo odgovornosti za to zlo. Ona je jednostavno tu pred Isusom i ljudima, bez reči i objašnjenja, izvinjenja i molbi, bez protesta.¹⁴

Ovi primeri, na kraju, ilustruju hrišćansko gledište na problem krivice na način koji se umnogome slaže sa današnjim pravilnim psihološkim pristupom ovoj problematici. Prema teološkom shvatanju, jasno je da uzroke problema krivice treba tražiti prvenstveno u samoj osobi, u njenoj strukturi i razvijenosti duhovnog života.

Veoma je važno biti svestan relacije između čovekovog duhovnog i duševnog života i njihovih refleksija na svakodnevni život i ponašanje.

¹³ Szentmártoni, M., *Psihologija duhovnog života*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1990, str. 166.

¹⁴ *Ibid.*, str 168.

Bez ove relacije čovek se svakako suočava sa nedostatkom u objašnjenju problema, sa ograničenjem koje se može izbeći pravilnim sagledavanjem i zauzimanjem teološko-psihološkog gledišta. Jedino se na takav način nadomešćuje nedostatak čisto psihološkog ili čisto teološkog objašnjenja problema koji se odnose na održavanje čovekove mentalne higijene.

THE PROBLEM OF GUILT — THEOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL VIEWPOINT

Ljuan Marko Gashi
Faculty of Philosophy, Novi Sad

Summary

The author analyses the problem of guilt from theological and psychological viewpoint. In theological meaning the guilt refers to concepts *sin*, *repentance*, *confession* and *maturity*. In the paper these concepts have been connected with the experience of psychology and therapy.

Keywords: guilt, theology, psychology, therapy

Др Маријана Пајванчић
професор Правног факултета у Новом Саду

ПОСЛАНИЧКИ МАНДАТ И ЊЕГОВА ЗАШТИТА*

У овом тренутку пажња јавности усмерена је на одлуку Савезног уставног суда којом се у поступку по уставној жалби штити посланички мандат одузет посланицима ДСС (укупно 21 мандат) који су им одузети одлуком Народне скупштине, а на предлог Административног одбора Народне скупштине. Одлука Савезног уставног суда, као и целина правног оквира који се односи на посланичке мандате и њихову заштиту изазвала је и бројне коментаре правних стручњака, чија мишљења у овом питању су се разилазила. Због значаја питања које је повод контраверзних интерпретација, ауторка ових редова покушаће да ово питање шире обради, представи релевантне правне изворе који уређују ово питање као и да изнесе своје становиште о природи посланичког мандата и његовој заштити.¹

1. ПРАВНИ ОКВИР

Правни извори који уређују ову материју су бројни и обухватају: Устав СРЈ, Устав Републике Србије, Закон о Савезном уставном

* Рад примљен: 8. VIII 2002.

¹ Своје становиште о заштити изборног права, посебно пасивног изборног права, ауторка је изнела и на Саветовању о уставној жалби, одржаном у Савезном уставном суду, у пролеће 2000, закључујући да би „уставна жалба била погодна средство за заштиту пасивног бирачког права посланика и одборника. Овим инструментом би се штитио мандат посланика од повреда које му могу бити учињене у поступку одлучивања о престанку мандата... Право посланика односно одборника да користе пасивно бирачко право треба заштитити како од повреда које овом праву могу нанети саме политичке странке на чијим листама су посланици изабрани, односно чији су кандидати одборници били. Заштитом би морали, у овом случају, бити обухваћени како акти о којима скупштине одлучују у пленарном заседању, тако и акти радних те-

суду,² Пословник Савезног уставног суда,³ Закон о поступку пред Уставним судом и правном дејству његових одлука,⁴ Пословник о раду Уставног суда Републике Србије,⁵ Закон о избору народних посланика,⁶ Закон о управним споровима на који упућује Закон о избору народних посланика, Пословник о раду Народне скупштине Републике Србије.

Ваља нагласити, што је ЦеСИД и констатовао у критичким примедбама на изборно законодавство у протеклих пет година⁷ па и на Закон о избору народних посланика⁸, да су прописи који уређују изборе, посебно заштиту изборног права у много чему мањкави. Бројна важна питања избора нису уређена. У процесним питањима често се користи институт сходне примене процесних правила из других грана права (нпр. управно право) што отежава примену прописа. Решења у законодавству често су контрадикторна. Правне празнине, контрадикторна решења и сходна примена правила других грана права остављају широке могућности за различита тумачења, па и арбитрерност у једном врло осетљивом подручју какво представљају избори на којима власт стиче демократски легитимитет⁹. Управо ова питања била су мотив за сараднике ЦеСИД-а да припреме Модел Закона о избору посланика, одборника и председ-

ла... Заштита ових права је значајна посебно стога, што се на овај начин може накнадно мењати воља бирача па је отуда повређено не само право посланика, већ и активно и пасивно бирачко право великог броја грађана. Најзад, скупштинска пракса показује примере различитог поступања у истим стварима, чиме је повређено и уставно начело о једнакости грађана." Текст је публикован у Зборнику радова Правног факултета у Новом Саду. Видети: др М. Пајванчић, *Заштита слобода и права грађана*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1—3/1998—1999, стр. 228.

² Службени лист СРЈ, бр. 36/92.

³ Службени лист СРЈ, бр. 44 из 1993. и 25/95.

⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 32 из 1991.

⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 9 из 1995.

⁶ Службени гласник Републике Србије, бр. 35/X 2000.

⁷ Видети извештаје Центра за слободне изборе и демократију који се односе на више изборних циклуса у раздобљу од 1997. па до 2000. године, „Око избора” 1 до 6, Београд.

⁸ Видети опширније у публикацији „Око избора” 6 — Извештај са превремених парламентарних избора у Републици Србији, Београд, 2001, као и у Гласнику Адвокатске коморе Војводине, бр. 10—11 из 2000.

⁹ Опширније: др В. Ракић-Водинелић и група аутора, *Изборна крађа — правни аспект*, Београд, 1997; др М. Пајванчић, *Изборно законодавство*, Гледишта, бр. 1/1992, стр. 1—6; др М. Пајванчић, *Правни процеси о изборима*, у студији *Грађанин у правном систему Југославије*, Београд, 1997; др М. Пајванчић, *Закон о избору председника Републике — проблеми у примени*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 3/98, стр. 112—124; др М. Пајванчић and др V. Goati, *Seats and Votes: Consequences of the Electoral Laws, in Election to the Federal and Republican Parliaments of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) 1990—1996*, Berlin, 1998, стр. 140—157; др М. Пајванчић, *Шта је неуспавно у изборном законодавству*, студија *Крива и обнова права*, Београд 1999, стр. 101—113; др М. Пајванчић, *Legal Regulations on Elections*, у студији *Guide through electoral controversies in Serbia*, Београд, 2000, стр. 26—37.

ника Републике¹⁰. Закон је кодификован и обједињује у једну целину бројне прописе који парцијално уређују изборну проблематику.

Додајмо овоме и шири контекст целине уставног система. У протеклих десет година с правом и аргументовано оспораван је легалитет и легитимитет уставних докумената¹¹. У уставном систему егзистирају међусобно неусклађени па и противуречни Устав СРЈ и устави федералних јединица¹² који би морали бити сагласни Савезном уставу¹³. У таквим околностима нема владавине права нити правне сигурности.

Напоследку, треба подсетити и на не тако давна искуства са одузимањем мандата посланика у протеклом периоду¹⁴, која су оштро критикована¹⁵ и која су показала да правни систем не пружа адекватну заштиту посланичког мандата.

2. РАЗЛОЗИ ЗА ПРЕСТАНАК МАНДАТА НАРОДНИХ ПОСЛАНИКА

Престанак мандата народних посланика уређује се Уставом и Законом о избору народних посланика¹⁶. Из ових норми следи да разлози за престанак мандата не могу бити утврђени неким другим правним актом¹⁷, већ само Уставом и законом.

Пословник о раду Народне скупштине уређује дисциплинске санкције које се могу применити према народним посланицима ко-

¹⁰ Модел закона јавно је публикован у издању ЦеСИД-а, Београд, прво издање 1999. и друго 2002.

¹¹ Видети шире код: др П. Николић, *Промашај и њавна нишавосиј Усиава СР Југославије*, у књизи *Од распада до безнаја и наде — сведочанство о једном времену*, Београд, 1997, стр. 195—209, као и код др К. Чавошки, *Владавина њрава и аномија у студији Усиавносиј и владавина њрава*, Београд, 2000, стр. 301—321 и др.

¹² Видети шире: М. Пајванчић, *Ожледи о кршењу Усиава*, објављено у студији *Усиавносиј и владавина њрава*, Београд, ЦУПС, 255—301; студија групе аутора *Усклађивање рејубличких усјава и закона са савезним Усиавом и законима*, Београд, 1995; С. Вучетић, *У кружу ѡраза* истог аутора, Београд, 2000, стр. 74—88.

¹³ Члан 115. став 1. Устава СРЈ.

¹⁴ Нпр. поступање при одлучивању о мандатима групе од 11 посланика ДЕ-ПОС-а у Већу грађана Савезне скупштине који су напустили ову коалицију; задржавање мандата после отцепљења дела посланика Српске радикалне странке (Радикална странка „Никола Пашић“) у Већу грађана Савезне скупштине, одузимање мандата Нове демократије као и Коалиције Војводина у Народној скупштини Републике Србије, поступак са мандатима Социјалдемократије, мандати два крила СПС-а и др.

¹⁵ „Не само да странке, у складу са резултатима избора, али независно од воље бирача расподељују мандате са изборне листе својих посланика, већ органи странака после избора и у току мандата одређују ко ће ући у парламент, а ко изаћи из њега“, мр Н. Стефановић, *Прилог анализи функционисања Савезне скупштинине*, објављено у свесци 2 Мале библиотеке Југословенског удружења за уставно право *Ошворена ѡишања у раду Савезне скупштинине и скупштинина Србије и Црне Горе*, Београд, 1995, стр. 103.

¹⁶ Члан 74. став 3. Устава Републике Србије и члан 1. Закона о избору народних посланика.

¹⁷ Нпр. Пословником Народне скупштине.

ји не долазе на заседања Скупштине или својим понашањем ремете правила о раду Скупштине. Међу овим санкцијама није предвиђена мера губитка или одузимања мандата¹⁸.

Уколико би Пословник садржавао такву одредбу она би била противна Закону о избору народних посланика, будући да једино устав и закон могу прописати разлоге за престанак мандата.

Разлози за престанак мандата утврђени су Уставом Републике Србије¹⁹ и на основу Устава²⁰, Законом о избору народних посланика²¹. Разлози за престанак мандата су таксативно наведени. То значи да осим разлога наведених у Уставу и Закону о избору народних посланика, не постоји могућност установљавања још неког разлога за престанак мандата.

Разлози за престанак мандата могу се груписати на оне које наводи сам Устав и оне који су утврђени Законом.

Према Уставу мандат посланика престаје даном верификације мандата нових народних посланика²² и у случају распуштања Народне скупштине²³.

Разлози за престанак мандата које утврђује законодавац могу се груписати у неколико група.

Једну групу чине **разлози личне природе** на страни посланика. То су смрт посланика²⁴ и оставка²⁵.

Другу групу чине разлози који се односе на **губитак једнога од услова под којима се стиче пасивно бирачко право**. То су: губитак држављанства²⁶, губитак пословне способности на основу правоснажне одлуке суда²⁷ и у случају када посланику престане пребивалиште на територији Републике Србије²⁸.

Трећа група разлога односи се на **парламентарну неподударност** која значи забрану истовременог обављања посланичке дужности са неком другом функцијом или послом. Закон предвиђа да мандат посланика престаје у случају када посланик преузме посао или функцију која није спојива са посланичком.²⁹

¹⁸ У пракси неких парламената (нпр. у Аустрији) могуће је да посланику престане мандат као последица дисциплинске санкције у случају када посланик неоправдано одсуствује са седница Националног већа најмање 30 дана. Видети шире код др Д. Стојановић, *Правни положај посланика — на примерима Француске, Аустрије, Немачке и Југославије*, Ниш, 1999, стр. 269. до 289.

¹⁹ Чланови 75. став 3. и 89. Устава Републике Србије.

²⁰ Члан 74. став 3. Устава Републике Србије.

²¹ Члан 88. став 1. тачке 1. до 9. Закона о избору народних посланика.

²² Члан 75. став 3. Устава Републике Србије.

²³ Члан 89. Устава Републике Србије.

²⁴ Члан 88. став 1. тачка 8. Закона о избору народних посланика.

²⁵ Члан 88. став 1. тачка 2. Закона о избору народних посланика.

²⁶ Члан 88. став 1. тачка 6. Закона о избору народних посланика.

²⁷ Члан 88. став 1. тачка 4. Закона о избору народних посланика.

²⁸ Члан 88. став 1. тачка 7. Закона о избору народних посланика.

²⁹ Члан 88. став 1. тачка 5. Закона о избору народних посланика.

Четврта група разлога односи се на **недостојност обављања посланичке функције**. Закон у тој групи наводи само један разлог. То је осуда посланика на казну затвора безусловно у трајању од најмање шест месеци³⁰.

Напоследку, пета група разлога за престанак мандата посланика односи се на **основ стицања посланичког мандата** и у тесној је вези са типом изборног система. У пропорционалним изборним системима посланички мандат је везан за кандидатску листу на којој је истакнута његова кандидатура. Грађани гласају за листу, а не за кандидата. Отуда посланик дели судбину политичке странке на чијој је листи неминован. Следећи ово Закон утврђује два разлога за престанак мандата: први, када политичка странка на чијој листи је посланик изабран буде избрисана из регистра политичких странака³¹ и други, ако посланику престане чланство у политичкој странци или коалицији на чијој листи је посланик изабран³².

Из анализе наведених уставних и законских норми може се закључити да мандат народних посланика може престати само из разлога утврђених уставом и законом. Актуелни Закон о избору народних посланика уређује ово питање. Међу разлозима које законодавац наводи, у данас актуелној расправи о мандатима који су одузети ДСС у Народној скупштини Србије, само један привлачи пажњу. То је „престанак чланства у... коалицији на чијој листи је посланик изабран“³³. Будући да у моменту престанка мандата посланика из ДСС изабраних на листи ДСС-а коалиција није била развргнута, то по овом основу мандат посланика из ове политичке странке није могао бити одузет.

Ваља, притом, нагласити и следеће: Закон о избору народних посланика садржи само неколико одредаба које се односе на коалиције политичких странака и њихово учешће у изборима. Закон гарантује право коалиција политичких странака да истакну листу кандидата³⁴, уређује овлашћења лица која, у име коалиције, подносе предлог кандидатске листе³⁵, регулише утврђивање назива листе кандидата коју подноси коалиција, а која се утврђује споразумно³⁶ и утврђује право Републичке изборне комисије да прогласи коалиционе листе³⁷. Многа важна питања везана за коалиције политичких странака које суделују у изборима законодавац није уредио, нити садржи норму којом би упутио на коалициони споразум, као субсидијарни извор права у овим питањима, и који би ову правну пра-

³⁰ Члан 88. став 1. тачка 3. Закона о избору народних посланика.

³¹ Члан 88. став 1. тачка 9. Закона о избору народних посланика.

³² Члан 88. став 1. тачка 1. Закона о избору народних посланика.

³³ Члан 88. став 1. тачка 1. Закона о избору народних посланика.

³⁴ Члан 40. став 1. Закона о избору народних посланика.

³⁵ Члан 40. став 3. Закона о избору народних посланика.

³⁶ Члан 42. став 2. Закона о избору народних посланика.

³⁷ Члан 45. став 1. Закона о избору народних посланика.

знину могао отклонити. Закон не уређује ближе природу коалиција (предизборне коалиције, постизборне коалиције). Нема у Закону одредби о томе да ли предизборне коалиције морају бити регистроване или је довољна регистрација чланица које чине коалицију. Закон уопште не спомиње споразум коалиционих партнера којим се уређују права и обавезе чланица коалиције за време избора, изборне кампање, расподелу мандата који припадну коалиционој листи, природу односа између предизборних и постизборних коалиција и сл. Једном речју, сва питања везана за међусобне односе у коалицији законодавац прећутно препушта коалиционим савезницима.

Отуда се и може разумети дикција члана 88. став 1. тачка 1. која престанак мандата везује уз посланика: „Посланику престаје мандат” (дакле, у једнини), „ако му престане чланство” (дакле, поново у једнини), „у коалицији на чијој изборној листи је изабран за посланика”. Строго узев, језичким тумачењем ове норме могло би се закључити да престанак мандата није везан за развргнуће коалиције, нити за иступање једне или више чланица из коалиције, већ искључиво за појединца, посланика коме „престане чланство у коалицији на чијој изборној листи је изабран за посланика”.

Пословником Народне скупштине резервисана су одређена права, у поступку одлучивања о разлозима за престанак мандата посланика, за Административни одбор као једно од радних тела Народне скупштине³⁸. Пословником се утврђује овлашћење Административног одбора Народне скупштине да „разматра разлоге престанка мандата појединих народних посланика као и да о томе подноси извештај Народној скупштини”³⁹. Из дикције овог члана „поједини народни посланик” (једнина) могло би се закључити да се разлози за престанак мандата везују за појединца. Томе у прилог говори и горе цитирана одредба Закона о избору народних посланика. Пословник ближе не одређује квалитет овлашћења Административног одбора у овим питањима. На пример, да ли Одбор само констатује наступање једнога од разлога за престанак мандата или његова овлашћења укључују и право да оцењује разлоге за престанак мандата; да ли извештај Одбора укључује и формалне предлоге у вези са престанком мандата. Пословник, наиме, предвиђа да Одбор подноси Народној скупштини „извештај са предлогом за доделу мандата народном посланику”⁴⁰, али се експлицитно не наводе његова овлашћења да предлаже престанак мандата. Овом Одбору стављено је у надлежност да „разматра извештај Републичке изборне комисије и уверење о избору народног посланика”, као и да „подноси Народној

³⁸ Члан 69. став 2. алинеје 1. и 2. Пословника Народне скупштине Републике Србије.

³⁹ Члан 69. став 2. алинеја 1. Пословника Народне скупштине Републике Србије.

⁴⁰ Члан 69. став 2. алинеја 1. in fine Пословника Народне скупштине Републике Србије.

скупштини извештај са предлогом за потврђивање мандата⁴¹, што говори да Одбор, у међуизборном раздобљу, има улогу коју Комисија за верификацију мандата посланика има на конститутивној седници Народне скупштине. Напоследку, Пословник не прецизира ближе процедуру у односу на мандате са коалиционих листа, не помиње коалиционе споразуме као релевантан допунски извор права у овом домену, нити утврђује посебна права коалиционих партнера у погледу иницирања поступка у Одбору или упућивања предлога за престанак мандата посланика.

Наведене празнине у Закону и Пословнику Народне скупштине које се односе на коалиционе листе и у овом домену могу дати повода различитим интерпретацијама.

У Моделу закона о избору одборника, народних посланика и председника Републике, ЦеСИД је настојао да понуди решења која би отклонила потребу за накнадним интерпретативним правилима. Према овом Моделу „Странке које образују изборну коалицију посебним споразумом уређују међусобна права и обавезе у вези са изборима, а нарочито у погледу расподеле мандата које освоји заједничка листа. Споразум обавезује при верификацији мандата⁴². Поред тога, утврђена је и обавеза подносиоца коалиционе изборне листе да „истовремено са подношењем изборне листе коалиције, изборној комисији достави и споразум о правима и дужностима чланица коалиције⁴³.”

3. О ЗАШТИТИ ПОСЛАНИЧКОГ МАНДАТА

Мандат посланика, као репрезентаната грађана посебно је заштићен. О квалитету ове заштите говори податак да су норме које штите мандат посланика, слободу и несметано вршење права посланика уређене уставом. Поред устава, део одредаба о заштити посланичког мандата садржи изборно законодавство, а део пословник скупштине.

Три групе уставних норми односе се на заштиту мандата посланика.

Једна штити слободан мандат гарантујући право посланика да гласа по сопственом уверењу⁴⁴. Експлицитне гаранције слободног мандата посланика не садржи, међутим, Устав Републике Србије нити Закон о избору народних посланика. Устав утврђује да посла-

⁴¹ Члан 69. став 2. алинеја 2. Пословника Народне скупштине Републике Србије.

⁴² Члан 90. став 2. Модела Закона о избору народних посланика, одборника и председника Републике.

⁴³ Члан 90. став 3. Модела Закона о избору народних посланика, одборника и председника Републике.

⁴⁴ Члан 86. став 2. Устава СРЈ.

ник представља грађане⁴⁵ констатујући тако непосредну везу између бирача и изабраних представника.

Друга се односи на гаранције имунитетских права посланика⁴⁶ чији смисао је управо да омогуће несметано вршење посланичке функције и заштите његов мандат од утицаја других, посебно извршне власти.

Трећа, коју садржи само Устав СРЈ искључује могућност опозива посланика у Већу грађана⁴⁷. Искључивање могућности опозива посланика је, поред имунитетских права, додатни вид заштите слободног мандата.

3.1. Заштита посланичког мандата — однос између уставних гаранција и закона

Упркос и противно Уставној норми да посланик репрезентује грађане, Закон о избору народних посланика је установио изразито широка овлашћења политичких странака које посредују у овом односу између грађана и њихових изабраних представника. Грађани немају утицај на формирање и састав кандидатских листа које предлажу политичке странке (или коалиције)⁴⁸. Једина могућност, коју Закон допушта, да грађани утичу на номиновање кандидата на листи јесте да сами предложе своју листу кандидата (листа групе грађана). Институт независног кандидата у Закону не постоји чиме се ограничава пасивно бирачко право, супротно међународним стандардима⁴⁹ и уставом гарантованог права⁵⁰.

Бирач може гласати само за једну изборну листу са гласачког листића. Не постоји никаква могућност (нпр. алтернативни глас, персонални глас, панаширање и сл.⁵¹) да у листи било шта измени. Овакве изборне листе припадају типу затворених, крутих или непроменљивих листа. Карактеристика ових изборних листа је чврсто структуриран редослед кандидата на листи и додела мандата који су припали листи према редоследу по коме су кандидати наведени на листи. Ово својство затворене изборне листе⁵² обезбеђује да бирач

⁴⁵ Члан 76. Устава Републике Србије и члан 86. став 1. Устава СРЈ.

⁴⁶ Члан 87. Устава СРЈ и члан 77. Устава Републике Србије.

⁴⁷ Члан 86. став 3. Устава СРЈ.

⁴⁸ Члан 40. став 1. Закона о избору народних посланика.

⁴⁹ Завршни документ Другог састанка Конференције о људској димензији КЕБС, Копенхаген 1990.

⁵⁰ У Моделу Закона којег предлаже ЦеСИД, оваква могућност постоји — видети члан 89. став 2. in fine.

⁵¹ Шире код: др В. Васовић и др В. Гоати, *Избори и изборни системи*, Београд, 1993; др В. Павићевић, *Изборни систем и избори у Црној Гори*, Подгорица 1997, стр. 239—247, као и код др М. Пајванчић, *Избори — правила и прорачуни*, Нови Сад 1997, стр. 52—85 као и *Речник основних појмова о изборима*, Београд, 2001.

⁵² О типовима кандидатских листа и техникама гласања видети шире код др М. Пајванчић, *Кандидатске листе и утицај бирача на појуну посланичких мандата*,

приликом гласања, дајући свој глас једној од листа може са извесношћу очекивати да као своје представнике у парламенту препозна имена кандидата који се налазе на врху листе којој је дао свој глас.

Наше изборно законодавство не уважава ово општеприхваћено правило затворених изборних листа. Напротив, при расподели мандата који су припали одређеној кандидатској листи предлагач изборне листе (странка или коалиција) није везан никаквим правилима о томе коме ће од номинованих кандидата са листе бити додељени мандати који су припали тој листи. Предлагач листе ужива потпуну слободу да одреди којим кандидатима са листе ће бити додељен посланички мандат. Закон је у томе експлицитан: „Подносилац изборне листе ће, најкасније у року од 10 дана од дана објављивања укупних резултата избора, доставити Републичкој изборној комисији податке о томе којим кандидатима са изборне листе се додељују посланички мандати”⁵³. Уколико предлагач листе ни у овом року не обавести Републичку изборну комисију о именима кандидата којима се додељују мандати, закон допушта још једно пролонгирање рока. У том случају Републичка изборна комисија је обавезна да подсети предлагача на ову обавезу („писмено обавештава предлагача да је дужан”) да достави имена кандидата. Предлагачу се даје додатних пет дана да ову обавезу изврши, а Републичка комисија је дужна да га „упозори на последице” у случају ако ову дужност не испуни⁵⁴. Напослетку, ако предлагач листе ни у новом року не достави имена кандидата којима се додељује мандат, о додели мандата одлучиће Републичка изборна комисија својим решењем⁵⁵. Само у овом случају, дакле, када је предлагач одлучио да своју обавезу не испуни, мандати ће бити додељени кандидатима са листе према њиховом редоследу на листи⁵⁶.

Оваква решења ЦеСИД је критиковао, јер дају превелику моћ предлагачима (политичким странкама или коалицијама) у процесу избора кандидата који ће репрезентовати грађане, а решења о расподели мандата међу кандидатима са изборне листе др В. Гоати оцењује као постизборну промену бирачке воље⁵⁷. Мандат посланика је у рукама политичких странака које постају ексклузивни и једини власници посланичких мандата. Уставна норма да посланик репрезентује грађане остаје тако тек мртво слово. Управо стога, у Моделу Закона који је ЦеСИД припремио предвиђен је тип затворене кандидатске листе, а при додели мандата кандидатима са листе од-

Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. XXX, бр. 1—3/1996, стр. 147—157.

⁵³ Члан 84. став 3. Закона о избору народних посланика.

⁵⁴ Члан 84. став 2. Закона о избору народних посланика.

⁵⁵ Члан 84. став 3. Закона о избору народних посланика.

⁵⁶ Члан 84. став 3. Закона о избору народних посланика.

⁵⁷ Видети шире код др В. Гоати, *Избори у СРЈ од 1990. до 1998. воља народа или изборна манипулација*, Београд, 2001.

лучујући и једини критеријум доделе мандата је редослед по којем су кандидати наведени на листи⁵⁸.

3.2 Имунитетска заштита посланичког мандата

Имунитетска права штите посланика у обављању његових права и обавеза, његову неприкосновеност и независност од судске и управне власти, и у крајњој линији штити начело поделе власти и начело народне суверености. Због значаја који имају имунитетска права се гарантују уставом. Гаранције обухватају два облика: **посланичка неодговорност** која искључује одговорност посланика за изражено мишљење или гласање у скупштини⁵⁹ и **посланичка неповредивост** која налаже посебан поступак према посланику приликом покретања кривичног поступка или при лишењу слободе и у покретању поступка пред судом⁶⁰.

Изборно законодавство не садржи одредбе о имунитету посланика. Пословником Народне скупштине „разматрање примене или ускраћивања имунитета народних посланика” стављено је у надлежност Административном одбору⁶¹. Поред општих процесних правила која се односе на седнице скупштинских одбора⁶² у посебном поглављу⁶³ уређена су ближе процедурална питања везана за одлучивање о овом важном институту заштите посланичког мандата.

И овде је потребно подсетити на различиту, и са разлогом критиковану праксу, одлучивања о имунитетима посланика у протеклих десет година⁶⁴.

3.3 Верификација мандата посланика — отворена питања

Изборне радње започињу одлуком Народне скупштине о расписивању избора, а завршавају такође у Народној скупштини верификацијом мандата народних посланика. Изборни процес започиње у скупштини и завршава, такође у скупштини.

Устав Републике Србије не садржи изричиту одредбу којом верификацију мандата ставља у надлежност Народне скупштине. Индикативно је да о верификацији мандата устав говори само посред-

⁵⁸ Члан 130. Модела Закона.

⁵⁹ Члан 87. став 1. Устава СРЈ и члан 77. став 2. Устава Републике Србије.

⁶⁰ Члан 87. ставови 2, 3. и 4. Устава СРЈ и члан 77. ставови 2, 3. и 4. Устава Републике Србије.

⁶¹ Члан 69. став 2. алинеја 3. Пословника Народне скупштине.

⁶² Чланови 73. до 77. Пословника Народне скупштине.

⁶³ Поглавље X „Имунитети”, Пословника Народне скупштине.

⁶⁴ Видети код С. Вучетић, *Политичка употреба скупштинских пословника*, објављено у Малој библиотеци Југословенског удружења за уставно право *Скупштински пословници — њихов значај, оцена важећих пословника, предлози за њихово побољшање*, Београд, 1998, стр. 55—57.

но и то управо у вези са престанком мандата посланика. Један од разлога за престанак мандата посланика је верификација мандата новоизабраних посланика⁶⁵. У моменту верификације мандата новоизабраних посланика престаје мандат посланика текућег скупштинског сазива. Устав, дакле, не уређује изричито када почиње мандат посланика, већ само када престаје мандат. Сличну норму не садржи ни Закон о избору народних посланика. Ову празнину попуњавају одредбе Пословника⁶⁶ у коме се констатује да „народни посланици стичу права и дужности у Народној скупштини даном потврђивања мандата” и утврђује надлежност Народне скупштине да одлучује о верификацији мандата⁶⁷.

У вези са оваквим решењем поставља се питање да ли је овако важно питање као што је моменат од кога започиње посланички мандат могуће уредити само Пословником као интерним актом који уређује унутрашњу организацију, скупштинске процедуре и начин рада? Имајући у виду да ефективно коришћење мандата започиње моментом верификације мандата као и бројна отворена, посебно процедурална питања у вези са верификацијом мандата⁶⁸, ЦеСИД је у Моделу Закона о изборима предложио да ова материја буде уређена законом⁶⁹.

4. ОДЛУЧИВАЊЕ О ЗАШТИТИ ПОСЛАНИЧКОГ МАНДАТА

У вези са одлучивањем о заштити посланичког мандата поставља се више питања, на која у постојећем правном систему није могуће увек наћи прецизан одговор. Материју уређује више прописа различитог статуса у правном систему (устав, више различитих закона, пословник). Норме у овим прописима су непотпуне, бројне су правне празнине, одредбе појединих прописа су контрадикторне, а прописи међу собом неусклађени. Указујемо на важнија од ових питања.

4.1. Да ли се спор о заштити мандата може сматрати изборним спором или је у питању заштита једног од основних људских права гарантованих уставом?

Ово питање је, у извесном смислу, претходно и на њега је најпре потребно одговорити. Од одговора на њега зависи стварна над-

⁶⁵ Члан 75. став 2. Устава Републике Србије.

⁶⁶ Члан 7. став 1. Пословника Народне скупштине.

⁶⁷ Члан 8. Пословника Народне скупштине.

⁶⁸ Више о томе код др М. Пајванчић, *Верификација мандата*, свеска 4. Мале библиотеке Југословенског удружења за уставно право *Скупштински пословници*, Београд, 1998, стр. 66—69.

⁶⁹ Глава XVII, чланови 151. до 160. Модела Закона.

лежност органа који одлучује о заштити као и квалитет његових овлашћења.

Постојећи правни оквир не пружа могућност да се на ово питање пружи јасан одговор. Критикујући стање у правној регулативи која се односи на изборе др З. Ђукић-Вељовић закључује да „услед оваквог стања у нормативном уређивању изборних спорова, стално се постављала потреба тумачења неких правних решења у значајном делу уставне материје. То се потврдило и на примеру уставносудског решавања изборних спорова у целини, као и уставносудске заштите изборног права као значајног сегмента ове заштите”⁷⁰.

Пођимо најпре од устава. Извориште проблема је у неусклађености Устава Републике Србије са Уставом СРЈ. „Основни вид неусклађености Устава Србије са Уставом СР Југославије су многобројне истоветне, конкурентске одредбе у српском уставу одредбама у савезном уставу. То је супротно члану 77. Устава СР Југославије у коме су утврђене веома широке надлежности савезне државе, чиме се искључује републичка надлежност у том домену. Такође, бројне одредбе републичког устава су не само паралелне и конкурентске већ су и противуречне, нису сагласне са савезним Уставом. А савезни устав у члану 115. изричито утврђује хијерархију између савезног Устава и закона и републичких устава и закона у корист федерације”⁷¹. Овај општи проблем има директне консеквенце на питање на које желимо да одговоримо. Међу три основне групе питања „у којима се драстично испољава неусаглашеност Устава Србије са Уставом СРЈ”, је материја људских права која је „Устав Србије, као устав државе са пуним уставно-правним капацитетом, уредио у целини, често другачије и рестриктивније и на основу тога су донети републички закони. С друге стране, исту ту материју, такође у целини, савезни Устав резервише за савезну државу”⁷².

4.2 Какве су импликације уставно-правног оквира на одлучивање о заштити мандата?

Потребно је најпре размотрити уставно-правни оквир. Анализа упућује на неколико закључака.

⁷⁰ Др З. Ђукић-Вељовић, *Уставно-судска заштита изборног права*, Правни живот, бр. 12/IV из 1995, стр. 225. Шире код: С. Вучетић у вези са праксом уставних судова у вези са изборним законодавством *Оцена уставности изборних закона*, Правни живот, бр. 12/IV из 1998, стр. 129–140; др М. Пајванчић у вези са праксом уставних судова у решавању изборних спорова, *Одлуке уставних судова о изборним споровима*, Правни живот, бр. 12/IV из 1996, стр. 337–351; С. Бајић, *Изборни спорови пред уставним судом*, Правни живот, бр. 12/IV из 1996, стр. 351–367; др К. Чавошки, *Југословенски избори новембра 1996*, у студији *Од прошлости до рајна и окупиације*, Београд, 1998, стр. 37–99, као и у извештајима ЦеСИД *Око избора од 1 до 7*.

⁷¹ С. Вучетић, *У крућу йораза*, Београд, 2000, стр. 75. Шире о неусклађености ма међу уставима у изворима наведеним у напоменама под бр. 8.

⁷² Ibidem., стр. 75–76.

Прво, право грађанина да бира и буде биран гарантовано је као једно од **основних људских права** у оба устава⁷³. Међу основним људским правима право на несметано вршење посланичког мандата није експлицитно гарантовано. Гаранције слободног и несметаног вршења посланичког мандата садржане су у другим уставним одредбама⁷⁴. Упркос томе могуће је бранити становиште да је право на несметано вршење посланичког мандата ослоњено на пасивно бирачко право као основно право грађана. Без заштите мандата стеченог на основу гласова бирача на изборима, активно и пасивно бирачко право изгубили би смисао.

Друго, према изричитој уставној одредби „Савезна Република Југославија, преко својих органа... **обезбеђује уставно-судску и судску заштиту** у областима... **слобода, права и дужности грађана** утврђених овим Уставом”⁷⁵. Материја људских права је резервисана за Устав СРЈ са којим устав федералне јединице мора бити сагласан. О несагласности устава федералне јединице са Уставом СРЈ одлучује Савезни уставни суд⁷⁶ по сопственој иницијативи⁷⁷, или на предлог других овлашћених субјеката⁷⁸. У протеклој деценији ово питање није било покренуто нити од стране самог Савезног уставног суда нити од стране других овлашћених предлагача. Ниједан од овлашћених субјеката за покретање поступка оцене уставности није сматрао да има разлога за отклањање несклада између савезног Устава и устава федералних јединица.

Треће, људска права зајемчена Уставом СРЈ **остварују се на основу самог Устава**⁷⁹ и уживају непосредну уставну заштиту.

Четврто, људска права **уживају судску заштиту**⁸⁰. У поглављу у коме уређује људска права савезни Устав не наводи и уставно-судску заштиту ових права. Постоји, дакле несагласност између члана 77. став 1. тачка 1. Устава СРЈ и члана 67. став 4. истог Устава.

Пето, устав свакоме гарантује **право на жалбу или друго правно средство** против одлуке којом се решава о његовом праву или на закону заснованом интересу⁸¹. Ово генерално јемство допушта свакоме, без изузетка и разлике, да се користи правним инструментима за заштиту својих права, у нашем случају за заштиту посланичког мандата и права која по том основу припадају посланику.

Шесто, надлежност је Савезног уставног суда да одлучује о „**уставним жалбама због повреде појединачним актом или радњом сло-**

⁷³ Члан 34. Устава СРЈ и члан 42. став 1. Устава Србије.

⁷⁴ Члан 86. Устава СРЈ.

⁷⁵ Члан 77. став 1. тачка 1. Устава СРЈ.

⁷⁶ Члан 124. став 1. тачка 1. Устава СРЈ.

⁷⁷ Члан 127. став 3. Устава СРЈ.

⁷⁸ Члан 127. став 2. Устава СРЈ.

⁷⁹ Члан 67. став 1. Устава СРЈ.

⁸⁰ Члан 67. став 4. Устава СРЈ.

⁸¹ Члан 26. став 2. Устава СРЈ.

бода и права грађана⁸², под условом да „није обезбеђена друга правна заштита“⁸³. Услов који Устав СРЈ поставља за коришћење института уставне жалбе, у протеклих десет година био је предмет бројних оправданих критика. Уставни суд је овај услов тумачио широко обесмишљавајући тако институт уставне жалбе као вид непосредне уставно-правне заштите људских права⁸⁴.

Седмо, Устав Србије не познаје институт уставне жалбе као инструмент непосредне уставно-правне заштите људских права. Уставни суд Републике није овлашћен да пружи непосредну уставно-судску заштиту бирачком праву, па ни праву на несметано вршење посланичког мандата.

Осмо, и савезни Устав и Устав Републике Србије надлежни су да решавају изборне спорове⁸⁵. Савезни уставни суд тада када се ради о повреди права у току избора савезних органа⁸⁶, а Уставни суд Републике Србије под условом да они нису у надлежности судова или других државних органа⁸⁷. Закон о избору народних посланика, међутим заштиту изборних права поверава само Републичкој изборној комисији, Врховном суду и редовним судовима⁸⁸. У вези са изборним споровима и начином на који је у уставима уређено ово питање може се закључити да се надлежност Савезног уставног суда односи само на ток избора, дакле, заштита се пружа у току изборног процеса, али не и после окончања избора, као и да су заштитом обухваћени само избори за савезне органе.

Девето, Закон о избору народних посланика уређује заштиту изборног права.⁸⁹ Закон је искључио могућност да о изборном спору решава Уставни суд Републике иако је надлежност Уставног суда у овим питањима утврђена у самом Уставу Србије. Закон је у том смислу рестриктивнији од Устава Србије, јер из заштите изборних права искључује једну важну инстанцу — Уставни суд. На овај пара-

⁸² Члан 124. став 1. тачка 6. Устава СРЈ.

⁸³ Члан 128. Устава СРЈ.

⁸⁴ О томе шире: др Д. Стојановић, *Уставно судство и заштитна права и слобода човека*, Правни живот, бр. 12/IV из 1995, стр. 185—201; др В. Ђурић, *Уставна жалба у југословенској федерацији*, Правни живот, бр. 11/III из 1997, стр. 1083—1093, као и исти аутор *Уставна жалба*, Београд, 2000; др М. Пајванчић, *Заштитна слобода и права грађана*, Зборник Правног факултета у Новом Саду, бр. 1—3/1998—1999, стр. 219—229; др М. Пајванчић, *Заштитна слобода и права грађана — уставни концепт*, објављено у Зборнику „Грађанин у правном систему Југославије”, Београд, 1999, стр. 37—51; Ј. Савиншек, *Уставна жалба против појединачних аката и радњи*, Правни живот, бр. 12/IV из 1996, стр. 295—305.

⁸⁵ О контраверзама у вези са овим надлежностима шире код др З. Букућ-Велковић, *Op. cit.*, стр. 217—233.

⁸⁶ Члан 124. став 1. тачка 8. Устава СРЈ.

⁸⁷ Члан 125. став 1. тачка 7. Устава Републике Србије.

⁸⁸ Члан 7. Закона о избору народних посланика.

⁸⁹ Видети шире: др М. Томић-Јовановић, *Заштитна изборног права*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 10—11/2000, стр. 363—367; Д. Укропина, *Заштитна изборног права*, Београд, 2002.

докс указивало је више стручњака у протеклим годинама. Садржај заштите Закон везује за изборно право⁹⁰, дефинишући ближе и садржај тога права. Садржај изборног права обухвата: право грађана да бирају и буду бирани, право грађана да кандидују и буду кандидовани, право грађана да одлучују о предложеним кандидатима и изборним листама, право грађана да кандидатима јавно постављају питања, право грађана да буду обавештени о програму и активностима кандидата и подносилаца кандидатских листа, као и друга права утврђена Законом о избору народних посланика⁹¹. Анализа показује да Закон посланички мандат не везује експлицитно за садржај изборног права нити уређује заштиту посланичког мандата.

Ако се томе додају одредбе главе XI Закона⁹² у којој се уређује заштита изборног права, може се закључити да се заштита односи само на ток избора, од момента расписивања избора па до објављивања изборних резултата. На овакав закључак упућује посебно одредба према којој се, у случају да суд усвоји жалбу, „одговарајућа изборна радња, односно избори“⁹³ понављају најкасније за десет дана. Престанак мандата не може се сматрати изборном радњом, нити се ова радња, у случају да је оспорена може „поновити најдоцније за десет дана“.

Десето, ако настане спор о надлежности између органа на савезном нивоу и органа република чланица, одлуку о решавању спора доноси Савезни уставни суд⁹⁴.

Да закључимо, у правном систему постоје јаки аргументи који говоре у прилог становишту да је слободно и несметано вршење посланичког мандата, једно у реду основних права, непосредно ослоњено на бирачко право, те да у том смислу ужива заштиту која се обезбеђује овим правима у уставном систему. Следи, надаље, да је правни систем неконзистентан када уређује заштиту изборних права, као и да садржај изборних спорова, у основи везује за повреду изборних права у току избора (раздобље од расписивања избора па до објављивања резултата избора), али не и у постизборном периоду.

⁹⁰ Члан 7. Закона о избору народних посланика.

⁹¹ Члан 9. Закона о избору народних посланика.

⁹² Чланови 93. до 98. Закона о избору народних посланика.

⁹³ Члан 97. став 6. Закона о избору народних посланика.

⁹⁴ Члан 124. став 7. Устава СРЈ.

СКУПШТИНА АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

U Novom Sadu je 29. juna 2002. godine održana redovna godišnja Skupština Advokatske komore Vojvodine.

Skupštinom je rukovalo radno predsedništvo u sastavu g. **Jovan Sekelj**, advokat u Zrenjaninu (predsednik), gđa **Danica Mišković Molnar**, advokatica u Sremskoj Mitrovici i gđica **Radmila Tomić**, advokatica u Novom Sadu. Za zapisničare su izabrane gđice **Mirej Grčki** i **Nikica Malenica**, advokaticice u Novom Sadu, a za overače zapisnika g. **Slobodan Knežević**, advokat u Novom Sadu, i g. **Ninoslav Komluški**, advokat u Zrenjaninu.

Skupština je usvojila predloženi dnevni red (*Glasnik AKV* br. 5—6/2002, str. 119—120) i zapisnik sa prethodne Skupštine.

Nakon reči predsednika **Beljanski dr Slobodana**, izveštaja predsednika Komisije za propise i pravnu praksu g. **Jovana Mihajlovića**, advokata u Zrenjaninu, i rasprave u kojoj su učestvovali g. Jovan Sekelj, gđica Radmila Tomić, g. Miodrag Đisalov, g. Ninoslav Komluški, g. Đura Bošnjak i g. Slobodan Knežević, Skupština je usvojila Izveštaj predsednika Advokatske komore Vojvodine o radu organa Komore između dve Skupštine (*Glasnik AKV* br. 5—6/2002, str. 121—123), model Zakona o advokaturi, uz izmene i dopune koje je predložio g. Jovan Mihajlović (videti poseban prilog u ovom broju *Glasnika AKV*) i model Kodeksa profesionalne etike advokata (*Glasnik AKV* br. 5—6, str. 124—176).

Ocenjeno je da sačinjenje modela Zakona o advokaturi i Kodeksa profesionalne etike advokata predstavlja poduhvat od izuzetnog značaja za advokaturu u celini i da predstavlja jedan od najboljih dokaza o stručnim potencijalima i profesionalnoj kooperativnosti Advokatske komore Vojvodine.

Za članove Upravnog odbora Advokatske komore Srbije iz Advokatske komore Vojvodine izabrani su: g. **Jovan Sekelj**, advokat u Zrenjaninu, i advokati u Novom Sadu g. **Branislav Vulić** i g. **Svetozar Dobrosavljev**.

Za delegate u Skupštini Advokatske komore Srbije iz Advokatske komore Vojvodine izabrani su: gđe **Danica Mišković Molnar** i **Nada Pu-**

da, advokatice u Sremskoj Mitrovici, g. **Miroslav Bajić**, advokat u Senti, gg. **Đura Bošnjak** i **Miodrag Sekulić**, advokat u Somboru, g. **Goran Roganović**, advokat u Vrbasu, g. **Dragan Vujović**, advokat u Staroj Pazovi, g. **Lazar Guteša**, advokat u Vršcu, gg. **Jovan Mihajlović**, **Jovan Sekelj** i **Ninoslav Komluški**, advokati u Zrenjaninu, g. **Vladimir Grujić**, advokat u Bačkoj Palanci, g. **Martin Bačić**, advokat u Subotici, gg. **Branislav Jakovljević** i **Branislav Bjelica**, advokati u Pančevu, g. **Veber Karolj**, advokat u Bačkoj Topoli, g. **Mladen Grbić**, advokat u Rumi, g. **Petar Lisul**, advokat u Kikindi, i advokati u Novom Sadu dr **Veg Enike**, i gg. **Dorđe Veber**, dr **Slobodan Beljanski**, **Milan Dobrosavljev**, **Branislav Vulić**, **Momčilo Mitreski**, mr **Vladimir Medović** i **Radivoje Jović**.

Skupština je u svoje zaključke uvrstila zaključke Upravnog odbora sa sednice održane istog dana (videti u rubrici *Hronika*) i odlučila da zatraži osnivanje posebnog Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja advokata.

Marija Belić, dipl. pravnik
administrativni sekretar AKV

ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ МОДЕЛА ЗАКОНА О АДВОКАТУРИ

На Скупштини одржаној 29. јуна 2002. године, Адвокатска комора Војводине је на предлог адвоката у Зрењанину и председника Комисије за прописе и правну праксу АК Војводине, г. Јована Михајловића, усвојила следеће измене и допуне модела Закона о адвокатури (*Гласник АКВ* бр. 5—6/2002):

У члану 4. став 3. брише се.

Став 4. постаје став 3.

Члан 11. мења се и гласи:

(1) Адвокат се не сме бавити пословима који су неспојиви са угледом и независношћу адвокатури.

(2) Адвокат сме да се уз адвокатуру волонтерски бави и другим активностима. Адвокат може бити: политички функционер, посланик, одборник и члан одбора и стручних тела представничких органа власти, члан управног одбора предузећа, банке, задруге или других установа и члан сталних или привремених саветодавних, стручних или надзорних тела која формирају државни органи, органи територијалне или локалне самоуправе, предузећа, банке, или друга правна лица.

(3) Адвокат сме стицати приход од свога капитала улагањем у куповину акција и других хартија од вредности, у оснивању предузећа, банака, задруга и слично, али не сме бити запослен у тим предузећима нити управљати њима за хонорар.

(4) Адвокат не може да истовремено са адвокатском делатношћу обавља руководећи положај у државном органу, као ни положај министра и његовог заменика или помоћника у републичком, покрајинском, градском или општинском органу извршне власти.

Члан 19. мења се и гласи:

(1) Адвокат слободно бира седиште адвокатске канцеларије.

(2) Адвокат може преселити седиште адвокатске канцеларије у оквиру територије исте адвокатске коморе, или на територију друге адвокатске коморе, под условима из статута надлежне адвокатске коморе.

Члан 22. тачка 2. мења се и гласи:

2) ако је био адвокатски приправник у адвокатској канцеларији у којој се у истој правној ствари заступа или брани, или је заступана или брањена супротна странка;

Члан 30. став 1. тачка 4. мења се и гласи:

4) ако му је изречена дисциплинска мера брисања из именика адвоката, од дана коначности одлуке којом је мера изречена;

Наслов Поглавља V мења се и гласи:

V АДВОКАТСКА КАНЦЕЛАРИЈА И АДВОКАТСКО ОРТАЧКО ДРУШТВО

Члан 41. став 2. мења се и гласи:

(2) Друштво има фирму која садржи назив „адвокатско ортачко друштво” и име и презиме најмање једног члана, уз назнаку „и други”.

NOVI SAD, 29. juni 2002. — Na sednici **Upravnog odbora Advokatske komore Vojvodine**, usvojeni su sledeći stavovi i zaključci:

1. Na sednici održanoj 1. februara 2002. godine Upravni odbor izrazio je zabrinutost zbog izostanka suštinskih promena u pravosuđu. Ostajući pri takvom zaključku članovi Upravnog odbora svesni su činjenice da se sveobuhvatni i kvalitativni preokret u ovoj oblasti, koja je više od jedne decenije zanemarivana i upropašćivana, nije mogao dogoditi za kratko vreme. Bez krivice sudstva kasnilo se i sa donošenjem zakona o pravosuđu i sa konstituisanjem Visokog saveta pravosuđa. Bez krivice sudstva kasni se i sa popravljanjem materijalnog položaja sudija i sa poboljšanjem uslova njihovog rada.

2. Odnos Ministarstva pravde prema sudovima, kojim se na imperativan način zadire u materiju procesnog i materijalnog prava i postavljaju paušalni zahtevi u pogledu statusa sudija, bez obzira da li je u pitanju samo radni materijal koji je dopro do javnosti ili se radi o autentičnoj političkoj volji, ne doprinosi nezavisnosti i samostalnosti sudova, nego je, u odnosu na izvršnu vlast, loš nagoveštaj mogućnosti i prakse njihove sistematske subordinacije.

3. Odluka predsednice Vrhovnog suda Srbije, doneta na osnovu ovlašćenja predsednika svih sudova u Republici, da se ustanovi nedelja poravnanja za alternativno rešavanje parničnih predmeta starijih od tri godine, zaslužuje podršku. Uprkos prividnoj koliziji interesa advokata sa akcijom medijacije, kao stalnog alternativnog metoda rešavanja sporova, Upravni odbor nalazi da medijaciju treba proširiti i na rešavanje krivičnih predmeta u kojima se gonjenje preduzima privatnom tužbom, i da upravo advokati, zahvaljujući znanju i praksi, mogu preuzeti ulogu efikasnih medijatora.

* * *

NOVI SAD, 29. juni 2002. — Na redovnoj godišnjoj **Skupštini Advokatske komore Vojvodine** usvojeni su izveštaj predsednika, završni račun i finansijski plan, model Zakona o advokaturi (sa izmenama i dopunama), model Kodeksa profesionalne etike advokata i stavovi i zaključci Upravnog odbora sa sednice održane istog dana. Doneta je odluka da se zatraži osnivanje posebnog Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja advokata.

* * *

BEOGRAD, 6. juli 2002. — Na izbornoj Skupštini Advokatske komore Srbije za novog predsednika ove komore izabran je g. **Vladimir Šešlija**, advokat u Beogradu, a za jednog od potpredsednika g. **Jovan Sekelj**, advokat u Zrenjaninu. Za nove članove Upravnog odbora iz Advokatske komore Vojvodine izabrani su g. **Jovan Sekelj**, advokat u Zrenjaninu, i advokati u Novom Sadu g. **Branislav Vulić** i g. **Svetozar Dobrosavljev**. G. **Miodrag Đisalov**, advokat u Novom Sadu, izabran je za člana Nadzornog odbora, a g. **Ninoslav Komluški**, advokat u Zrenjaninu, izabran je za zamenika Disciplinskog tužioca. Na konstitutivnoj sednici Upravnog odbora, održanoj 13. jula 2002. godine, za sekretara Upravnog odbora izabran je g. **Zoran Živanović**, advokat u Beogradu.

ИЗ ПРАКСЕ САВЕЗНОГ УСТАВНОГ СУДА

ИЗРИЦАЊЕ КАЗНЕ БЕЗ ОДРЖАВАЊА ГЛАВНОГ ПРЕТРЕСА

Одредбе чл. 449. и 450. Законика о кривичном поступку, којим је прописано да судија, на предлог државног тужиоца, може донети решење о кажњавању и без одржавања главног претреса за кривична дела за која се може изрећи новчана казна као главна казна и уз њу може изрећи једну или више од следећих мера: одузимање предмета, забрану управљања моторним возилом и одузимање имовинске користи, сагласне су са Уставом СРЈ.

Из образложења

Савезном уставном суду дата је иницијатива за покретање поступка за оцењивање уставности одредаба чл. 449. и 450. Законика о кривичном поступку („Службени лист СРЈ” број 70/2001).

Будући да је садржај оспорених одредби наведен у сентенци образложења то се исти не понавља.

Давалац иницијативе сматра да је оспореним одредбама повређен члан 29. Устава СРЈ тј. утврђено право на саслушање и одбрану.

Одредбама члана 29. Устава СРЈ утврђено је: да се свакоме јамчи право на одбрану и право да узме браниоца, пред судом или другим органом надлежним за вођење поступка (став 1); да нико ко је достижан суду или другом органу надлежном за вођење поступка не може би-

ти кажњен ако му, у складу са савезним законом, није било омогућено да буде саслушан и да се брани (став 2); да свако има право да његовом саслушању присуствује бранилац кога изабере (став 3); и да се савезним законом одређује у којим случајевима окривљени мора имати браниоца (став 4).

Одредбама члана 451. став 2. оспореног Законика прописано је да ће судија, ако се сложи са предлогом државног тужиоца из става 1. члана 449. истог Законика, прибавити податке о ранијим осудама, а по потреби, и о личности окривљеног, и да ће затим, након саслушања окривљеног, донети решење о кажњавању, а одредбом члана 453. став 1. прописано је да ће судија, ако окривљени благовремено поднесе приговор на донето решење о кажњавању, заказати главни претрес по оптужном предлогу државног тужиоца и даље поступати по одредбама чл. 434. до 448.

Одредбом члана 68. став 1. оспореног Законика прописано је да окривљени може имати браниоца у току целог кривичног поступка.

Савезни уставни суд, полазећи од наведеног, утврдио је да нема основа за покретање поступка поводом дате иницијативе. Наиме, према схватању Суда, оспореним одредбама нису повређена, чланом 29. Устава СРЈ, утврђена права окривљеног, па, према томе, ни право да, ко је достижан суду, не може бити

кажњен ако му у складу са савезним законом, није омогућено да буде саслушан и да се брани. Оспореним одредбама та права окривљеног нису ни укинута ни ограничена, већ је њима само прописан део поступка на основу кога судија може донети решење о наведеном кажњавању и без одржавања главног претреса, а не и без саслушања окривљеног, који је достижан суду, и без његове одбране. Другим речима, наведено решење о кажњавању судија може донети само након саслушања окривљеног и његове одбране, како је то и прописано одредбама члана 451. став 1. и 68. став 1. оспореног Закона.

Сем тога, ако окривљени није задовољан донетим решењем о кажњавању, благовременим приговором на то решење, њему је оспореним Законом обезбеђено и право на заказивање главног претреса по истом правном питању.

(Решење I У број 130/2002, од 26. јуна 2002. године).

ОБУСТАВА ИСПЛАТЕ ПЕНЗИЈЕ

Одредба Савезног закона којом је прописано да се кориснику пензије који се на територији СР Југославије запосли, односно почне да обавља самосталну делатност по основу које је обавезно осигуран, обуставља исплата пензије за време трајања запослења, односно обављања самосталне делатности, није сагласна са Уставом СРЈ.

И з о б р а з л о ж е њ а

Пред Савезним уставним судом, поред осталог, покренут је поступак за оцењивање уставности одредбе члана 32. став 2. Закона о изменама и допунама Закона о основама пензијског и инвалидског осигурања („Службени лист СРЈ” број 70/2001).

Садржај оспорене одредбе дат је у сентенци па се не понавља.

Савезни уставни суд је утврдио да оспорена одредба није сагласна са Уставом

СРЈ. Наиме, према схватању Суда, оспореном одредбом се коришћење пензије као имовинског права ограничавају стечена права грађана. То право условљено је стицањем одређеног броја година живота и година пензијског стажа, а висина пензије зависи од висине уложених средстава у одређеном периоду пензијског стажа. Такво право кад је стечено под условима прописаним законом, не може се укидати коришћењем неког другог права. Кад се оствари право на пензију, на основу члана 58. Устава СРЈ, то се право не може укинути или ограничити коришћењем права на рад и привређивање зајемчено чланом 69. Устава СРЈ. Остваривање права на пензију и коришћење тог стеченог права су два неодвојива елемента једног истог имовинског права.

(Одлука I У бр. 40/2002 и други, од 27. јуна 2002. године, „Сл. лист СРЈ”, бр. 39/2002)

СТИЦАЊЕ ПРАВА НА НЕПОКРЕТНОСТИ

Одредба Закона републике чланице којом је прописано да се упис права на непокретности у земљишним, катастарским и јавним књигама, не може вршити без доказа о плаћеном порезу на пренос апсолутних права, односно о плаћеном порезу на наслеђе и поклон, није сагласна са Уставом СРЈ и Савезним законом.

И з о б р а з л о ж е њ а

Оспореном одредбом члана 35. Закона о порезима на имовину („Службени гласник РС” број 43/94, 53/95, 54/96, 42/98, 18/99, 21/99, 27/99, 33/99, 48/99, 54/99. и 26/2001) која је престала да важи ступањем на снагу одредбе члана 38. Закона о порезима на имовину („Службени гласник РС” број 26/2001), а којом је уређена иста правна ситуација на идентичан начин, уређена је општа правна ситуација како је то наведено у сентенци образложења, па се, због тога, њен садржај не понавља.

Одредбом члана 77. став 1. тачка 5. Устава СРЈ утврђено је да СР Југославија, преко својих органа, поред осталог, уређује и основе својинско-правних односа.

Законом о основама својинско-правних односа („Службени лист СФРЈ” бр. 6/80, 36/90. и „Службени лист СРЈ” број 29/96) прописано је: да се стицање, заштита и престанак права својине, права службености, права стварног терета и права залогe уређују законом и да се право својине може одузети или ограничити у складу са уставом и законом (члан 7. и 8); да се право својине стиче по самом закону, на основу правног посла и наслеђивањем, а да се може стећи и одлуком државног органа на начин и под условима одређеним законом (члан 20); да се на основу правног посла право својине на непокретности стиче са уписом у јавну књигу или на други одговарајући начин одређен законом (члан 33); и да се право својине које одређено лице има на ствари, према наведеном Закону, престаје кад друго лице стекне право својине на ту ствар (члан 45).

Савезни уставни суд, полазећи од наведеног, сматра да је стицање својине на непокретности правним послом уређено наведеним савезним Законом тако што је за то стицање потребно испунити два услова. Први услов је правни посао као основ за стицање права својине. Други услов је упис права својине у одређену јавну књигу или на други одговарајући начин одређен законом. Дакле, право својине на непокретности, на основу наведеног савезног Закона, стиче се у тренутку одговарајућег уписа тог права које је правним послом пренето са ранијег на новог власника непокретности. Међутим, оспореном одредбом прописује се нови услов за стицање тог права тј. стицање тог права се условљава плаћањем одређеног пореза на пренос тог права и на тај се начин ограничава стицање наведеног права по поступку и условима прописаним савезним Законом. Република чланица, према схватању Савезног уставног суда, овлашћена је да само уреди

други одговарајући начин уписа, односно стицања права својине на непокретности, правним послом, а не и да прописује друге, додатне услове за стицање тог права како је то прописано оспореном одредбом, будући да је стицање тог права по наведеном правном основу уређено наведеним савезним Законом.

(Одлука о утврђивању несагласности са Уставом СРЈ и савезним законом I У број 176/98. од 26. јуна 2002. године).

ПРИВРЕМЕНА ЗАБРАНА ОБАВЉАЊА ДЕЛАТНОСТИ ПОРЕСКОГ ОБВЕЗНИКА

Одредба Закона републике чланице којом је прописано: да је инспектор јавних прихода дужан, ако у записнику о извршеном прегледу констатује повреду закона, да у року од три дана од дана достављања записника донесе решење којим налаже отклањање тих неправилности и одреди рок за њихово отклањање; да је инспектор дужан, ако се утврђене неправилности у остављеном року не отклоне, заборавити обављање делатности пореског обвезника док се утврђене неправилности не отклоне што се констатује накнадним прегледом инспектора, сагласна је са савезним Законом о адвокатури.

Из образложења

Савезном уставном суду дата је иницијатива за оцењивање сагласности одредбе члана 22. став 2. тачка 2. Закона о контроли, утврђивању и наплати јавних прихода („Службени гласник РС” број 76/91, 20/93, 37/93, 39/93, 67/93, 45/94, 52/96, 42/98, 18/99, 21/99, 27/99. и 33/99) са чланом 29. Закона о адвокатури („Службени лист СРЈ” бр. 24/98, 26/98, 69/2000. и 11/2002).

Садржај оспорене одредбе дат је у сентенци па се не понавља.

Одредбом члана 64. Устава СРЈ утврђено је да је свако дужан да плаћа порезе и друге дажбине утврђене законом, а одредбом члана 29. наведеног савезног Закона о адвокатури прописани су усло-

ви под којима адвокату престаје право бављења адвокатуром.

Савезни уставни суд, полазећи од Устава СРЈ и наведеног Закона о адвокатури, оценио је да нема основа за покретање поступка поводом дате иницијативе. Наиме, према схватању Савезног уставног суда, околност што је оспореном одредбом прописана могућност изрицања забране бављења адвокатском делатношћу за период док порески обвезник не отклони утврђене неправилности у спровођењу оспореног Закона, нема значај који се иницијативама даје. Ово, због тога, што је ствар целисходности законодавца републике чланице да ли ће, у прописаној правној ситуацији, овласти надлежног инспектора јавних прихода да изрекне наведену привремену забрану, будући да порески обвезник не извршава уставом и законом прописану обавезу плаћања дажбине уз обезбеђење судске контроле законитости таквог акта. Та мера се, под једнаким условима, примењује на све пореске обвезнике и у функцији је обезбеђивања пореске дисциплине, па, и у случају када је у пита-

њу обављање адвокатске делатности. Тиме се, па схватању Савезног уставног суда, не повређују одредбе Закона о адвокатури којима су прописани услови под којима адвокату престаје право бављења адвокатуром, будући да се наведеним решењем инспектора налаже забрана обављања те делатности само привремено, тј. у функцији док се утврђене неправилности не отклоне од стране адвоката, а не у функцији прописивања новог услова за обављање те делатности. Наиме, услов да је свако дужан да плаћа порезе и друге дажбине утврђене законом утврђен је Уставом СРЈ, а оспореном одредбом се прописује само једна од могућих мера за реализацију тога услова тј. отклањање утврђених неправилности у реализацији одредбом члана 64. Устава СРЈ утврђене дужности и да се придржава закона (члан 65. став 1. Устава СРЈ).

(Решење I У број 82/2000. од 26. јуна 2002. године).

Изабрао и приредио
Душан Гајић
саветник у Савезном уставном суду

STEVAN RONČEVIĆ
(1930—2002)

U Novom Sadu je 1. jula 2002. godine, posle teške bolesti, preminuo advokat i raniji predsednik Advokatske komore Vojvodine Stevan Rončević.

Stevan Rončević rođen je 5. septembra 1930. godine u Kisaču. Osnovnu školu završio je u Novom Sadu. Početak Drugog svetskog rata zatekao ga je u prvom razredu gimnazije. Kao dete dobrovoljca iz Prvog svetskog rata, naseljenog u Vojvodinu, odlukom okupacionih vlasti proturan je u Hercegovinu, pa je godine rata proveo u Gacku i Trebinju. Posle rata školovanje je završio u Novom Sadu, a 1954. godine diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu.

Zaposlio se odmah kao sudski pripravnik u Okružnom privrednom sudu u Novom Sadu. Nakon odsluženja vojnog roka, 1956. godine postao advokatski pripravnik kod dr Nikole Pervaza, jednog od najuglednijih vojvođanskih advokata. Advokatski ispit položio je 23. oktobra 1958. godine, a u martu 1959. godine podneo je zahtev za upis u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine. Od tada, sve do konca prošle godine, neprekidno je radio kao advokat u Novom Sadu.

U Advokatskoj komori Vojvodine obavljao je niz odgovornih dužnosti. Ugled i poverenje koje je stekao već kao advokatski pripravnik doprneli su da u istoj godini, u kojoj je otvorio kancelariju, bude izabran za zamenika Disciplinskog tužioca, a u narednom mandatu i za Disciplinskog tužioca. Potom, bio je član Upravnog odbora (1964—1967), član Saveta Advokatske komore (1964—1967), član i predsednik više radnih tela u Komori, sekretar Upravnog odbora (1970—1973), član Višeg disciplinskog suda (1976—1979), predsednik Upravnog odbora (1988—1992), član Veća (1992—1995), a od 2000. godine ponovo član Saveta.

U 1990. godini, kada je organizovana proslava 60. godine Saveza, bio je i predsednik Saveza republičkih i pokrajinskih advokatskih komora Jugoslavije.

Dobio je sva najviša priznanja koja dodeljuju advokatske komore: plaketu sa zahvalnicom Advokatske komore Vojvodine (1996), povelju

Advokatske komore Crne Gore (1992), povelju Advokatske komore Jugoslavije (2000) i povelju Advokatske komore Srbije.

Bio je vrstan pravnik, posvećen pre svega građanskom i privrednom pravu, ali podjednako vičan i odbranama u krivičnim postupcima.

Sve ovo postigao je bez ikakvih ustupaka političkim interesima i bez priklanjanja ijednoj partiji.

I ovi podaci dosta govore o vrednostima čoveka. Ne govore, međutim, sve što bi o njemu trebalo da znamo. U Stevanu Rončeviću stekao se redak spoj energije, mudrosti, odlučnosti, čestitosti, ponosa i ljudske topline, patrijarhalnog etosa i moderne ironije, tvrdog osećaja časti i razumevanja za tuđe slabosti. Čak i kada se na račun drugoga pošalio, bilo je to uvek na jedan naročit, krepki i pozitivan način, koji ne povređuje, nego podstiče duh vedre atmosfere i dobre saradnje. Svakoga koga bi zatekao klonulog umeo je da podigne i obodri.

Znam da, nažalost, poput mnogih od nas, nije dočekao da živi u državi kakvu je zamišljao: pravednoj, stabilnoj, sa nepotkupljivom vlašću u koju se može pouzdati, sa sudovima koji se neće povoditi za političkim i drugim autoritetima, u društvu koje nas neće gurati u talog netrpeljivosti, zloupotreba, spletki i zavisti. Ali znam i to da je učinio sve da se put do takve države i takvog društva prokrči.

Zbog svega što je učinio za advokaturu, za pravo, za Advokatsku komoru Vojvodine, za etiku našeg poziva, dugujemo mu trajnu zahvalnost.

Slobodan Beljanski
advokat u Novom Sadu

Др НИКОЛА ВОРГИЋ
(1924—2002)

После дуже болести, у Новом Саду је 13. јуна 2002. године преминуо адвокат др Никола Воргић.

Никола Воргић рођен је 22. маја 1924. године у Сомбору. За време Другог светског рата избегао је у Кикинду, али је због учешћа у НОП, од стране окупатора хапшен и држан у концентрационом логору.

Дипломирао је на Правном факултету у Београду 1951. године. После приправничке вежбе у Окружном и Окружном привредном суду у Зрењанину, а потом и код др Јосифа Варадија, адвоката у Зрењанину, судијски испит положио је 1956. године. Од краја 1956. године до 1965. године радио је као самостални саветник у хидросистему ДТД, где се развио у водећег стручњака за водно право.

Докторат правних наука стекао је на Универзитету у Београду 1963. године. Исте године биран је за доцента на Правном факултету у Новом Саду. У 1965. години биран је за ванредног, а у 1971. години за редовног професора за предмет *Грађанско процесно право*. Објавио је знатан број научних радова у земљи и иностранству. Обављао је низ значајних стручних и друштвених функција, па је, између осталог, био: декан Правног факултета у Новом Саду, члан Савета новосадског Универзитета, члан Савезног правног савета, председник Правног савета Скупштине Новог Сада, члан Правног савета и Законодавноправне комисије Скупштине АПВ, радне групе Савезне уставне комисије за правосудни систем, председник Суда части Привредне коморе АПВ, арбитар Спољнотрговинске арбитраже у Београду, председник Савеза удружења правника Војводине.

У Именик адвоката Адвокатске коморе Војводине уписан је 1975. године. Адвокатуром се бавио, најпре у Зрењанину, а потом у Новом Саду све до 1988. године. У Адвокатској комори Војводине обављао је низ одговорних функција: члан и председник Комисије за прописе и правну праксу (1976—1988), члан Управног одбора

(1985—1988). Био је стални сарадник *Гласника АКВ*. Добитник је повеље *Гласника АКВ* и плакете са захвалницом АКВ.

Др Воргић је био изванредни правни зналац, нормативиста и келзеновац. Често је говорио да правне норме уређују државу и правни поредак, да креативна примена закона не сме да их дерогира, да грађанин није објект него субјект права, који утиче на живот заједнице. Био је одмерен и добронамеран човек, аутентични Бачвинин, Војвођанин и Европљанин. Уважавао је саговорнике и када су говорили о проблемима о којима је он често више знао.

Проф. др Никола Воргић спада у плејаду значајних адвоката, правника и научника.

Боривој Н. Јекић
адвокат у Новом Саду

SA SEDNICE UPRAVNOG ODBORA
održane 29. 06. 2002. godine

1. Katanić Arsenije, diplomirani pravnik, rođen 07. 06. 1964. godine, upisuje se 01. 07. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Trg mladenaca 7, lokal D-16.

2. Adamović Vlastimir, diplomirani pravnik, rođen 27. 04. 1963. godine, upisuje se 01. 07. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, JNA 19.

3. Babić Savo, diplomirani pravnik, rođen 17. 01. 1949. godine, upisuje se 01. 07. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Srbobranu, Gavrila Principa 1.

Na osnovu člana 17a Zakona o advokaturi, Babić Savo ne može zastupati i braniti fizička i pravna lica na području Okružnog suda u Novom Sadu do 31. 05. 2003. godine.

4. Upisuje se u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu Zavarko Arpad, rođen 01. 09. 1977. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Kovačević Srdana, advokata u Novom Sadu, dana 01. 07. 2002. godine, u trajanju od dve godine.

5. Upisuje se u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu Karać Milan, rođen 07. 06. 1976. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tešin Zorana, advokata u Žablju, dana 01. 07. 2002. godine, u trajanju od dve godine.

6. Upisuje se u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu Kozomora Milana, rođena 27. 11. 1976. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Jeftić Đorđa, advokata u Novom Sadu, dana 01. 07. 2002. godine, u trajanju od dve godine.

7. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Gojković Mita, advokat u Novom Sadu, sa danom 03. 06. 2002. godine, na lični zahtev. — Gojković Dragan, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije. — Imenovani i nakon brisanja iz Imenika advokata zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

8. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Garabandić Đorđe, advokat u Žablju, sa danom 16. 03. 2002. godine, usled smrti. — Garabandić Aleksandar, advokat u Žablju, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

9. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Pešić Dušan, advokat u Rumi, sa danom 30. 06. 2002. godine, radi penzionisanja. — Čeran Anka, advokat u Rumi, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije. — Imenovani i nakon penzionisanja zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

10. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Ivković Nebojša, advokat u Staroj Pazovi, sa danom 23. 05. 2002. godine, usled smrti. — Mitrović Dragana, advokat u Staroj Pazovi, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

11. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Milakov Milorad, advokat u Pančevu, sa danom 01. 06. 2002. godine, radi penzionisanja. — Kocoljevac Slobodan, advokat u Pančevu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije. — Imenovani i nakon penzionisanja zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

12. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Milić Dušan, advokat u Kovinu, sa danom 01. 06. 2002. godine, radi zasnivanja radnog odnosa. — Đapić Olga, advokat u Kovinu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

13. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Mohora Dorel, advokat u Vršcu, sa danom 31. 05. 2002. godine, radi zasnivanja radnog odnosa. — Popi Mirča, advokat u Vršcu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

14. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Lukić Kristina, advokat u Pančevu, sa danom 30. 06. 2002. godine, na lični zahtev. — Gluvakov Ljiljana, advokat u Pančevu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije. — Imenovana i nakon brisanja iz Imenika advokata zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

15. Uzima se na znanje da je Bankovački Dragica, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom nakon privremenog odsustva, dana 20. 06. 2002. godine. — Stepić Nikola, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

16. Uzima se na znanje da je Veber Đorđe, advokat u Novom Sadu, nastavio sa radom nakon privremene sprečenosti, dana 01. 07. 2002. godine. — Grčki Mirej, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

17. Uzima se na znanje da Đukić Milanu, advokatu u Novom Sadu, miruju prava i obaveze advokata, počev od 01. 07. 2002. godine, zbog odlaska na redovno odsluženje vojnog roka. — Beljanski Vladimir, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika Đukić Milanu, advokatu u Novom Sadu.

18. Uzima se na znanje da će Beljanski Branislav, advokat u Somboru, biti privremeno odsutan od 10. 06. 2002. godine. — Beljanski Marijana, advokat u Somboru, određuje se za privremenog zamenika.

19. Uzima se na znanje da će Ukropina Dejan, advokat u Novom Sadu, biti privremeno odsutan od 01. 07. do 15. 11. 2002. godine, zbog stručnog usavršavanja u inostranstvu. — Dobrosavljev Srđan, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

20. Uzima se na znanje da je Kralj Željko, advokat u Zrenjaninu, privremeno sprečen da obavlja advokatsku delatnost zbog bolesti, počev od 31. 05. 2002. godine. — Lončarski Srđan, advokat u Zrenjaninu, određuje se za privremenog zamenika.

21. Uzima se na znanje da je Pavlović Dejan, advokat u Rumi, privremeno sprečen da obavlja advokatsku delatnost zbog bolesti, počev od 07. 06. do 27. 08. 2002. godine. — Marković Sonja, advokat u Rumi, određuje se za privremenog zamenika.

22. Uzima se na znanje da je Borjanović Gordana, advokat u Novom Sadu, privremeno sprečena da obavlja advokatsku delatnost zbog porodijskog odsustva, od 25. 04. 2002. do 24. 04. 2003. godine. — Hadži Borjanović Sonja, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

23. Uzima se na znanje da će Ač Etelka, advokat u Novom Sadu, biti privremeno odsutna počev od 01. 07. 2002. godine. — Bernat Margita, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

24. Uzima se na znanje da će Popović Bogdan, advokat u Novom Sadu, biti privremeno odsutan od 01. 07. do 10. 09. 2002. godine. — Tomić Željko, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

25. Uzima se na znanje da će Češljarov Zorica, advokat u Zrenjaninu, biti privremeno odsutna od 01. 07. do 01. 09. 2002. godine. — Paskaš Dragan, advokat u Zrenjaninu, određuje se za privremenog zamenika.

26. Uzima se na znanje da će Vujin Zoran, advokat u Zrenjaninu, biti privremeno odsutan od 05. 07. do 05. 09. 2002. godine. — Stanić Dušan, advokat u Zrenjaninu, određuje se za privremenog zamenika.

27. Uzima se na znanje da je Demonja Danica, advokat u Pančevu, privremeno sprečena da obavlja advokatsku delatnost zbog bolesti počev od 08. 05. 2002. godine. — Topić Slavka, advokat u Pančevu, određuje se za privremenog zamenika.

28. Uzima se na znanje da je Suvajdžić Nenad, advokat u Novom Sadu, privremeno sprečen da obavlja advokatsku delatnost zbog bolesti, počev od 01. 07. 2002. godine. — Suvajdžić Branislava, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

29. Uzima se na znanje da je Masnikosa Mirjana, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Mikeš Dragana, advokata u Novom Sadu, dana 30. 06. 2002. godine, te da istu nastavlja kod Masnikosa Vujadina, advokata u Novom Sadu, dana 01. 07. 2002. godine.

30. Uzima se na znanje da je Balčin Milan, advokat u Pančevu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu JNA 7, počev od 01. 04. 2002. godine.

31. Uzima se na znanje da je Miškov Ankica, advokat u Somboru, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Čitaonička 3, počev od 24. 06. 2002. godine.

32. Uzima se na znanje da je Pešić Dušan, advokat u Rumi, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu JNA 133, st. 1, počev od 01. 07. 2002. godine.

Upravni odbor

SA SEDNICE UPRAVNOG ODBORA održane 01. 06. 2002. godine

1. Adamović Siniša, diplomirani pravnik, rođen 14. 11. 1973. godine, upisuje se 01. 06. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Maksima Gorkog 7/1.

2. Briše se iz Imenika advokatskih pripravnika Adamović Siniša, advokatski pripravnik kod Bogovac Predraga, advokata u Novom Sadu, sa danom 01. 06. 2002. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

3. Kostić Vladislav, diplomirani pravnik, rođen 07. 07. 1973. godine, upisuje se 01. 06. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Danila Kiša 23.

4. Briše se iz Imenika advokatskih pripravnika Kostić Vladislav, advokatski pripravnik kod Kozomora Milana, advokata u Novom Sadu, sa danom 01. 06. 2002. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

5. Trninić Zoran, diplomirani pravnik, rođen 08. 06. 1961. godine, upisuje se 01. 06. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Zrenjaninu, Narodne omladine 14/1.

6. Bukvić Radmila, diplomirani pravnik, rođena 18. 04. 1953. godine, upisuje se 14. 06. 2002. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Zrenjaninu, Gimnazijska 18.

7. Upisuje se u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu Travar Risto, rođen 04. 11. 1978. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Mandić Todora, advokata u Kaću, dana 01. 06. 2002. godine, u trajanju od dve godine.

8. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Fehimović Zoran, advokat u Popovu, sa danom 05. 04. 2002. godine, na lični zahtev. — Stojanov Dragan, advokat u Opovu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

9. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Berlovan Viorel, advokat u Alibunaru, sa danom 11. 05. 2002. godine, na lični zahtev. — Kondan Euden, advokat u Alibunaru, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

10. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Kiselički Danica, advokat u Novom Sadu, sa danom 26. 05. 2002. godine, zbog zasnivanja radnog odnosa. — Krstić Milena, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

11. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Jovanović Branislav, advokat u Novom Sadu, sa danom 14. 05. 2002. godine, zbog zasnivanja radnog odnosa. — Herbez Vukica, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

12. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Davidović Branislava, advokat u Žablju, sa danom 14. 05. 2002. godine, zbog zasnivanja radnog odnosa. — Petrović Milica, advokat u Žablju, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

13. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Nešović Radoljub, advokat u Vrbasu, sa danom 20. 04. 2002. godine, usled smrti. — Kankaraš Vuk, advokat u Vrbasu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

14. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Šušak Zoran, advokat u Zrenjaninu, sa danom 31. 05. 2002. godine, na lični zahtev. — Sekelj Jovan, advokat u Zrenjaninu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

15. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Rastović Milan, advokat u Staroj Pazovi, sa danom 01. 07. 2002. godine, na lični zahtev. — Đurđević Petar, advokat u Staroj Pazovi, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

16. Briše se iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine Filipović Vera, advokat u Novom Sadu, sa danom 13. 06. 2002. godine, zbog zasnivanja radnog odnosa. — Filipović Milenko, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

17. Uzima se na znanje da je Perišić Mihajlo, advokat u Novom Sadu, nastavio sa radom nakon što su mu mirovala prava i obaveze advokata, dana 10. 06. 2002. godine. — Vukobrat Gordana, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

18. Uzima se na znanje da će Zavrtnik Paroški Sanja, advokat u Novom Sadu, biti privremeno odsutna od 31. 05. do 01. 09. 2002. godine. — Ivković Nebojša, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

19. Uzima se na znanje da su Avramov Duško i Avramov Slavica, advokati u Zrenjaninu, raskinuli ugovor o osnivanju Zajedničke advokatske kancelarije, dana 31. 05. 2002. godine. — Od 01. 06. 2002. godine nastavljaju samostalno da obavljaju advokatsku delatnost na dosadašnjoj adresi.

20. Uzima se na znanje da je Perković Miroslav, advokat u Somboru, preselio sedište svoje advokatske kancelarije u Novi Sad, Železnička 4/2, počev od 20. 05. 2002. godine.

21. Uzima se na znanje da je Čović Gavro, advokat u Subotici, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Vladimira Nazora 5, počev od 13. 05. 2002. godine.

22. Uzima se na znanje da je Đanić Borislav, advokat u Subotici, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Vase Stajića 14, počev od 01. 06. 2002. godine.

23. Uzima se na znanje da je Božić Đoka, advokat u Vršcu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Stanoja Glavaša 18, počev od 15. 05. 2002. godine.

24. Uzima se na znanje da je Živanović Verica, advokat u Pančevu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Dimitrija Tucovića 43, počev od 07. 05. 2002. godine.

25. Uzima se na znanje da je Udružena advokatska kancelarija Kristijan Jožefa i Paić Zorana, advokata u Temerinu, preselila svoje sedište na adresu Novosadska 314, počev od 21. 05. 2002. godine.

Upravni odbor

Теме „Гласника“ за 2002. годину:

**ПРОБЛЕМИ КРИВИЦЕ
НОВИ ЗАКОНИК О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ
ПРОБЛЕМИ ПРЕКРШАЈНОГ ПРАВА
ОТВАРАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ДОСИЈЕА**

Уређивачки одбор „Гласника“ моли своје сараднике да текстове за објављивање опреме уважавајући следеће сугестије:

- име, презиме, звање и занимање аутора исписати у левом углу прве стране изнад наслова, у прилозима за рубрике „чланци“ и „расправе“, а за рубрику „прикази“ и остале рубрике, на крају текста;
- радове куцати на пуној хартији само са једне стране листа, са таквим проредом и рубом да на једној страни има око 28 редова са по 60 словних места у реду;
- обим радова не би требало да прелази за чланке 15 страница, за расправе 10 страница, а за приказе и остале прилоге 6 страница;
- речи које треба да буду штампане латиницом, подвући црвеним, а речи које треба да буду штампане курзивом подвући црним или плавим;
- фусноте сврстати по редним бројевима на крају текста, у истом прореду као текст, уз навођење података овим редом: име или иницијал имена и презиме аутора, назив дела или часописа, број књиге или тома (ако постоје), место издавања, година издавања (за часописе број и годиште), број странице (иза скраћенице стр.); ознаку *op. cit.* користити уместо назива дела и места и године издавања када се исто дело поново цитира на прескок, а ознаку *ibid.* када се исто дело цитира узастопно;
- радове треба потписати и уз њих приложити податке о адреси, броју телефона и броју жиро рачуна аутора;
- уз чланке је пожељно приложити сажетак на српском (иза наслова) и енглеском језику (иза завршетка текста), са кључним речима, не дужи од половине једне куцане странице.

**ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ**

излази 12 пута годишње
у месечним свескама

Оснивач, власник и издавач: Адвокатска комора Војводине.
Годишња претплата: за земљу 2.400,00 дин., за иностранство
40 USA долара (жиро-рачун број 45700-678-2-2047
са назнаком „за Гласник“)

Овај двоброј закључен је 13. VIII 2002. године.

Према мишљењу Секретаријата за информације
Републике Србије бр. 413-01-412/91-01 од 11. априла
1991. године на ову публикацију плаћа се основни
порез на промет по Тарифном броју 8. став 1. тачка 1.
алинеја 10. Тарифе основног пореза на промет.

Компјутерски слог: Младен Мозетић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Штампа: ГРАФО-ОФСЕТ, Сремска Каменица, ул. Светозара Милетића 15

